

Syn for Sogn

Lokalhistorier fra Kragelund Sogn

20

XXXIV

Artikler
I
Syn for sogn
Fra
Kragelund Sogn
2002 - 2024

Indhold

Bøllingsø området <i>Af Teddy Greibe 2002</i>	6
Christianskirken i Kragelund Sogn <i>Af Teddy Greibe 2003</i>	12
Har der ligget en kongeslot i Kragelund <i>Af Margit Jensen 2004</i>	17
Etableringsproblemer på Kolonien i Kragelund Sogn 1765—1785 <i>Af Martin A. A. Holm 2006</i>	25
Jens Jensen, Refshale – en folkemindesamler fra Kragelund <i>Af Margit Jensen 2007</i>	32
”Helledammen” - Lystanlægget i Kragelund <i>Af Margit Jensen 2008</i>	43
Den Spanske syge i Kragelund <i>Af Margit Jensen 2009</i>	52
Ud at tjene som 10-årig <i>Gengivet af Margit Jensen 2010</i>	55
Kragelund mølle og købmandsbutik <i>Af Margit Jensen 2011</i>	57
Sygeplejeelev på Silkeborg Centralsygehus 1957 - 60 <i>Af Margit Jensen 2012</i>	60
Bøllingsøs udtørring <i>Af Chr. Christiani 2013</i>	67

1864 mindeplade i Kragelund Kirke <i>Af Margit Jensen 2014</i>	81
Et Bryllup <i>Af Margit Jensen 2015</i>	82
Håndringning ved Kragelund Kirke: En år- hundrede gammel skik er slut. <i>Af Inger Uhrenholt 2017</i>	87
Familien Frank i Stenholt <i>Af Kai Karnøe 2018</i>	91
Min vej til Stenholt <i>Fortalt af Karen Frank, nedskrevet af Annie Pe- dersen 2019</i>	97
Livet på Østre Stenholtgård <i>Fortalt af Karen Frank, sammenfattet af Annie Pedersen 2020</i>	111
Stenholt Skov <i>Af Teddy Greibe 2021</i>	125
Klosterlund og historien <i>Af Teddy Greibe 2021</i>	129
Barn og ung i Kragelund 1953 til 1974 <i>Af Peder Porse 2022</i>	142
Portør på sygehuset <i>Af Jens Jensen 2023</i>	154
Frederiksdalmanden <i>Teddy Greibe 2023</i>	161
Den store sandflugt <i>Af Margit Jensen 2024</i>	171

Bøllingsø området

Af Teddy Greibe 2002

Bøllingsøområdet

Bøllingsø, Bolund eller Bolem sø, området er en smeltevands dal og sø som istiden skabte og ligger midt på vandskellet med afløb igennem mosedalen ved Klode Mølle i nordvest til Karup Å, og i sydvest til Funder å der løber ud i Gudenåen. Området har ligget som en spærre for trafikken nord/syd ad hærvejen som en del af tiden måtte gå øst om søen gennem bakke og dal og over Funder å ved Harbovad, men da der blev bygget en vandmølle ved Klode Mølle (Kloed-Vad) den blev grundlagt i 1596 og der blev bygget en dæmning over åen så at trafikken ad hærvejen kunne komme over her, der var i forvejen en smal strimmel land der gik ud i sumpen fra begge sider, før møllen og dæmningen blev lavet kunne det være vanskelig en del af året at komme over. Dette skulle Svend Grathe i 1157 have udnyttet ved at gå det lille stykke fra Gråheden (Gråheden eller Grathe hede er den store hedeflade der går fra bakkerne nord for Klodemølle til omkring Hauge sø i nord) og ned i dalen og taget stilling bag åen mod Kong Valdemar og derved haft mulighed for at besejre ham, desuden ville Svend have haft bakkerne på sydskråningen

som forsvarsstilling og endelig lå hærvejen fri mod syd. Vandmøllen gik ikke godt inden der i 1638 blev bygget ny mølle med overfaldshjul og en faldhøjde på ca. 2 m og dermed en højere dæmning, hvorved en større del af dalen blev oversvømmet, og det blev der en retssag ud af. Der var også kro og poststation i møllegården. I 1754 fik ejeren tilladelse af kongen til at opkræve bropenge mod at han skulle holde broen i forsvarlig stand.

I stenalderen var søen en langstrakt sø der i sydøst gik om til Funderdalen og i nordvest til omkring Klodemølle. Gennem årtusinde er der sket en tilvoksning af området og store dele af dalen kom til at ligge som højmoser bevokset med lyng og kæruld og derved er søen blevet bredere ved at højmoser er vokset op og derved spærret afløbene som blev tildækket af mosejord, så den næsten kun havde udløb mod Karup å og søen blev til en mere rund sø og størrelsen var blevet til ca.150 Ha. da den blev afvandet i 1870erne.

Det var i 1859 der blev dannet et aktieselskab til optagning af mergel i Bølling sø.

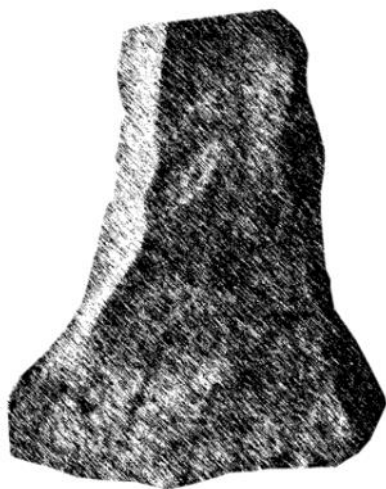
Der blev til anskaffelse af en pram og redskaber indskudt i en grundkapital på 600 rdl. Sømer-

gelen var ikke meget bevendt, det meste var dynd og det gavnede ikke markerne synderligt. I almindelighed kunne arbejderne opfiske to favne i om dagen. Efterhånden blev det skik, at den dag en interessant fik mergel, sendte han en kurv med smørrebrød og en flaske brændevin til arbejderne. Han ventede da at disse gav ham god mergel og rigeligt mål.

Omkring søen har der levet mennesker langt tilbage i tiden, det viser fund gjort efter udtørringen, hvor der er fundet udhulede træstammer, tusinder af hjortegevire og mange små flintflækker. En del af de fundne ting ligger på det lille Klosterlund museum, fundet af disse ting førte også til udgravning af Klosterlund bopladsen der er en 9000 år gammel jæger-

kultur, bopladsen der blev udgravet har ligget langs den gamle søbred, der fandtes ingen boligrest, men flere tusinde stenredskaber af primitiv art som de var i den ældste stenalder, bopladsen lå på en sydvendt skåning og med egetræs bevoksningerne oppe på bakkerne var her gode muligheder for at finde føde såsom fisk, dyr og frugter, lige i nærheden parallel med Engesvang – Kragelund vejen ligger en række store trædesten med en lille meters afstand, de har udgjort en vadested over den lavvandede sø eller sump der var her for nogle tusinde år siden.

I 1913 fandt man ved pløjning tre både. Fundet blev meldt til Nationalmuseet, der dog først sendte nogen ud efter et års tid,

Økse

Skraber

Spids

og i mellemtiden var en stud gået gennem den ene båd. Ved østsiden af søen blev de ca. 2400 år gamle moselig, Ellingpigen i 1938 og Tollundmanden i 1950 fundet under tørvegravning det siges at der ligger en mere deromkring. Der er muligvis også fundet meget mere under tørvegravningen, men der blev ikke gjort noget ved det for arbejdet kom jo til at ligge stille medens undersøgelserne stod på og da det i forvejen var en

ret kort periode der kunne graves tørv betød det spildt tid og arbejdsløn. Netop i forbindelse med den store tørvegravning under 2. verdenskrig satte man fornyede afvandingsarbejder i gang. Kanalen blev uddybet så meget at tørvegravningen kunne foretages stort set over hele arealet. Man kan stadig fra Kragelundvej se hvilken kanalstrækning der blev uddybet da det opgravede materiale ligger som volde langs kana-

len. Efter en del slagsmål om søens størrelse er det nu endt med at søen skal gå til vejen Engesvang – Kragelund, hvor der skal bygges en dæmning og søens størrelse bliver da ca. 350 Ha og vil her i Nordvest gå fra denne vej til Femøresvejen (Ellingvej) i syd, derved vil trædestenene og bopladserne komme under vand samt et stykke tilbagebleven højmosse vil komme ud at svømme, der var ellers mange kræfter i gang for at dæmningen skulle bygges længere mod syd/øst, hvorved at disse ting kunne bevares. Søen var da bleven under 300 Ha og en del undersøgelser og kommissioner og nogle år kunne være sparet, men det er der jo

nogen der tjener penge på så det var jo ikke så interessant. Der er i det sidste år blevet lavet nogle udgravninger neden for Klosterlund hvor søen kommer til at dække og her er der fundet flere bopladser og der blev fundet dele af en træbro.

Søens udtørring forberedes

I foråret 1872 blev der dannet et interessentskab af en grosserer i København, to købmænd i Randers en landinspektør og en prokurator i Viborg. hvis formål var at udtørre Bølling sø, der var på 271 1/8 tdr. land. Interessentskabet købte Klode Møllegården med besætning for 16.500 rdl.. Jens Vallesbæks sted for 3.900 rdl., en

Højmosen

13 tdr. land stor mose parcel for 1.000 rdl. og søgrunden, som lodsejerne fik 3.500 rdl. for. Moselundgård skulle for sin part have 45 tdr. land af det udtørrede areal. For tab af enge og jord til kanalen, der for oven skulle have en vidde på 12-18 alen og en dybde af 3-5 alen. betaltes 9.254 rdl. til de pågældende lodsejere. Der blev således udbetalt over 34.000 rdl. Gravning af kanalen og anlæg af broer ansloges til 10.000 rdl. Søbundens kultivering til 5.000 rdl., rentetab til 8000 rdl. og bestyrelsens løn til 2.500 rdl. Så det hele var anslået til 60.000 rdl. Dette beløb blev dog langt overskredet.

I maj 1872 begyndte gravning af kanalen fra Klode Mølle og i december nåede de søen, men hele vinteren arbejdede folk med opmudring af kanalen, under dette arbejde fangede de mange fisk. Entreprenørerne fik 88 skilling pr. kubikfavn og betalte 7 mark i dagløn. Arbejderne var dels egnens husmænd, dels tilrejsende, såvel svenskere og enkelte tyskere som danske. De, der betalte for deres kost hos beboerne på egnen, gav 3 mark om dagen og havde således 4 mark i ren fortjeneste. Lærer Aaboe i Engesvang skrev i den tid i sin dagbog: Aldrig har arbejderklassen haft en så gylden tid som nu. Enhver, der vil holde dagløn, må give 3-4 mark samt

kosten. Håndværkerne tager 6-8 mark og tilmed den flotteste kost.

Bøllingsøgård

I sine optegnelser fra 1967 (udgivet i Kend din Egn nr. 2, 1985, af Engesvang lokalhistoriske forening) fortæller Christian Christiani (1888-1970) om problemerne med at få ejendommen Bøllingsøgård til at blive rentabel. Faderen, der kendte til successen med Kolindsund, købte den i 1892 med henblik på at hans sønner med tiden skulle overtage den. De første år varetog gårdejer Niels Løhde driften, indtil Christian Christianis bror, Richard kom til omkring år 1900. Bølling sø lå da som en stor bar flade med et utal af grøfter, der ledte til en større kanal. Området var stadig temmelig vandlidende, så Richard besluttede at udvide kanalen – senere kom der også en pumpe til – men resultatet blev aldrig helt godt, og kanalen skulle jævnligt renses for plantevækst og nedskredent sand.

Udvinding af mergel blev taget op igen, men da den kun lå i et tyndt lag, var kvaliteten meget svingende og efter et par år måtte det opgives.

Man forsøgte sig med at dyrke havre, men markarbejdet var meget besværligt. Man kunne ikke pløje samme sted to år i træk, og selvom hestene havde dyndsko på, sank de ned. At de gik i bløde, var en dagligdags forteelse, så det eneste der groede godt var græs – og siv! Udover indtjenin-

gen fra en 25-30 tdr. land udlejet til tørvegravning, var salg af græs og hø i mange år derfor eneste indtægtskilde. I tiden op til, og særligt under, 1. verdenskrig var efterspørgslen dog ret god. Herefter faldt den, da kunstgødning blev mere almindeligt rundt omkring.

Omkring 1916 anskaffede Christian Christiani sig 100 moderfår, da han mente, det var for risikabelt om Bølling Sø fortsat kun skulle basere sin indtægter på hø- og græssalget. Efter et par år blev fårene imidlertid befængt med leverikter og begyndte at dø. Og da det ikke var muligt at dyrke roer i tilstrækkelig mængde, blev det heller ikke rigtig til noget med at holde ungkreaturer, selvom det ved tilkomst af en ny stald i 1931 blev muligt at holde en 10-16 køer og nogle svin. Under 1. verdenskrig havde de dog en del plage – somme år 20 stk.

Det Christian Christiani havde mest held med var gåsehold. Han startede i 1913 med fire toulouse-gæs, som han dog snart skiftede ud med en anden race. Gåseavlen kulminerede i 1944 med urugning af 4804 gæslinger og vedblev at være en god indtægtskilde.

Christian Christiani afhændede Bølling Sø i 1963.

Søens fremtid.

Når søen som planlagt er færdig bliver den på 350 Ha. Og vil gå fra Kragelundvej i nordvest til Femøresvejen (Ellingvej) i syd.

Christianskirken i Kragelund Sogn

Af Teddy Greibe 2003

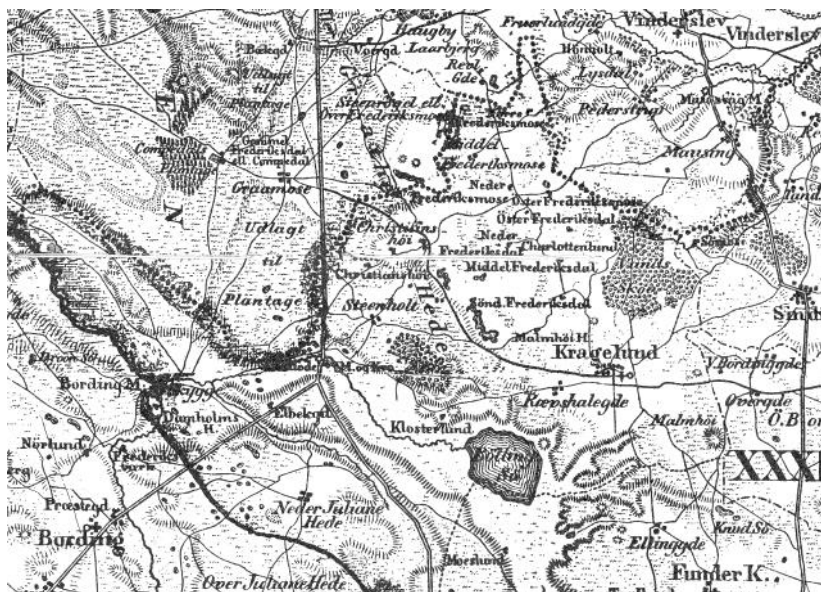
Christianskirkens "tvilling" i Frederiks

Kirken ved Bedehøj for de tyske kolonister var projekteret og sat af, men blev aldrig bygget. Den lokalkendte, der læser denne overskrift, vil rimeligvis straks protestere og gøre gældende, at der ikke findes nogen Christianskirke i sognet, eller at der har været en sådan. Alt såre rigtigt. Men det vil af det følgende fremgå, at kirken i hvert fald har figureret i planer og papirer, og kun særlige omstændigheder gjorde, at der ikke blev opført en Christianskirke ved Bedehøj. De tyske

kolonister, som omkring 1760 boede i de oprettede kolonier i Frederiksdal og Frederiksmose, i alt et lille halvt hundrede familier, var – som de indvandrede kolonister i det hele taget – stærkt religiøse eller i hvert fald prægede af et kirkeligt behov. Det skyldtes sikkert, at de fra deres hjemstavn, Pfalz og Hessen i Rhinegnene, var vant til den kirkelige kamp mellem katolikker og protestanter. Sidstnævnte gruppe, hvortil de fleste kolonister hørte, var i hjemlandet undertrykt af katolikerne,

hvilket ofte blev angivet som grunden til, at man var udvandret til de jyske heder. Efter bosættelsen i kolonierne opstod der straks et spørgsmål om, hvorledes tyskerne kunne få den kirkelige betjening, de moralsk havde krav på, selvom hvervningsplakaten, som man ellers holdt sig til, ikke omtalte det kirkelige problem. Lettest havde det været at henvise kolonisterne til sognekirkerne i Kragelund og Thorning, men alene de sproglige vanskeligheder var en hindring, hvortil kom, at den stedlige befolkning så ret uvenligt på tyskerne. Det var vanskeligt for tyskerne at finde en plads i kirken uden at gå andre for nær og når hertil føjes, at stole-

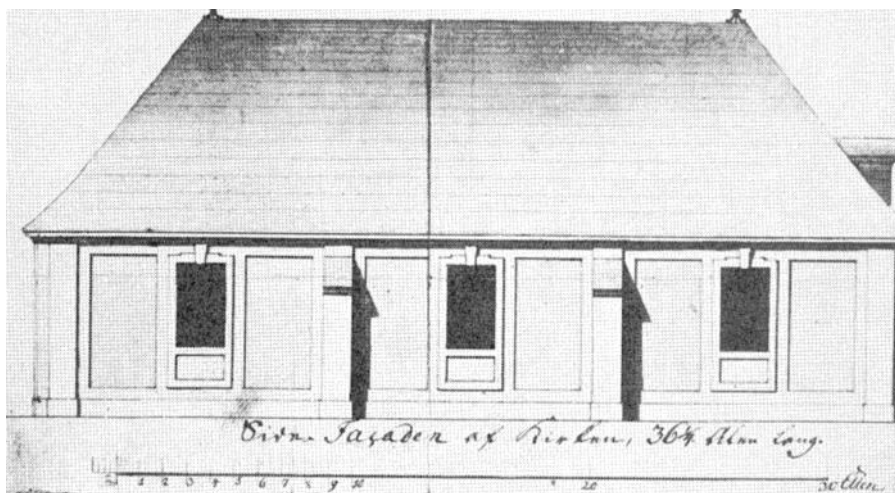
staderne i kirkerne dengang var fordelt til beboerne efter en bestemt plan, ville kolonisterne være alt for stolte og selvfølende til at forsøge noget sådant. Kun ved vielse og begravelse søgte man til sognekirkerne. Imidlertid var der i den første tid af kolonisationen så mange praktiske, til dels uforudsete, vanskeligheder for de ledende at overvinde, at der hverken blev tid eller råd til at komme ind på spørgsmålet om kirker til kolonisterne. For disse kom det først og fremmest an på at komme i gang med hedens kultivering, at få jorden til at give det daglige brød – og de første års resultater var i Frederiksdal og Frederiksmose ingenlunde opmuntrende.

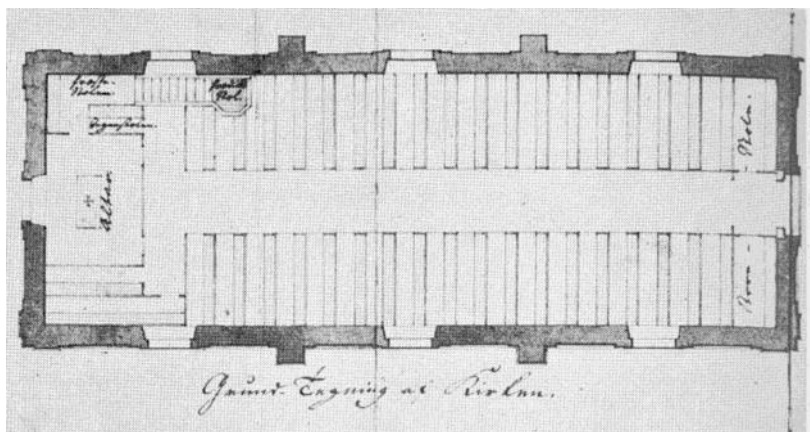
Christianskirkens påtænkte placering er mærket med et □. Kort efter Mansas 1844-45

Kolonisterne i Frederiksdal var lutherske, mens de i Frederiksmose var reformerte, og allerede hermed blev den praktiske forbindelse mellem de to kolonier besværliggjort. Koloniledelsen havde tænkt sig, at de skulle være fælles om græsningen i Gråmose, men det kunne beboerne aldeles ikke enes om. „De Odenwalder blev så godt som rebelliske“, d.v.s. kolonisterne i Frederiksmose, der hovedsagelig var fra Odenwald i Hessen. Da koloniforvalter Hans Kjærsgaard skrev sin indberetning til rentekammeret for året 1763, var der sandt at sige ikke store triumfer at berette om. Det stod klart, at der blandt kolonisterne fandtes mange absolut uegnede folk, der ikke havde synderligt begreb om landbrug, og som ikke kunne forventes at ville gøre sig ulejlighed med at kvalificere sig til opgaven. Mange var

også håndværkere. Desuden var det en kendsgerning, at man havde begået et alvorligt fejlgreb ved placeringen, idet man havde ladet kolonisterne udpege stederne. Kolonierne lå oprindeligt på den sandflugtsstrækning, der nu dækkes af Kompedal plantage. Det så altså ikke just lovende ud for den fremtidige udvikling, da der i 1763-64 var ugunstigt vejr og epidemier og dermed betydelig armod og fattigdom. Samtidig foreholdt forvalter Kjærsgaard rentekammeret, at kolonisterne havde fået løfte om kirker og skoler, men havde endnu efter fire års forløb intet fået, og han måtte heri se en af grundene til kolonisternes almindelige utilfredshed med forholdene. Noget bedre tegnede udviklingen sig i de to største koloniby-er, Havredal og Grønhøj i det senere Frederiks sogn, men også her var der stærke ønsker om at

Facadetegning

Grundtegning

få en kirke.

I maj 1764 meddelte rentekammeret, at kongen havde bevilget opførelsen af to kirker i kolonierådet, idet afstandene var så store, at ikke alle kolonister kunne søge samme kirke. På den anden side skulle der ikke udvises nogen flothed ved dette kirkebyggeri, der måtte begrænses til tvende store og rummelige huse omtrent som kornlader. De to teglværker, et i Skræ, Thorning sogn, og et ved Nørlund, Bording sogn, der havde leveret sten til de mange kolonigårde, var i stand til at dække behovet for mursten til kirkerne. Der blev udarbejdet tegninger og overslag, hvorefter hver kirke ville koste 1000-1200 rdl., hvortil kom mureg og tagsten. Så vidt fremme kunne forvalter Kjærsgaard begynde at finde de mest egnede steder at opføre kirkerne, naturligvis i samråd med kolonisterne. Det bestemtes, at kirken for de sydlige kolonibyer skulle ligge ved

Bedehøj i Kragelund sogn. Samtidig møder man i dokumenterne navnet Christianskirken, mens den anden kirke på den egentlige alhede skulle kaldes Frederikskirken, et navn, som da også blev brugt officielt i sin tid og siden ændret til Frederiks kirke. På samme tid blev der truffet afgørelse om, at ca. 20 gårde i de to byer i området nødvendigvis måtte flyttes, da der ikke var eksistensmuligheder, hvor de lå. En noget kedelig sag, som det kneb for koloniledelsen at gøre rentekammeret fortrolig med. Resultatet blev dog, at flytningen af de nævnte gårde samt opførelsen af de to kirker skulle udbydes i en samlet entreprise. I første omgang syntes det at skulle blive vanskeligt at få nogen til at påtage sig arbejdet. Ingen af egnens håndværkere viste interesse, og det skyldtes utvivlsomt erfaringerne fra den gang, man nogle år i forvejen opførte gårde til kolonisterne. Man-

ge steder havde det givet anledning til alvorlige skærmydsler, idet tyskerne i flere tilfælde overfaldt håndværkerne med hug og slag, så de løb fra arbejdet for dog at redde livet. Endelig fik man truffet aftale med muremestrene Bordewig og Thomsen i Fredericia om at påtage sig arbejdet, der efter planen skulle fuldføres i løbet af året 1765. Man kom også i gang med byggeriet, gårdenes flytning samt opførelsen af Frederikskirken (Frederiks kirke blev indviet den 16. april 1766). Med hensyn til Christianskirken så man tiden lidt an. Skønt man i 1763 havde gennemført en udrensning, hvorved de mest umulige blandt kolonisterne i samtlige jyske kolonier blev fjernet, var der stadig en del tyskere, som ikke rigtig kunne falde til under de nye forhold, og som kunne tænkes at ville rejse bort før eller siden. Dette gjaldt i særdeleshed beboerne i Frederiksdal og Frederiksmose, og der foregik faktisk en ret livlig bortrømning på samme tid, som gårdene blev flyttet og kirkebyggeriet forberedtes. Det viste sig imidlertid ikke vanskeligt at få de forladte kolonigårde bortfæstet til danskere, men hermed var situationen vedrørende kirken en anden. Der ville ikke blive brug for Christianskirken. Og man besluttede, at den ikke skulle bygges. Det brud på den aftalte entreprise, som hermed skete, var de to håndværksmestre naturligvis ikke tilfredse med. I en skrivelse fra rentekammeret til kolonikommissæ-

terne hedder det: „Så kommer det os aldeles fremmed for, hvorledes entreprenøren således på egen hånd og uden nogen dem dertil herfra given tilladelse har kunnet foretage sig at sætte grund og indkøbe materialer til den 2. kirke.“ Rentekammeret mente ikke, at det efter så mange familiers bortrejse var nødvendigt med Christianskirken. Men det ses altså, at grunden til kirken var lagt. Desuden havde entreprenørerne indkøbt 19 pommerske bjælker til hver af kirkerne. De måtte skaffes fra Aabenraa og hentes fra Randers, hvilket var besværligt nok, da hver bjælke krævede en vogn forspændt med fire heste. Nu måtte håndværksmestrene affinde sig med det skete, idet der også skete en indskrænkning i flytningen af gårdene. Om situationen i øvrigt skrives sidst på året 1765; „Siden vi nu alt efter ordre har antaget den største del af beboerne til de ledige steder af danske indvånere, og der nu i disse heder (omhandlede byer) alene findes 6 tyske familier tilbage, som kan søge den nye kirke i Alheden, der ligger 1½ mil herfra, så kan de øvrige 41 danske familier herefter søge Kragelund og Bording kirker.“ Der kom således ingen Christianskirke ved Bedehøj, men der kom i stedet en skole, som i mange år blev brugt af børnene fra den spredt bebyggede omegn, hvor der jo endnu findes adskillige efterkommere af de gamle tyske kolonister.

Har der ligget en kongeslot i Kragelund

Af Margit Jensen 2004

Det vil rygter i hvert fald vide, og faktisk er der noget om snakken. Hvor stort det har været får man bedst en ide om på det tidspunkt hvor det nedrives! I Edv. Egebergs bog om Silkeborg Slot, nævner han nedrivningen af "Jagthuset" i Kragelund.

I 1583 falder Flytningen af Jagthuset i Kragelund. Dette anvendes altsaa i Silkeborg, hvor det dels opsættes som Stald og dels bruges ude paa den yderste Odde ved Siden af det store Stenhus for at give flere Værelser og mere Kælderrum. Jeg skal dog her tilføje, at det, der fra de nye Huse, som opføres paa Slottet, blev tilovers, anvendtes i Lade-

gaarden. Endvidere faar Mandrup Parsberg Ordre til at "lade Plankeværket omkring Jagthuset i Kragelund tage ned til Sommer, saasnart Græsset vokser noget, lade det føre 4 Mil paa vej til Nygaard" og levere det til Koldinghus Lens Bønder, der skulde føre det videre til samme Nygaard. Hendrik Belov paa Koldinghus har faaet Ordre til at modtage Plankeværket.

Opførselsåret kendes ikke, men brugen har sognefoged Jens Jensen, Refshale skrevet noget om. Desværre opgiver han ikke sine kilder, så hvor han har sine oplysninger fra vides ikke, men her er, hvad han har optegnet:

I 1487 var Kong Hans paa Gæsteri i Jylland: han fulgtes af 400 Ryttere, foruden et stor Vogntog. Kongen tog paa Rejsen fra Viborg ind i Kragelund hvor han fik overbragt en Hest fra Bispen i Aarhus, hvis "Dreng" ved denne Lejlighed fik 2 Mark i "Grimepenge".

I 1506 overnattede Kong Hans ligeledes i Kragelund de Ellevetusindes Jomfruers Aften (21.okt. m.j.). Niels Clemmentsen, Avnsbjerg og Ring Kloster ydede Kongen Gæsteri, medens Bispen i Aars havde ydet Gæsteri Dagen forud i Nørre Snede.

I 1513 tog Kristian den II Ophold i Kragelund.

I 1558 tog Kristian den III ind i Kragelund, hvor han opholdt sig om Natten og Dagen efter udstedte nogle Breve.

Frederik den II opholdt sig ofte i Kragelund hvor han har udstedt mange Breve.

Efter Reformationen da Silkeborg kom i Kronens Besiddelse tabte Kragelund sin Betydning som Rejserute og Bolig.

1583 gav Fr. II Befaling til Jagt-husets Nedbrydning.

Sognepræst Kresten H. Lidegaard, præst i Kragelund, var også interesseret i "Slottet". Han forsøgte, uden held at få Nationalmuseet til at foretage udgravning på stedet. Da det ikke lykkedes, foretog han selv udgravninger.

Han fandt, at fundamenterne lå en meter under daværende jordoverflade, og afdækkede her

grundsten på en strækning af ca. 30 m, og konstaterede rester af to tårne!

I en artikel fortæller han om sine undersøgelser, at da han som ung kom til Kragelund, fortalte en gammel mand ham, at han i sin ungdom sammen med en kammerat gik over Kongehusbakken en nytårsdag. Det havde længe været stærk frost, og pludselig hørte de jorden gungre hult. Da frosten var af jorden, gravede de ned på stedet og fandt da munden til en underjordisk gang – måske nedgangen til den kongelige vinkælder. Gangen var bygget af opretstående kampesten med overliggere. De udgravede gangen til et sted, hvor den var sunket sammen.

Pastor Lidegaard søgte forgæves at finde denne gang. I stedet fandt han en affaldsdyng med mange interessante ting, som han dog i hovedsagen lod ligge urørt, da han stadig håbede på en professionel udgravning af stedet. Bl.a. var der skår af støbt glas til indsætning i blysprosser.

Jens Jensen fortæller at der i hans tid ses rester af 3 huse på marken ved Kongelunden, nemlig 1 grundmuret hus og 2 sidefløje i bindingsværk, hvor syldstenene stadig ses på den tid.

G. Nørgaard Jepsen, Silkeborg Avis fortæller i en avisartikel fra 1963 om pastor Lidegaards fund, og beretter, at der på dette tidspunkt findes spredte kampesten og rester af mursten, næsten skjult af græs. Han fortæller også

om Kongsgården i Grønbæk, at der findes papirer dateret 1444 hvori det hedder, *at Bredeng fra Arilds tid har hørt til Kongensgaard i Grønbeck By.*

Så ud fra dette må vi vel antage, at Kragelunds kongsgård også stammer fra Arilds tid!

For omkring 30 år siden sås stadig rester af munkesten, hvorfor man må formode, at hovedhu-

set var bygget i dette materiale.

I dag er intet spor synligt på stedet, der er helt tilgroet med vilde hindbær. Kun den stemningsfulde hulvej gennem Kongelunden er at se.

Stenholt Skov

Af Jens Michael Frank 2005

Stenholt Skov eller Stenholt Krat som skoven altid har heddet i folkemunde, dækker ca. 300 td. land og er geografisk placeret midt på den jyske højderyg. Hærvejen har i tidernes morgen gået gennem skoven og siden hen på hver sin side af skoven afhængig af årstiden. Derfor har skoven også altid været præget af de mennesker, som har passeret skoven, men også i høj grad dem, som boede i området op til skoven.

Efter at isen smeltede væk fra landet for mange tusinde år siden, begyndte de forskellige træarter at indfinde sig, og skov og krat begyndte at brede sig over hele landet. Disse skove opnåede formentlig deres største udbredelse omkring 6000-3000 år før vores tidsregning. Siden begyndte vi mennesker at rydde skovene og opdyrke jorden, og de fleste af de oprindelige skove forsvandt. I Jylland bredte lyngen sig i stedet på den næringsfattige jord, som hurtigt blev udpint og opgivet, da man ikke havde gødning.

Stenholt Krat er en af de sidste rester i Europa af disse urtidens egeskove, og dermed en sjælden fortidskov med mange fortidsminder og oldtidsfund, for ikke at tale om de utallige sagn og historier som knytter sig til området.

Skoven menes blandt andet at besidde en hellig kraft, som har beskyttet den mod udslettelse gennem hundreder af år.

Før tilplantning og opdyrkning af den jyske hede lå skoven som et grønt krat højt hævet over resten af området. Skovens højeste punkt Riishøj ligger således 106 meter over havets overflade. Inden skoven voksede op til sin nuværende form med høje krogede egetræer, var der fra denne høj et flot syn over egnen. Min far Jens Christian Frank har berettet, at han som barn kunne tælle ikke mindre end 27 kirketårne fra højen. Det fortæller også noget om, hvor bart der har været, og hvor frit spil vestenvinden har haft over de åbne vidder.

Stenholt krat har gennem tiderne været anvendt af egnens befolkning til mange forskellige formål, som hver især har sat deres præg på skoven og dens historie. Til tider en ret hårdhændet anvendelse som skoven trods alt har formået at overleve, og som tillige har været med til at forynge den. Indtil omkring 1880 var skoven intensivt udnyttet af Skovlovringer. Min oldefar Jens Christian Sørensen Frank var en af de mere kendte Skovlovringer. Han lavede hvert år mellem 5000 og 6.000 plejslagler (anvendtes til at

tærse korn med), træsko og forskellige andre træredskaber.

Slaglerne blev lavet af de tynde unge egestammer, som skulle have en bestemt højde og tykkelse, samtidig med at de skulle være forholdsvis lige. Da egetræer fra naturens side ikke er specielt lige, skulle de først rettes ud. Da min oldefar jo lavede rigtig mange, har han åbenbart effektiviseret processen, da han lavede en slaglbænk med syv spindler, som træet kunne spændes op i og der-

ved rettes ud. De skulle dog først opvarmes over et bål, for så blev de nyhuggede stokke nemlig bøjelige. Til brændsel benyttede man lyng, som man jo havde nok af. Det blev lagt både over og under stokkene. Efterhånden gik man over til at opvarme stokkene i bageovnen, og deraf udtrykket at man "bagte" slagler. Selv samme slaglbænk, som min oldefar sidst havde i brug for ca. 130 år siden, er bevaret og kan i dag ses på Klosterlund Museum.

Skattefundet i stenrøsen i 1857 indeholdt guldbrakteater, ringe, sølvbarre og glasperler. Herunder motiverne på guldbrakteaterne. Den største er 3,5 cm i diameter, de stammer fra 400-500-tallet. Fra udstillingen Ragnarok på Silkeborg Museum 2005. Foto: Teddy Greibe Jensen

Selve distributionen af disse slagler har heller ikke været så ligetil. Det foregik med hestevogn. Skovlovringerne fra egnen leverede til markeder i Ringkøbing, Thy, Holstebro og Randers, så det var ikke noget, man lige klarede på én dag. De forskellige skovlovringer fulgtes gerne ad på sådanne ture, da det jo ikke var helt ufarligt at køre alene hjem gennem de øde egne med penge på lommen, når man havde leveret sine varer.

Stenholtstenen som blev fundet i 1800 tallet. Stenen har mange huller eller skåle, disse er en slags helleristninger. De er dannet i en fjern fortid med dens tids redskaber. I hullerne fyldtes blod fra offerdyret, selve ofringen var en hyldelse til solen, derfor kaldes det en solsten. Der er fundet en del af dem rundt i landet, men denne er en af de største. Så her i Stenholt skov har der en gang været et offersted eller gudehov. Stenen står i dag i Helledammen ved Kragelund Kirke

Et andet produkt skoven leverede, var bark. Egetræernes bark blev pillet af om foråret, når saftstigningen var begyndt. Så blev den lufttørret og bundtet, og derefter blev den solgt til garverierne, da den har et højt naturligt indhold af garvesyre.

Egestammernes mos blev ligeledes pillet af og solgt. Men det var til farverier, hvor det under farvning gav tøj en smuk gylden farve.

Desuden blev det lysåbne krat afgræsset af kreaturerne fra egnens gårde. De enkelte parceller var indhegnet af tre rækker ståltråd, der blev slået på de tynde egestammer. Selv den dag i dag

Egetræ der er sammenvokset så der dannes et hul. Det skulle hjælpe på sygdomme og frugtbarheden at kravle igennem hullet.

Udsigt over den mishandlede Stenholdtdyssen. Billedet er set fra syd, og man ser tydeligt både resterne af dyssen og de store skærvebunker. Som bekendt er hugning af skærver dog foreløbig standset. Silkeborg Avis 21. marts 1928

er der stadig rester af disse indhegninger, og mange steder kan man finde egestammer, hvor stumper af den gamle hegnstråd går midt igennem de nu tykke stammer.

Skoven rummer mange oldtidsminder og fortidslevn, der vidner om menneskers færden. Lige syd for skoven ligger Bøllingsø, hvor en af Jyllands ældst kendte bopladser blev fundet.

I skoven findes mange oldtids-høje, men det mest ejendommelige i skoven var nok den store stenrøse, der desværre ikke findes mere. Det var en imponerende stendynge, der dækkede mindst en tønde land, og den var

på midten 3-4 meter høj. I bunden stod nogle store sten som i en gravhøj, men resten af stene var også store 30-50 cm i diameter.

Der er gjort adskillige oldtidsfund i stenrøsen, blandt andet en del af en bronzealderdolk, gravsætninger, og et skelet tyder også på, at det er et minde fra bronzealderen. Man er stadig lidt i vildrede med, hvordan den er opstået, men hælder nu mest til den forklaring, at der er tale om et helligt vie, der er fremkommet ved, at vejfarende har medbragt en sten til det hellige sted, antagelig en høvdingegrav.

I dag er der faktisk intet tilbage

af stenrøsen. Der blev i flere omgange taget sten fra den til byggeri. Men det største indhug skete, da man brolagde Herningsgader med sten derfra. I 1927 forsøgte man at få den sidste rest bevaret, men det lykkedes ikke, og resten af den blev solgt til kommunen og slået til skærver.

I skoven er der en kreds af sten, hvor man holdt bystævne, og hvor der var danseplads, når der var fest i skoven. Mellem to egetræer var der også en talerstol.

Der er også fundet en skålsten i skoven. Den står i dag i Helligdammen i Kragelund.

I dag er egeskoven fredet, og der må ikke ske indblanding af andre træsorter. Dermed skulle skoven være sikret for eftertiden, men fortidens stævningshugst og hårde udnyttelse, der bevarede skoven ung, er for længst forbi. Så i dag fremstår skoven ikke mere som et krat, men som en

skov med store krogede egestammer, der stadig giver området et særpræget udseende.

Et besøg i skoven kan varmt anbefales på alle årstider. Det er en oplevelse hver gang at se, når der er et hvidt tæppe af anemoner, når liljekonvallerne blomstrer, eller når skoven får sine efterårsfarver, og dens agern drysser ned.

Skoven leverer stadig et produkt, men i dag et det faktisk et produkt, der er med til at udbrede og opformere de gamle urskovs ege igen. Der plantes igen skov i Danmark, især løvtræer. Det giver pludselig efterspørgsel efter agern fra den gamle skov. Disse ege har i årtusinder bevist, at de er tilpasset klimaet og de barske levevilkår her på egnen. Derfor finder man nok heller ikke en type, der er mere velegnet at plante her end netop denne.

Fotograferet fra en af de gamle udgravninger midt i den store stendyse
Silkeborg Avis 21. marts 1928

Etableringsproblemer på Kolonien i Kragelund Sogn 1765—1785

Af Martin A. A. Holm 2006

En historisk, men for de fleste glemt kendsgerning er, at den nordvestligste del af Kragelund sogn, Frederiksdal, Frederiksmose og Christianshøj er et gammelt såkaldt Kartoffeltyskerområde. Der er tale om området nordvest for Kragelund, nord for Stenholt, sydvest for Pederstrup og syd for Hauge og Revl, øst for hovedvej A13. De fleste forbinder selvsagt kartoffeltyskere med området Frederiks og Havredal, Grønhøj og Julianehede, og det er måske også fordi nogle af disse områder i højere grad har bevaret noget af den barske natur, vi forbinder med heden. Derimod er det omtrent i dag usynligt at Frederiksdal, Frederiksmose og Christianshøj er gamle hedearealer.

Allerede i begyndelsen af 1900-tallet konstaterede J. Jensen i Refshale, at det gamle område "kolonien" måtte betragtes som en fuldstændig almindelig og integreret del af sognet, der var intet tysk tilbage på nær et par efternavne. Alligevel blev området af mange til op i 1900-tallet kaldt *kolonien*.

Allerede på dette tidspunkt var det vide udsyn, som kun findes i hedeegne, ved at forsvinde, og i dag har store fyrreplantager og læbælter fuldstændig lukket udsy-

net. Moserne er for en stor del drænet, og omtrent al jord er under plov eller tilplantet. Kun enkelte pletter med lyng findes bevaret.

Men de første 20 års kultivering af heden i dette område var på ingen måde nemt, og i det følgende skal jeg berette lidt fra mine kopier og noter fra Landsarkivet i Viborg.

Skellet til dette område er i dag usynligt, og det har det nok også været i 1760-erne da opdyrkningen begyndte derude. Da var det én stor hede, en del af den store Alhede.

Folkene fra de nævnte grænseområder havde deres egen del af heden, den del, der helt tilbage fra før nogen huskede, havde været landsbyens overdrev, og hvor får, køer eller stude blev drevet ud om dagen af hjorddrengene, hvor man sankede lyng til tag eller brændsel.

Men midt mellem disse hedeområder lå altså et område, der ikke rigtigt tilhørte nogen. Der var ingenting, andet end lyng og mose, og to sæt hjulspor, det ene forbandt Pederstrup med Stenholt, Klode Mølle og Hærvejen; det andet hjulspor Kragelund og Revl.

At området var ejerløst, var måske især en tanke, som de omkringliggende landsbyers beboere

havde fået i løbet af 16- og 1700-tallet, for oprindeligt var det en del af Den Kongelige Vildtbane, anlagt i 1500-tallet, og tilhørte således kongen.

Selve hedeopdyrkningsagen er der skrevet en masse om i forvejen, hvorfor jeg ikke vil bruge pladsen på dette her. Faktum er kort, at staten øjnede en penge-maskine i hedeopdyrkning, og indkaldte tyskere fra Frankfurt-området til opgaven.

Processen gik imidlertid helt i kage af forskellige årsager. Danmark var ikke ordentligt forberedt, så i 1759 stod man i Knudstrup med første kolonne af kolonister, der skulle opdyrke heden. Der var intet hus bygget, ingen besætninger købt, ingen jord umiddelbar tilgængelig for opdyrkning. Heden lå, som den havde ligget i århundreder. Kolonisterne blev indlogeret i interimistiske tørvehytter på heden, som de selv måtte bygge, indtil de lovede gårde stod færdige.

Da antallet af kolonister stødte voksede, indså man i 1760, at anlæggelsen af Frederiks, Christianshede og Julianehede var utilstrækkeligt, og at man måtte begynde at se sig om efter flere steder. Skygge Hede var et område, man ikke forestillede sig at inddrage, da det var for ringe, sandet og lavtliggende, men under de givne omstændigheder blev også dette område inddraget i planerne, og Gl. Frederiksdal og Gl. Frederiksmose (nuværende Kompedal og Gråmose) blev an-

lagt.

Disse 2 kolonier lå altså vest for hærvejen, i Thorning sogn, og skulle hver rumme 15 dobbeltgårde med plads til 30 familier.

På grund af ventetiden på bolig og dyr kom kolonisterne på statsfinansieret overførselsindkomst, dagpenge.

Gl. Frederiksdal og Gl. Frederiksmose blev som alle andre kolonier anlagt med landsbyfællesskab, efter kolonisternes ønske, men det viste sig at være upraktisk, da der blev for langt til de yderste hedeområder. De 2 kolonier var også plaget af sandflugt og oversvømmelse, så allerede i 1764 erfarede staten ved koloniforvalter Hans Kiersgaard, at disse kolonier burde flyttes til bedre egnede arealer.

Den 22. juni 1764 gennemgik koloniforvalteren med nogle Frederiksmose- og Frederiksdalkolonister et hedeområde østen for Hærvejen i Kragelund sogn, der grænsede op til private jorder i Thorning, Vinderslev og Kragelund sogne. Beskrivelsen af området blev nedfældet skriftligt, og i denne designation får vi den formentlig første beskrivelse nogen sinde af præcis dette område i sognet. Det kan bemærkes, at der ikke nævnes et eneste træ. Jordene er skiftende, beskrives mest positivt i Frederiksdalområdet, ringest i Christianshøj. Det er mange steder synligt, at der i gammel tid har været drevet landbrug.

Under gennemgangen af områ-

det opdelt det i kolonisteder, og i Middel Frederiksmose på Kruusbær Bakke anlagdes 3 gårde (nuværende Hesselskovvej 21-23); Neder Frederiksmose på en stor bank nord for Røverstue Bek 2 gårde (nuværende Hesselskovvej 13); Over Frederiksdal på 3 unavngivne banker sydøsten for Røverstue Bek 2 gårde (nuværende Frederiksdalvej 47); Middel Frederiksdal på Gyvel Banken 2 gårde (nuværende Frederiksdalvej 50); Neder Frederiksdal på eller ved siden af en bakke liggende ved Kragelund-vejen 1 gård (nuværende Gilbakkevej 6); og endeligt Christianshøj, hvor man ved Bedehøj og lidt længere mod vest ved en lille høj placerede i alt 4 gårde (nuværende Christianshøjvej 26). Samme sted opførtes et skolehus til de tyske kolonisters børn.

I 1765 i februar kom den kongelige ordre til at flytte gårdene til de ovennævnte steder i Kragelund sogn. I løbet af sommeren arbejdede håndværkere med at nedbryde og flytte gårdene, mens de tyske kolonister i det små begyndte at opdyrke deres nytildelte jord.

Til brøndene blev brugt grænlægter og søm, og i Middel Frederiksmose var den 9 3/4 alen dyb.

Midt i flytterodet kom meddelelsen om, at den overførselsindkomst kolonisterne hidtil havde overlevet på, ville ophøre pr. 31/12 1765. Enhver måtte så klare sig selv på de vilkår, fæstebrevet gav. Da man først stod og skulle til at i gang med hedeop-

dyrkningen i Kragelund sogn i 1765 var dette uoverskueligt for de tyske kolonister. De søgte derfor alle på nær én om tilladelse til at rejse.

Besætningerne blev solgt på auktion, og de rejste i samlet flok af sted.

Tilbage stod 13 nyopførte men ubeboede, tomme gårde og et skolehus. Koloniforvaltningen satte sig nu på at hverve danske kolonister, og pr. 31/12 1765 var alle steder besat på ny, skolehuset blev fæstet ud til en husmand.

De nye kolonister kom både fra lokalområdet Kragelund, Serup og Vinderslev; men også fra Jelling og Bryrup. Ved årsindberetningen 31/12 1765 er de på plads med deres familier, vogne og harver, og der manglede kun en ting – besætning. Dobbelte uheldigt for disse kolonier, idet det nu var anden gang, at hedeopdyrkningen strandede af den årsag. Besætningen kom først i 1766.

Kolonisterne fik fæstebreve, der beskrev deres muligheder og retigheder. Fæstebrevene har omtrent ens ordlyd, for kolonistederne var fra begyndelsen ens.

8 fag stuehus, og 8 fag stald og ladehus, ligesom det nu forefindes udi god beboelig stand, og det på følgende betingelser:

Fæsteren må beholde og drive gården med tilliggende resten af livet, jorden drives i fællesskab med naboerne.
Fæsteren eller hans efterkommere får 20 års skat-

tefrihed, frihed for korn- og kvægtiende, frihed for soldatertjeneste, soldaterindkvartering, frihed for hoveri m.m. Kun koloniforvalterens postbreve skulle befordres. Det nævnes at de 20 års frihed evt. kan forlænges, hvis der er behov og kolonisten i øvrigt har været flittig og stræbsom.

Fæsteren skal selv betale tiende til sognepræst og degn 3 gange om året, og selv betale til præsten for bryllupper, barmedåb og ved moderens introduktion til gudstjenesten efter fødslen, og betale til degnen for undervisningen af børnene.

Fæsteren har mulighed for at overlade gården til en søn eller datter, eller en slægtning eller en helt fremmed, blot vedkommende er duelig og egnet, og at der med sådanne forandringer i øvrigt i forvejen laves ansøgning til koloniforvalteren.

Fæsteren får 45 rigsdaler i stedet for besætning in natura, men forpligter sig fremover til at holde en besætning af især stude, køer og får, så der til enhver tid er værdi for pengene. Der anlægges en brønd, som fæsteren har forpligtelse til at vedligeholde. Fæsteren for udleveret harve, plov og vogn og øvrigt gårdinventar, som skal holdes i stand

og forblive ved gården.

Hvis fæsteren overholder sine forpligtelser, dyrker jorden, og ikke bortsælger eller udlejer noget gården tilhørende, garanteres han at gården ikke vil blive solgt eller afhændet af staten nu eller fremover.

Sådanne forhold kan jo umiddelbart lyde fornuftige, og det virker heller ikke til, at der har været nogle problemer med at få de mange gårde bortfæstet. Nogle har sikkert stirret sig blind på skattefriheden i 20 år og troet, at dermed var lykken gjort. At livet på heden dermed med tiden kom bag på nogle af fæsterne, kan ikke undre.

Der var mange problemer, f.eks. til enhver tid at holde en besætning til en værdi af mindst 45 rigsdaler, endsige for nogle bare at overleve, og koloniforvalteren har måttet se stort på nogle af forpligtelserne i fæstebrevene fra tid til anden i de onde år. Jens Christiansen fra Jelling fik f.eks. fæstebrev i 1765 på en gård i Over Frederiksdal.

I maj 1767 bønfuldt han kolonivæbigheden om hjælp, da den ene af hans køer var døde, og familien følgerigt manglede smør og mælk. Naboerne attesterer, at det er sandt. Koloniforvalteren vil gerne hjælpe, men hans penge er øremærket til brøndenes vedligeholdelse. I 1770 var problemerne åbenbart vokset Jens Christian-

sen over hovedet. Han bliver indberettet som dårlig betaler til koloniforvalteren af en anden kolonist, som et par år tidligere havde lånt J. Christiansen 21 rdl og 3 mark, fordi hans besætning var døde. Koloniforvalteren Hans Kiersgaard indfandt sig 3. november 1770 og ville beslaglægge Jens Christiansens bo og kreaturer, og forlangte fæstet overdraget til en af naboerne, hvilket J. Christiansen havde nægtet. I februar 1771 var J. Christiansen forsvundet og havde efterladt konen, der blev sat i forhør. Konen vidste ikke, hvor han var, eller hvornår han kom tilbage. Naboerne bekræftede, at de intet havde set til J. C. hele vinteren.

Ved eftersyn af besætningen fandtes et par pløjestude og 4 får i mådelig tilstand, enken mente, at der også skulle være en ko, men den kunne ikke findes. Hesten var 'synder på i foder', men om den var levende eller død, vidste konen ikke. Desuden fandtes en vogn med fjæl og sadel. Plov og harve var efterladt på marken på grund af vinterens tidlige komme. Sædekornet til forårsåningen, som var blevet forstrakt dem fra de kongelige magasiner var borte – formentligt spist.

Dertil kom lån fra både mølleren i Bording og i Mausing, som der ikke var betalt af på.

Noget at bohavet var pantsat i.f.m. lånet til nye husdyr et par år tidligere, men ved gennemgang af pantet fandtes ganske vist 1 stud, 1 håndkværn, 1 dyrt hængeskab,

men resten af pantet – væven og fyrrekisten – var borte. Væven var pantsat igen, kisten var solgt, forklarede konen.

Konen ville ikke opgive fæstet, men da hun kun kunne fremvise 4 -5 knipper rughalm som foder til besætningen resten af vinteren, må vi forestille os, at hun blev nødt til det.

I 1772 nævnes, at fæsteren på stedet er Morten Andersen, men at han på grund af armod også er stukket af fra stedet.

Samme år indberettes: 'Jens Nielsen havde i Foraaret hverken Besætning, Sæde Korn eller Æde Korn, jeg maatte derfor Sætte Ham fra gaarden og i Hans Stæd indsadt En god Bonde Jens Christensen, forhen Bonde i Midler Friderichsmose.'

I andre forhold fornemmer man også koloniforvaltningens fejlurdering ved bortfæstning.

Oluf Nielsen Qvam i Christianshøj fæstede skolehuset i 1766. Han var snedker, og i 1773 efter 7 års arbejde klagede han sin nød til koloniforvaltningen. Husmanden var ikke bonde og konen langt mindre, og de kunne ikke drive jorden og måtte betale sig fra, at andre udførte arbejdet, hvilket de imidlertid ikke længere havde råd til. Det var dyrtid, der var ingen efterspørgsel på snedkerarbejde, de kunne ikke overleve og søgte derfor om lov til at afstå huset til folk, som er bondearbejde 'bevandt'. Dette blev naturligtvis imødekømt, da forvaltningen næppe har ønsket flere

'bortrømte kolonister'.

Også Hans Johansen fra Christianshøj voldte forvaltningen problemer. I 1772 indberettede en mand i Gråskov, at Hans Johansen fra Bedehøj koloni har 'afviget', idet han har trængt ind i hans hus og tiltvunget sig mad og brød, for derefter at løbe til Knudstrup og komme tilbage og tiltvinge sig flere kager og brød, ødelægge to oste, slå i bordet og løbe ud i heden og te sig desperat, så det havde været nødvendigt at tilkalde naboer for at binde den gale mand. Hans Kiersgaard nævner utallige gange at have hjulpet ham i nøden, men han havde været en besynderlig og besværlig kolonist, der havde vidst at gøre sig unyttig, når der var brug for ham. H. Kiersgaard beretter, at Hans Johansen på hans påbud om en posttur til Viborg med et brev, nok havde været ved sine fulde fem, men havde været vrangvilling og studsig, og for at gøre sig unyttig havde bortkastet brevet i heden, alt imens han opførte sig som en galning.

I august 1772 indberettes han at være frasat sit koloniststed, da hans og konens hensigt tilsyneladende havde været at udtære stedet om vinteren og levere ham gården næste forår ganske ødelagt. Om Hans Johansen var sindssyg eller bare sulten, står hen i det uvisse.

Et andet problem var landsbyfællesskabet og i det hele taget gårdenes placering.

Fæsterne i Neder Frederiksmo-

se klagede allerede i 1772 derover. Deres kolonigårde var bygget på et meget ubekvemt sted. Dels nævnes, at gårdene ligger i et noget kuperet terræn klods op af en større mose, hvilket besværliggør markarbejdet. De nysåede agre "bliver fordærved af den usunde Damp og Uhr, der driver ud af Moserne, som vi hver aar med skade erfarer".

Gårdenes placering i den ene side af den jord, der kunne opdyrkes var et problem. Der var ikke nok opsyn med de østligste marker, der ødelagdes af Vinderslevgaards fæstebønder fra Vinderslev og Mausing. Der søgtes om flytningshjælp fra kommissionen, men dette blev i første omgang afslået. Flytningen bevilgedes dog senere i 1775, men tilsyneladende kun til den ene gård, der flyttedes øst på til udmarken.

Denne flytning var langt fra den eneste. I starten af 1780-erne kom der en del klager over fællesskabet, og det gik i opløsning flere steder. I 1781 i Middel Frederiksmose knagede det gevaldigt i fugerne, og en af fæsterne klagede til kommissionen, at naboerne Hans Christensen og Peder Andersen havde besluttet til Mikkelsdag at så rug i et jordstykke, der var fælles og havde været udlagt i Brak i 7-8 år. Peder Pedersens rettigheder til jorden interesserede dem tilsyneladende ikke, så han føler, at naboerne vil fordærve ham og hans efterkommere.

I Christianshøj bad husmanden om at udtræde af fællesskabet i

1783, og at en del gårde i 1780-erne udflytter til markerne sandsynliggør, at det er på dette tidspunkt, man har opgivet fællesskabet. Fra Middel Frederiksmose flyttede 1 gård til nordøstre udmark og blev til Nordre Frederiksmose, fra Christianshøj flyttede 1 gård vest på og blev til Vestre Christianshøj, fra Over Frederiksdal blev udflyttet 1 gård til Østre Frederiksdal, og fra Middel Frederiksdal udflyttedes Søndre Frederiksdal.

I oktober 1782 synedes de udflyttede gårde for at konstatere, om den bevilgede udflytningshjælp var berettiget. Jens Pedersens sted i Vester Christianshøj blev beskrevet således:

Jens Pedersens gård:

Stue Huset orienteret øst-vest 9 fag, indrettet således: Øster ende. 3 fag til køkken og bryggers, med ovn og skorsten. Loft over 7 fag. Vesten for en stue med 2 karm vinduer og lergulv, 6 døre i alt. Vesten for igen et fag, hvoraf den ene halvdel er til et kammer, den anden forstue. De 3 vestligste fag var indrettet til en stue, men var på synstidspunktet anvendt til kvæg. Huset er forsvarlig opbygget, muret og tækket. Mønningen manglede og skorstenen manglede at blive pudset.

Laden. 9 fag. Forsvarligt bygget og tækket. 3 opmurede skillemure, 1 dør, 3 gab.

Østen i gården et hus. 5 fag til kreaturer, tækket med lyng,

på synstidspunktet opmuret med jordtørv, men forventes senere udfyldt med fletværk og lerklining. 2 døre. Dette hus er bygget for fæsterens egen regning.

Mod slutningen af 1700-tallet blev indberetningerne fra kolonierne mindre detaljerede. Det fornemmes dog, at der hovedsageligt faldt lidt mere ro over kolonien efter af jordfællesskabet blev ophævet. Der blev råd til f.eks. at opføre et ekstra hus, hvor simpelt det så end måtte være. Der synes ikke at være nogen tydelig reaktion på skattefritidens ophør i 1785, til gengæld begyndte overdragelsen af nogle af kolonistene til den yngre generation på dette tidspunkt.

Alle kolonisteder overgik omkring 1850 til selveje, trods fæstebrevens løfte om at gårdene aldrig skulle sælges. Men med salget, og med de muligheder for forbedring af jordens bonitet der kom gennem 1800-tallet, kunne de gamle hovedparceller nu brødføde flere, og området blev langt tættere befolket med mange mindre gårde, som det ses i dag.

Jens Jensen, Refshale

– en folkemindesamler fra Kragelund

Af Margit Jensen 2007

Den 5. oktober 1883 udsendte folkemindesamleren *Evald Tang Kristensen* sammen med en række andre kendte mænd en opfordring gennem Højskolebladet til at danne et samfund med det formål at optegne og indsamle, hvad der fandtes af folkeminder, og udgive det bedste af det, der blev indsamlet, i et tidsskrift.

Blandt de mange mænd og kvinder, der ved denne lejlighed kom med i arbejdet for at redde den mundtlige overlevering, var ungkarl *Jens Jensen*, Refshalegård i Kragelund Sogn, mellem Silkeborg og Viborg. Han optegnede og indsendte en mængde spændende stof i årenes løb til E. Tang Kristensen og senere til Dansk Folkemindesamling. I Tang Kristensens bøger vil man gang på gang finde bidrag fra Jens Jensen, første gang, i tidsskriftet "Skattegraveren". Hovedparten af materialet har dog henligget utrykt som en gemt, men ikke glemt skat, som i dag befinder sig på Silkeborg Lokalhistoriske Arkiv.

Jens Jensen er en udpræget hjemstavnsforsker med øjne og øren åbne for de nedarvede kulturelle ejendommeligheder, som "den nye tid" for så hårdhændet frem over, og han har været en alsidig samler. Gennem læsning af trykte bøger fik hans trang til for-

ståelse af forholdene gennem tidernes god næring, og han havde evne til at tænke over, hvad han læste, hørte og så.

Men foruden sine egne optegnelser indsendte Jens Jensen også en del hefter, optegnelser, breve m. m., som afdøde lærer *J. P. Aaboe* i Engesvang havde efterladt sig, og som sikkert ville have været spredt for alle vinde, hvis ikke Jens Jensen havde reddet disse på auktionen, hvor han købte et helt læs af Aaboes papirer. Denne samling

Jens Jensen 1883

Jens Jensen 1935

findes også på Silkeborg Lokalhistoriske Arkiv.

Jens Jensen har om sig selv meddelt følgende: Han er født i Refshalegård søndag den 3. juli 1865. Hans fader var gårdejer, sognefoged og dannebrogsmænd, *Ole Christian Jensen*, født 1834 og død 1907. Hans moder, *Andrejette Sørensen*, var født 1841 og død 1899. Hun var datter af kreaturhandler *Søren Rasmussen* i Kragelund.

Jens Jensens farfar var *Jens Christensen (Degn)*, dennes fader var *Christen Jensen (Degn)*, hvis fader var *Jens Christensen (Degn)*, og sidstnævntes fader, *Christen Degn*, der var født 1695, var måske en søn af sognedegnen, *Matz Chri-*

stensøn i Kragelund.

Jens Jensen overtog sin fødegård i 1901, og året efter blev han beskikket til sognefoged, et embede, han røgtede med omhu, indtil han i 1933 måtte frasige sig det på grund af svigtende helbred. Da han havde været sognefoged i 25 år, blev han udnævnt til dannebrogsmænd. Fra 1904-23 var han medlem af Kragelund sogneråd og fra 1913-23 var han dets formand. Det var i hans tid, de tre sogne, Kragelund, Funder og Engesvang, blev skilt ud i tre selvstændige kommuner.

Jens Jensen levede livet igennem som ungarl, og han døde den 10. august 1941.

Jens Jensens arkiv rummer optegnelser om stort og småt, der er sket i sognet, og bl.a. også dagbogsopregnelser om oplevelser og om bysladder, som han selv er en del af. Vi får dog også et indblik i mere filosofiske overvejelser om tidens og livets gang. Et meget spændende materiale, som vi her bringer et eksempel på. Det dækker bare to måneder, men vi kommer alligevel her helt tæt på livet i Kragelund sogn på denne tid.

Dagbog, januar og februar 1900:

1. januar: Præsten, pastor Sørensen udtalte i dag: I mine drengeår den gang jeg gik i skole, tænkte jeg, dersom du oplever den tid vi skal til at skrive 1900, da vil der vist indtræffe noget overordentligt, noget som du ikke har eller vil komme til at opleve. Men når vi bliver ældre får vi et andet syn,

eller måske bedre. I dag da vi nu skriver 1900, så er der jo slet ingen ting der passer ud over det dagligdags. Dagene kommer og går som dagene forud, og vel også som dagene efter.

Også jeg tænkte, som yngre noget lignende, at når vi kom til den tid at vi skrev 1900, da ville det være en tid der var mere mærkelig end som almindelig. Meget vel er der jo en vis poesi og eventyrlig skær, der hviler over den evige ustandselige rullende tid, med den tågede mørke fortid, der hyller sig ind i sagn og forestillinger, og den endnu tågede men desto mere lysende håbende fremtid. Det være nu som det er, men det er, som pastor Sørensen også udtalte, ikke selve tiden som holder vore tanker og forestillinger fanget, tiden er et tabula rasa, som et ubeskrevet rent papir. Det er indholdet som giver tiden sin værd, det er vort livs indhold som giver den sit præg.

Der har været en ret interessant kamp oppe, angående om året 1900 skal regnes for det 1. år af det tyvende århundrede. De lærde astronomer har for længst fastslået at det nittende århundrede slutter og at det tyvende århundrede begynder den 1. januar 1901. Desuagtet har der i blade og tidsskrifter været ført en stor kamp om fastsættelsen af dette tidspunkt. Flere lande Sverige og Tyskland har fejret århundredskiftet i dag. Den danske kulturminister Biskop Sthyr har udstedt et cirkulære, hvor det henstilles til præsterne om de vil mindes århundredskiftet i år fra prædi-

kestolen eller de foretrækker at vente til næste år, alt efter eget forgodtbefindende, ligeledes henstilles det til egen bestemmelse om der skulle ringes med kirkeklokkerne nytårsnat kl. 12. Men det synes, at man næsten ingen steder her i landet ville vente til næste år med århundredårs festlighederne.

Det er en sjælden forandring nu at skulle til at skrive 19 i stedet for 18, som nu har været herskende i hundrede år. Slægter er født og igen gået til hvile. En af de ældste her i sognet er Anders Anchersen i Stenholt han er 85 år gammel. Søren Andersen i Engesvang der døde for en 3 år siden var den gang det ældste menneske her i sognet, han var over 90 år gammel. Constantinus Jensen, der døde ude på fattiggården var født 1810 og blev højt op i firserne. Men her i egnen lever ingen, der er født før år 1800, de er alle til hobe gået bort. Og tænk! Når der om 100 år skrives 2000, da er vi alle gået bort selv de små pattebørn i dag, også de er borte og en ny fremmed slægt lever med deres sorger og glæder.

Præsten udtalte i dag det er et præg for tiden, at der holdes fest ved indvielse af alt nyt. Men man ved i grunden slet ikke hvad det nye vil bringe. Ja, det er egentlig underligt at holde fest for noget man slet ikke kender. Men kommer det ikke af at der er en lyst oppe i tiden til at holde fest, så griber man efter enhver som helst ny ting, for at have en anledning

til at holde fest til at glæde og more sig. Mange ældre mennesker har udtalt at beskedenhed og troende enfoldig, som førhen var ret almindelig blandt almuebefolkningen, nu svinder mere og mere, og er nu en sjældenhed at finde.

3. januar: – Jeg kørte i dag min søster Maren over til stationen, hun har været her hjemme siden nytårsdag. Juledag hentede jeg Andersens, og kørte dem hjem 2. juledag, nytårsdag hentede jeg Rasmussens. Alle de store højtidsdage må jeg være den elskværdige tjener. Jeg ville gerne have været til kirke i jul, jeg tror ikke jeg har fået de sidste år – vel at mærke højtidsdage – da må jeg bidrage til at andre morer sig. På vejen over til Moselund fortalte Maren mig blandt andet, at fa' er i går aften havde fortalt hende følgende: Hunden havde nemlig gøet næsten hele forrige nat – hvad han altid gør, når han bliver lukket ud, og ikke må ligge inde på sofaen; "Åh" siger Maren "her kommer vel ingen tyve." "Jo det er netop det der har" siger fa' er "men det er nu flere år siden. Manden (tyven) er død også for nogle år siden. Men der er ingen andre der kender noget til den historie end din moder. Jeg vågnede en nat, og hørte en mistænkelig lyd. Jeg stod op gik ind i dagligstuen og så da, at der var lys inde på mit kontor. Da jeg kom hen i døren stod der en mand ved min skrivepult med et lys i den ene hånd, med den anden hånd undersøgte han skuffer og papirer. Han opda-

gede ikke mig, idet han vendte ryggen til døren. Jeg gik da hen til ham og langede ham bagfra en sådan lussing, at han var lige ved at falde. Sagen blev afgjort mellem os i stilhed, ingen fik det at vide. Manden er som sagt død, jeg har ordnet mange sager for konen. Manden var meget godt huskendt."

Jeg blev, da Maren fortalte dette, lidt i tvivl om sagens rigtighed, men umuligt er det måske ikke. Da Maren havde siddet en stund siger hun: "Jeg kom til at tænke på Niels Jensen, Bøllingsøhus", men i det samme tænkte jeg; "Nej det kunne han ikke gøre".

Ham havde jeg nu ikke tænkt på, men jeg tænkte på Andreas Laursen, men tænkte igen; "Nej det kunne han ikke gøre"!! Så kom jeg til at tænke på Anders Drejer – skulle det have været ham? – Samme tid fortalte fa' er også, at Sine i Klosterlunds moder skulle have sagt til hende – Sine – at hun og hendes mand J. N. Anchersen var halvsøskende. – Den gang hun lå på dødslejet.

Dette har jeg hørt flere gange omtalt – men underligt er det, at søskende bliver gifte med hinanden. En ting er da sikkert, J. N. Anchersen var i sin ungkarledage musikanter og han spillede, ved barselgildet den dag hans kone blev døbt. – Det er der ikke en hver der gør!!

Fa' er fortalte endvidere: at han havde betalt 200 kr. som kautionspenge for hans broder Christian Jensen i Funder, dette havde han (fa' er) aldrig omtalt til nogen.

15. januar – I dag var der møde ude på Kolonien (*Frederiksdal*) i forsamlingshuset. Emnet var "Kirkens forhold til det sociale spørgsmål". Der har i den sidste tid været afholdt flere lignende møder her i egnen i Ans, Levring og Silkeborg. Ved disse møder har den bekendte socialistagitator redaktør Sabroe fra Århus været til stede, og flere af egnens præster.

I mandags begav jeg mig over til Kolonien til mødet, dels af nysgerighed, dels af den grund, at jeg ikke har kunnet fatte betydningen af slige møder. Der var kommen mange mennesker til stede. Ca. 300. Entreen var sat – i forhold til lignende lejligheder – meget højt – 20 øre. Længe før mødet strømmede folk i store skarer til huset, så at alle pladser, også trapper, vinduer var tæt pakket med tilhørere.

Pastor Sørensen, Kragelund, holdt indledningsforedraget. Han udtalte at nægtes kunne det ikke, at der var meget berettigelse i det sociale spørgsmål. Der fandtes her i verden så meget nød og elendighed, og det var en menneskepligt at komme al den fattigdom og nød til hjælp.

Præsten fremsatte derefter, at det var kirkens gerning og mål at indvirke på menneskehjertet, så det ved en genfødsel af egen fri drift, ja af lyst og trang udretter det, og ikke ved love og tvang, thi i sidste tilfælde var det ikke kristendom, og havde intet med kristendom eller kirken at skaffe.

Pastor Rygge Jensen, Thorning talte i lignende retning, han ville slå fast, at præsternes opgave ikke var en slags polititjeneste øvrigheds-personlighed, for Gud riges tjeneste. Nej, det sande kristelige sind var et frivilligt sindelag, det kender ikke til tvang eller love. Kristendommen kommer indefra, vokser sig indefra og udefter i menneskets hjerte.

Men det sociale spørgsmål, der formes og dannes udenfor, og kommer til os udefra, som et rent ydre livsspørgsmål, der efter den måde på hvilke den frembæres, ikke har noget med kristendommen at gøre.

Jeg udtalte på mødet i Levring, at jeg anså den franske revolution som ophavet til socialismen. De store franske tænkere: Voltaire, Resoue (*Rousseau*) og hvad de nu alle hed, gav ideen til revolutionen, gav disse frie tanker der blev gjort til virkelighed under revolutionen. Dette blev modsagt af Sabroe. Ja, de store franske og tyske tænkere, lærte om den personlige menneskefrihed. Disse store mænd havde intet med revolutionen at skaffe. Hvad der skete under den franske revolution var dette: Adels- og godsejerstanden blev styrtet og i stedet for, kom kapitalisten og indtog pladsen. For arbejdereren fik revolutionen ingen betydning, det var for ham, at komme fra asken og i ilden.

Det var naturligvis den store arbejderhær, der skulle kæmpe de store slag og ofre livet på valpladsen. Og således må arbejdereren

kæmpe, ikke for sig selv, men for andre og disse andre tager udbyttet. - Nej, socialismen har sit udspring af folkebevægelsen, frihedsbevægelsen i 1848, og de nu forløbne 50 år har socialismen gjort en fremgang og udvikling, der ikke har sit lige - et bevis for, at det er en sand og retfærdig sag for hvilken vi kæmpe. Arbejdsorganisationen skal også nok komme her ud på landet, når vi skriver 1910, vil hvert sogn i Danmark have sin arbejderforening. Hvem er det som vil de blodige krige - ikke arbejderne - ved hvert forslag til krigsvåben til at myrde med, protesterer vi imod. Præsterne og kirken vil give os det gode råd: Søg ad frivillig vej til lindre ved barmhjertighed, er godt nok, men vi arbejdere, vil noget mere og bedre, vi vil retfærdighed. - Der siges at vi ved vort arbejde skabe utilfredshed, men det er ikke sandt. Nej, vi vil netop skabe tilfredshed. Sidste sommer var jeg en tur ovre i London og jeg var flere gange ude i Hyde Parken. Her så jeg hundrede og atter hundrede af flotte ekvipager rulle frem og tilbage, i disse ekvipager lå herrer og damer henslængt på bløde puder, godsejerne og kapitalisterne. Men jeg så ikke en eneste glad og veltilfreds smil på et eneste ansigt. Nej jeg så trætte og forvågede af nydelsen mærkede ansigter.

Pastor Sørensen udtalte: "Det er vel hverken rigdom eller fattigdom der gør et menneske tilfreds. Ovre på Fyn, hvor min fader havde en tjenende stilling på en stor herregård, lærte jeg som dreng en røg-

ter at kende der på gården. Både tidlig og sildig måtte han være ved sit arbejde, og det vederlag han erholdt var kun lille, det var ikke store midler han rådede over, men altid var han glad og tilfreds. Nu ved jeg næppe hvad jeg skal sige, dersom man nu begyndte at tale med denne mand, og ville gøre ham begribeligt, at det var alt for små midler, for få goder der var ham tildelt. Ja, jeg er nær ved at tro at man nok kunne have gjort denne tilfredse mand led og ked, og utilfreds med livet. Jeg må endnu en gang sige at verden og livet er noget ufuldkomment. Vi kan gøre os store tanker om fuldkomnehedens idealer, men det fuldkomne ideal når vi aldrig her i verden."

Jakob Kristensen Revl holdt til slut et foredrag, hvori religion og politik var så underlig sammenblandet, at det var vanskeligt at begribe meningen deri. Han sagde blandt andet, at Guds rige var retfærdighed. Og da Sabroe i sit foredrag udtalte at socialismens mål var retfærdighed, - kan man ikke, med sin bedste vilje komme til andet resultat end at socialismen og Guds rige var et og det samme.

Taleren kunne heller ikke forstå, at præster kunne udtale en så stor dumhed, som for ikke lang tid siden, pastor Vilh. Bech udtalte "at socialisterne i Ringkøbing var fandens infanteri", og en præst i samme egn var "djævelens ingeniør". Han omtalte derefter en røgter han havde kendt. Denne mand levede under meget trange kår, ja umen-

Refshalegård set fra nord, 1916. Desværre kan personerne ikke identificeres

neskelige kår, det lidet han fik for sit trælsomme og slidsomme arbejde kastede man til ham ligesom man kaster et afnavet kødben til en hund. Ja som hunde har man behandlet folkene på vore herregårde, ja givet dem en behandling, der stod under kreaturbesættningen. Men vi hverken vil eller kan tåle en sådan umenneskelig behandling, eller finde os i sådanne umenneskelige kår. Er vi ikke alle skabte i Guds billede med lige broderret til at nyde de livsgoder som verden giver. Jo, det har vi og det vil vi kæmpe for, ja, det er ligefrem en pligt.

Mødet fik et lille efterspil. Præsten (Sørensen) og hans kusk gik op til J. Joh. Christensen, hvor be-

fordringen stod. Her var redaktør Sabroe og tilstede, og indbyderen til mødet i forsamlingshuset, formand lærer Petersen, Christianshøj. Mens præsten og Johan står oppe ved huset, kommer to hen imod gården, den ene siger: "Hvad syntes du om ham, for det var da fandenstøde mig en af dine folk". "Hvem er dog det", siger præsten. "Det er sadelmageren og Jens Rask" siger Johan.

Da de kommer ind i stuen, går Sabroe op og ned på gulvet. Så siger Jens Rask til sadelmageren: "Mangler du ikke en god bindehund, så kan du jo få ham, han har en god skærslipperkæft."

Som vederlag for sin rejse forlanger Sabroe 15 kr. (hvad vel ikke

var ubillig) Petersen og Jens Johan gjorde indvendinger, og udtalte at de syntes beløbet var for stort. Og imens overøste Jens Rask ham med det ene kraftudtryk efter det andet. Præsten måtte tvende gange til at mægle, og udtalte, at han syntes det var en skam som de behandlede hr. Sabroe. Denne gjorde nemlig redegørelse for, hvorledes beløbet var anvendt. Han var rejst på 2. klasse, han plejede ellers at benytte 3., men han var forkølet og af den grund benyttede han 2. klasse. På Moselund Gjæstgivergård gav han kusken og en anden mand der sad hos ham, en genstand. Så råber Jens Rask: "Tror han at vi vil betale ham for at sidde over på gæstgivergården og give omgange o. s. v." "Atter måtte præsten til at mægle.

Dagen efter skriver hr. Sabroe et stykke i Demokraten, hvori han udtaler, at han blev overfaldet af en lille arrig mand. o.s.v.

Det går nu rask med udtrykket: "Bindehund" om hr. Sabroe. Nu er det nogle dage efter mødet blevet rettet derhen, at Jens Rask og kromanden P. C. Mikkelsen, skal anvises plads som bindehunde. En ved hver ende af sadelmagerens hus inde i Kragelund By. - Den er ikke dårlig!

10. januar: I dag fylder fa'er 66 år, og her var gebursvisit om aftenen. Sognefoged Lukas Peder og kone fra Engesvang, Søren Rask og kone, Jens Refshale og kone. Niels Møllersvend og Niels Knudsen var her.

4. februar: Kragelund Kro, om hvilken der for tiden søges proces: Den gamle kromand P. C. Mikkelsen vil ikke have den, og køberen (?) O.C.Jensen vil heller ikke. Den er et sted hvor der for tiden sjældent er gæster, i alt fald ikke her fra sognet.

Men i dag var der stor fest i kroen. Landpost Hans Løhde i Engesvang holdt sølvbryllup. Og denne fest stod i kroen midt i hans postdistrikt. Der var kommen mange mennesker, de fleste jeg nogen sinde på en gang har set samlet i kroen. Der var mindst 250 – måske snarere 300 mennesker. Da det begyndte at blive mørkt gik fa'er, Sine og jeg derop, men det var vanskelig at komme ind så tæt pakket stod gæsterne. Første hold havde spist, andet hold var ved bordet, og vi kom med i tredje hold. Præsten havde været deroppe, men var gået da vi kom, men jeg hørte mange tale om, at han, præsten, ikke havde sagt noget eller retter ingen bordtale holdt i dagens anledning, og det syntes de ikke var som det skulle være. – Fa'er gav 3 kr. til H. Løhde, han havde bestemt at give to, men da jeg tog med gav han 1 kr. til.

Da vi havde spist, gik en del ud i forsamlingshuset for at danse. (*Forsamlingshuset lå dengang uden for byen på vej til Refshale*). Noget som 100 mennesker var der ude, men det var snart ikke at mærke inde i kroen.

10. februar: I aften har træsko-

Parti ved Refshalegård med Jens Jensen og tjenestepigen Sørine Sørensen stående på gravhøj, 1909

mand Søren Hansen, gift med Andreas Vestergårds datter Laura, dans og visit i forsamlingshuset. I de sidste år er det blevet skik og brug at holde sådanne fester. I begyndelsen var det de mere velhavende der slog an. Folk som har meget lidt til sig selv, og siden til andre følger efter med lystighed og fest skal der holdes.

Vi var også indbudt. Men jeg gik en tur op til præstens. Sine, Søren og Ane tog op i huset.

Præstens moder er en gammel begavet kone, hun er med på alle mulige områder, både landvæsen og litteratur, hun haver tjent som pige på forskellige gårde på Sjælland. Hun fortæller fra den tid at kornsalg og kalvefedning vare de indtægtskilder man der havde. Hun fortalte også, at have lagt mærke til at koens farve altid vendte tilbage i andet eller tredje led. Også i litteratur er hun godt hjemme. Præsten udtalte at forfatterne i vor tid måtte

regnes til de små. Schanderp (*Sophus Schandorph*) og Drakmann (*Holger Drachmann*) var ikke nu værd at læse, deres sidste bøger, var trættende, lbsens værker lignede "Kejserens klæder". Gådefuld, usynlig. De unge forfattere i vor tid, burde virkelig anvende lidt mere selvkritik end de gør.

Smedens kone Mathilde og Niels Hvepgårds kone Kirstine, var for nogle dage siden, ved at prøve kræfter. Rygtet har i mange år fortalt at smed Kr. Pedersen besøgte Niels Hvepgårds kone. – Disse to rivaler var altså kommen sammen. Og så gik det løs, Kirstine greb en ildskovl, men den parerede Mathilde af. Kirstine greb så en stok og nu fik smedens kone nok klø. – Det skulle da aldrig være min stok? Jeg glemte den nemlig i fjor vinter da vi var ude og bestemme maskeradeballet og den har stået der siden. – Ja hvem ved det.

14. februar: I to år har vi ingen vinter haft, men nu er det alvor, det knyger, fryser og sneer efter alle kunstens regler. Fa´er, Lukas Peter og Mads Andersen skulle den 12. til Viborg med skat. Men vejene vare ufarbare. Mads Andersen kom ikke med, de to andre kørte først kl. 9 om morgenen og kom til Viborg ved 3-tiden ligesom Amtstuen blev lukket. Fa´er og Lukas Peder betalte da pengene og kørte hjem med det samme. Opgørelsen af skattebøgerne og kvittering skulle da være til senere.

Jeg var ude at kaste sne, Søren Rask er snefoged. Om eftermiddagen var jeg i Moselund til licitation. Vi fik et spil kort.

16. februar: Voldsom snestorm i dag. Man kan ikke se genstande i 5 skridts afstand, vældige snedriver tårner sig op.

18 februar: I tre dage 16. 17. og 18. har alt samfærdsel og trafik været standset. – Nu fik vi vinter.

Den 17. holdt Anders Nielsen, Refshale sølvbryllup. Men der kom kun få mennesker til gildet i det ubehagelige vejr. Vi var få, men morede os godt. Jo mindre en forsamling er, desto mere taler personligheden og den enkeltes ejendommelighed, der gør livet en romantisk præg, kommer mere til sin ret, jo mere plads den enkelte har.

18. februar: I dag gik fa´er til Kragelund ved middagstid. Vi sad og ventede ham, men der kom ingen. – Først om morgenen ved daggry

kom han hjem. Vi fik ikke at vide hvor han havde været. – Nogle dage efter fortæller Sine: Midt om natten var Jens Jakobsen kommen og kaldt fa´erbror J. Jensen op af sengen, han havde fa´er på slæbetov.

Livet har mærkelige principper. To modsætninger kan ikke tåle at komme hinanden nær, og kan heller ikke være adskilte. Når fa´er og J. Jakobsen er sammen er de nær ved at gå inden i hinanden af venskab og elskværdighed – og fra hinanden, æsler de hinanden ned.

Kort tid efter jul udkom Andreas Ravns livserindringer. Der findes en del af optegnelser, der angår Kragelund Sogn. Det lille hefte er ganske interessant, et lille bidrag til kulturhistorien på vor egn.

Jeg kan ingen kritik afgive om fremsattes rigtighed, det foregår før min tid. – Vel har jeg for persons anseelse kendt A. Ravn, men det er også det hele.

Fa´er læste de første blade. Da han kom til optegnelserne om Anders Firhuse siger han: "Det er kun en roman. Han, Ravn, skriver at Anders Firhuse var indskrænket, enfoldig o.s.v. Det var han nu ikke, han var også, en oplyst mand for den tid at være." Anders Firhuse var gift med min fa´ers søster og han kom inde hos os. Gården lå den gang oppe i toften ved dammen. Jeg husker således en aften sildig han kom ind til os, han havde en lille perial på, vandrede op og ned ad gulvet, tog en lille flaske, vistnok en tom brændevinsflaske, op af lommen, slog den ned i bor-

det og sagde: "Nu skal al Satans rige væltes om på jord".

Fa'er fortæller en anden gang fa'er var nede at stange ål på is i Bølling Sø, så kom Andreas Ravn til ham. Han (A. Ravn) kom over fra Firhusene og havde været over til helligmøde. Andreas Ravn ville nu gerne have nogle ål med hjem. Han gik da og ledte for at finde dens hvilested, så skulle fa'er stange dem. Men på den måde kom han ingen ål i besiddelse af, og han købte da nogle af fa'er.

Andreas Ravn havde et par klakker på og disse egnede sig mindst af alt til at gå på is. Han faldt derfor gang efter gang på den glatte is, og til sidst måtte fa'er og en anden mand, lede ham til søbreden.

Om Jeppe Andersen i Sinding, der er meget omtalt i livserindringerne, sagde fa'er: "At det var et spørgsmål, om han var ved sin fornufts fulde brug."

26. februar: Fastelavns søndag. Vandet regner ned i strømme. Det er mildt og tåget. Det har nu været tøvejr i mange dage og regnet, men endnu ligger de vældige hus høje snedriver, de flyder ikke bort de første par dage. – Jeg har sidet og skrevet nogle fastelavnsbreve, som posten skal have med i morgen. Et til Katherine Pape, et til skomager Vestergård, et til Sine og et til Karoline Sørensen.

Alt går sin stille gang inden døre, fa'er går i seng når det bliver godt mørk. Og Tinka ledsager ham hen og hun ligger som om hun har væ-

ret her oppe hele tiden siden moder døde.

Sine fortalte i dag, at Jens Jensen (Olesen) i fjor der var marked, var gået hen og fortalt Søren og Th. at de var kommen i maskeradesangene, skønt Jens Olesen selv var med til at sammensætte disse sange og som vi andre lovede fuld diskretion.

Jeg har ikke engang et udtryk jeg vil bruge for en sådan lumpen handling, så karakterløst som tænkes kan. Men det er jo rart at vide det for en anden gangs skyld – sandheden kommer altid for en dag.

Min onkel O. C. Jensens sindstilstand bliver dag for dag værre. Da han havde købt kroen, var der mange der sagde til ham, at den skulle han ikke tage sig nær. Ja, det gør jeg heller ikke, men der er noget der er værre end det. Før han overlod gården til J. C. Dahl, lånte han 4000 kr, så fik han 4000 kr. af Dahl, af Søren Rasmussen fik han 1500 kr. Stine 1300 kr. disse sidste har sønnen Søren vist nok til dels pillet fra hende, men i almindelighed ansås O. C. Jensen for en mand på 8000 kr. Nu viser det sig at han kun har ca. 200 kr. Hvor er pengene bleven af? Det er måske her at knuden stikker. Nu har han selv ønsket at han førtes til en sindssygeanstalt.

(Teksten er her gengivet med nutidig retskrivning).

"Helledammen" - Lystanlægget i Kragelund

Af Margit Jensen 2008

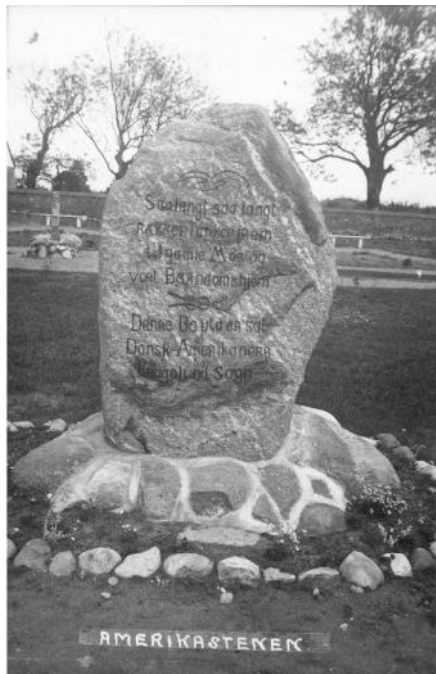
Ved kirken i Kragelund befinder der sig et smukt og spændende anlæg som har en speciel historie. Anlægget er skabt i 1927 af beboerne i området. Før anlægget blev til, var der her en gammel bydam, hvor man havde hentet ler til lerklining af bindingsværkshusene. Nu hvor det ikke var aktuelt mere var dammen fyldt op med affald og skrammel og pyntede mildest talt ikke i bybilledet.

Flere af sognets mænd talte sammen om, hvad der burde gøres ved det. Chr. Berg, der havde boet nogle år i Thorning, havde set hvad man der havde fået lavet. Nogle stykker blev derefter enige om at køre der op og se nærmere på det. Man fik hest og vogn gjort klar og kom rask af sted. I Knudstrup trængte man til en pause og gjorde holdt ved kroen. Desværre faldt man i godt selskab og nåede ikke videre den dag. Men nogen tid efter skulle det altså være, og denne gang nåede man målet og fik taget Thornings anlæg i øjesyn.

Førstelærer Askløv, der var lærer ved "den store skole" i Kragelund var også varm på ideen, og sammen fik man lavet en plan for anlægget. Men der skulle jo også penge til, selv om det meste blev lavet med frivillig arbejdskraft. Jagtkonsulent Arvid Johansen og Jens Olesen (Wollesen) gik fra dør

til dør med en kiste, der var så lang, at den ikke kunne komme ud af døren, når de holdt den på tværs. Så den kom ikke ud, før der var kommet penge i den! I alt kom der 396.00 kroner ind på den måde. For at have styr på tingene oprettede man en borgerforening hvis medlemskontingent også gik til det gode formål og endelig blev der afholdt nogle lotterispil.

Så begyndte det store arbejde med at få området gjort klar. Man lånte tipvogn og spor og fik kørt en

masse jord på. Og skolebørnene hjalp i frikvartererne med at jævne det ud. Man fik også flyttet en stor bank af flyvesand fra sandflugtens tid til området. Så skulle der plantes. Alle de deltagende mænd plantede hver et træ. Den store eg, der står der endnu, er f. eks. plantet af lærer Askløv.

Der skulle også rejses sten. Chr. Berg ville kendte til en skålsten, der befandt sig i Michael Franks skov i Stenholt. Først ville denne ikke af med den. Men da man blev ved at plage ham, endte det med, at han sagde, at hvis de kunne få den transporteret måtte de tage den. De fik så fat i en blokvogn, en talje og en masse mennesker og fik stenen løftet op og transporteret til Kragelund. Det hed sig siden, da en af mændene blev dårlig, at det var stenens ånd, der hævnede sig.

Men det var vist mere fordi de styrkede sig på nogle snapse.

Ved samme lejlighed fik man også fat i en anden stor sten. Den blev rejst for midler indsamlet blandt unge fra sognet, der var udvandret til USA. Den fik følgende indskrift *"Så langt, så langt rækker Tanken frem til gamle Mor og mit Barn-domshjem"* efter et digt af Adam Dam. Desuden er et billede af en måge og et bånd med knuder på hugget ind. Alt er tegnet af den berømte kunstmaler og professor Søren Hjorth Nielsen der er opvokset i Kragelund.

Der blev også opsat en lille obelisk, der er fundet på kirkegården og måske har været gravsten eller en del af et solur. Den har fået indskrift fra en oversættelse fra den ældre Edda: *"Fæ dø frænde dø, også dig skal Døden ramme. Men*

det gode Lov du vinde, det skal ingensinde dø."

Sten med mændenes navne og gårdnavne blev sat i en rundkreds som et "Bystævne". Der var dog nogle, der ikke være med til dette. De var bange for, at man i fremtiden tog dem for at være gravsten. Så man kunne tro, de var selvmordere, siden de lå uden for kirkegården.

En sten til minde om projektet bærer indskriften: "Hvor før var Sumpe, Blåler og Grus skal vokse læ for vort Kirkehus".

Endelig blev der lavet en kunstig gravhøj med en stenhøj på. På de tre underliggere står navnene: *Blicher, Dalgas og N.J. Fjord* for at minde om deres betydning for dansk landbrug. Da man for nogle år siden renoverede anlægget fandt man i "gravhøjen" en flaske med et brev i der lyder sådan her:

"22. Juli 1926 begyndtes paa Opførelsen af denne Kæmpehøj. Pladsen blev kaldt "Helledammen". Indtil Sommeren 1925 henlaa den i Sumpe, Huller, Siv og al Slags Ukrudt. Sten laa spredt over det hele ogsaa (paa) Holdepladsen ved Kirken, saa fik jeg Borgerforeningen til at interessere sig for at skabe kønne og Kirken værdige Omgivelser. Hele Pladsen blev reguleret og drainet for frivillige Bidrag; Kommunen bevilligede 300 Kr. En stor Vanskelighed mødte vi, da vi antog Jorden for Fælleseje (Gadejord tilhørende Bymændene, men Præstegaardsforpagter Chr. Vinderslev gjorde Indsigelse herimod og fik Pastor Lidegaard til at forlange en Vej langs med Logen i Øst-Vest. Denne Vej mener vi vil skæmme Anlægget.

Saaftremt "Borger & Haandværkerforeningen" ikke længere øn-

sker at vedligeholde "Helledammen" overgaard denne til Kommunen, men der maa ikke bygges paa den. Faar jeg den anlagt som jeg ønsker, bliver det en af de ejendommeligste Pladser, nogen dansk Landsby kan opvise. Dette anser jeg for mit sidste Arbejde for denne By, hvor jeg nu har levet i 17 Aar.

R. Askløv

Bestyrelsen for Kragelund Borger og Haandværkerforening bestaar af:
Chr. Berg, Baunegaarden, Fmd.
Jens Jensen, Refshalegaard, Sog-

nefoged.

A. Frank, Kragelund, Centralbestyrer.

A. Lemminger, "-", Mølleeejer og Købmand.

P. Davidsen, Kragelund Søndergaard.

R. Askløv, "-"- 1. Lærer. "

De mange tekster på stenene blev hugget ind af lærer Askløv, der sad og huggede i alle frikvarterer.

Der blev også lavet en talerstol og rejst en flagstang. Så var man klar til at holde indvielsesfest. Den foregik den 3. juli 1927 med taler, sange og kaffebord for ca. 300 menne-

"Byrådet" Rasmus Askløv, Christian Berg, Anton Frank, Alfred Lemminger, Peder Davidsen

sker. Desværre var det koldt og regnede, så festen måtte flytte ind i forsamlingshuset.

I årene derefter blev der afholdt mange møder i Helledammen med kendte politikere og andre kendte folk som talere. For eksempel 1. maj-fester, Grundlovsfester, men også private fester, hvor naboer og familie mødtes her.

I forbindelse med Helledammens anlæggelse blev også kirkens parkeringsplads pyntet op. Der blev lavet en stencirkel med en stor sten midt på pladsen. Og desuden lavet et lille kunstværk med en ramme af et par kvadre med en overligger fra et lille kirkevindue og et mosaikbillede inden i. Det stod til højre ved indgangen til pladsen. Dette er helt forsvundet og der eksisterer vist ingen billeder af det. Den store sten i midten bar ind-

skriften: *"I Enighed rejst af Menighed 1926"*. Da der senere kom flere biler, fik man brug for mere plads til parkering, og stenkredsen fjernedes. Den store sten var også misvisende, da der vist ikke altid var megen enighed i menigheden. Da stenen var stor og tung, valgte man at grave et stort hul og vippe den der ned og derefter begrave den. Der ligger den endnu. Der har somme tider været fremsat ønske om at få den rejst igen, men det har der heller ikke været enighed om.

Det var som nævnt vedtaget, at der aldrig måtte bygges i Helledammen. Der blev dog gjort en undtagelse, og igen skyldtes det uenighed. Hør blot hvad Hilda Davidsen har fortalt i januar 1988:

Kapellet blev bygget i 1939, mens jeg tjente ved Jens Holm.

Det var ham der lod den bygge. Jens Holm og Chresten Berg kom meget sammen. Jens Holm solgte gården til Berg. Når der skete noget i familien, var den anden familie altid med. Bergs far skulle begraves, og selvfølgelig var Jens Holm med.

Da de var kommet hjem efter begravelsen, kom Berg hen til Jens Holm, som sagde, at det var en god ting med sådan et ligkapel. (Vistnok i Rødkjærsbro). Berg mente det samme, og spurgte Jens Holm om han ikke kunne tænke sig at bygge sådan et her i Kragelund, for det manglede de. Jo – det kunne han godt gå med til. (Han var lidt velhavende).

De begyndte så at tale om det, men sognerådsformand Chr. Vinderslev var ikke rigtig med på den. Han ejede næsten alt tiendet i kirken, sådan var det dengang, så

han ejede med andre ord næsten hele kirken.

Chr. Vinderslev sagde: Jo – det kunne jo være godt nok, men så skulle den ligge på kirkegården. – Nej, det skal den ikke, for det skal ikke være dig, der skal have den. Det er menigheden, jeg vil give den til, sagde Jens Holm.

Så var Chr. Vinderslev imod det, for det skulle helst være, som han ville have det.

Han sagde til Jens Holm, at skulle det være, så kunne han da lige så godt lægge den omme i præstens tout (toft), der var et svinhus, og det kunne da være han kunne købe det.

Jens Holm var ikke missionsmand, men han var sådan en troende mand, så da han kom hjem, lagde han sig på knæene ved siden af sengen og sagde: "Hvad er det da, jeg har givet mig til, at der skal

være sådan et spektakel om det. Det tager jo hele fornøjelsen af det. Der var tre mænd, bl.a. Berg og Jens Konrad, som gik om til Chr. Vinderslev en søndag formiddag og der faldt godt nok nogle store ord, så det blev bestemt at kapellet skulle ligge i Helledammen, for det var kommunal jord. Men Chr. Vinderslev sluttede med at sige, at der jo slet ikke var brug for det. De andre mente at det var der, og det er også

blevet brugt meget.

Ak ja, men det bruges stadig rigtig meget, da det er tæt på plejehjemmet. Så stor tak til Jens Holm. Foruden at bekoste opførelsen oprettede han også et legat til vedligeholdelse, så det ikke skulle bero på Chr. Vinderslev, om kapellet blev vedligeholdt.

Brevet i flasken der blev fundet i "gravhøjen" lyder sådan her:

22. juli 1926 begyndtes paa Opførelsen af den nye Kampvej. Staden bliver kaldt "Helledammene". Indtægtskommissionen 1925 hentede den i Lampe, Kuller, Siv og al Slags Ukrudt. Men saa sprudt over det hele ogsaa Holdepladsen ved Kirken, saa fik jeg Borgerforeningen til at interessere sig for at skabe kenne- og Kirken værdige Omgivelser. Helt Staden blev requireret og droieret for frivillige Bidrag; Kommisionen bevilgede 300 Skr. En stor Vanskelighed mødte vi, da vi antog jorden for Folkevej (Gadejord tilhørende Bymønstret), men Prosteegaardsforpagter Chr. Vindebo gjorde Indsigelse herimod og fik Tøjlot Tidsgaard til at forlange en Vej langs med Logen i Ost-Vest. Denne Vej mener vi vil skønne. Anlægget.

Saafrunt "Borger & Haandværkerforeningerne" ikke lenger ønsker at vedligeholde "Helledammene" overgaar denne til Kommisionen, men dermaa ikke bygges paa den. Saa er jeg den anlagt, som jeg ønsker, bliver det en af de ejendommeligste Stæder, nogen denne Landsby kan give. Dette anser jeg for mit sidste Arbejde for den By, hvor jeg nu har levet i 17 Aar.

A. Asblöv.

Bestyrelsen for Graa- og Borger og Haandværkerforeningerne
af Chr. Brø, Dattvegaard, Sund.
Jens Jensen, Prosteegaard, Lyngby.
A. Frank, Strøgaard, Guldal.
A. Henningsen, " Hølsjø og Skibmand
J. Lauridsen, Strøgaard, Søndergaard
A. Asblöv, " 1. Løve.

Regnskabet for opførelsen af Helledamen

Regnskab for 1927			
Inddrægt		Udgift	
Kassebeholdning 1/1 1927	242	10	8 00
Tilskud fra Kragehund Kommune til Pladsen	300	00	7 50
Medlemsbidrag for 1927	170	75	20 00
Overskud fra Nytårsfesten 2. januar	92	11	12 11
Overskud fra Lotterispil d. 5.-11. 27	13	82	11 76
Renter fra Banken	9	29	20 50
			105 00
			104 20
			40 00
			134 60
			30 00
			18 65
			6 90
			10 00
			16 85
			27 50
			13 80
			45 00
			29 05
			48 48
			8 50
			1 12
			108 55
	828	05	828 07

Den Spanske syge i Kragelund

Af Margit Jensen 2009

I årene 1918-20 gik en influen-
zæpidemi verden rundt. Man reg-
ner med, at der døde omkring 50
millioner mennesker på verdens-
plan. I Danmark døde et sted mel-
lem 12 og 14.000 mennesker,
hvilket var omkring 0,5 % af be-
folkningen. Det var dog billigt
sluppet i forhold til ulandene, hvor
op til 10 % af indbyggerne døde.

Sygdommen fik navnet "Den
spanske syge", men havde egent-
lig ikke noget med Spanien at
gøre. Spanien var blot det sted,
hvor man begyndte at skrive om
sygdommen - det var et af de få
lande, der ikke deltog i 1. ver-
denskrig og derfor ikke havde
særlig streng pressecensur. Den
spanske syge var en type fuglein-
fluenza (H1N1) og af samme type
som H5N1, som kendes nu. Den
blev spredt i store dele af verden
på grund af 1. verdenskrig og de
mange troppetransporter over
Atlanten.

Der fandtes ingen medicin eller
vaccination mod den dengang; og
fik man lungebetændelse i forbin-
delse med sygdommen var der jo
heller ikke penicillin eller anden
antibiotika. Så folk var overladt til
at komme sig ad naturens vej.

Gennem årene har mange æl-
dre mennesker fortalt mig om den
tid, hvor epidemien hærgede. Her
følger et udpluk af, hvad de fortal-

te mig:

Chr. Berg, der mistede en datter:
*"Det var en grim tid, der gik ikke
en dag uden at vi hørte, at nu lå
de syge i den gård, og nu i den".*

Marie (Mitte) Lemminger: *"Jeg var
syg da jeg fødte min søn. Jeg
havde så høj feber, at han var
helt skoldet, da han kom til ver-
den".*

Søren Pedersen (København):
*"Agnete og jeg var lige blevet gift
og Agnete ventede barn, da vi
blev syge. Den eneste der turde
besøge os og hjælpe os lidt var
Kristian Vinderslev".*

Marta Nielsen (Bendix): *"Jeg var
så syg, så syg. Jeg havde feber-
syner og syntes jeg så ildere, der
rendte op og ned af vinduerne".*

Ellen Overgaard: *"Der var så
mange syge rundt på gårdene i
Overgaard, men man gik rundt og
hjalp hinanden".*

Også folk, der slet ikke var født
endnu, har familieerindringer om
sygdommen.

Tove Sørensen fra Stenholt *"Alle
på gården blev syge undtagen
den gamle bedstefar, der måtte
passe det hele, så godt han kun-*

Folketælling 1925: Kragelund

Navn:	Født:	Stilling i husstanden
Jens Jensen	6/9 1875	Husfader
Ole <u>Kristian</u>	13/1 1911	Barn
Amalie <u>Rigmor</u>	15/4 1916	Barn
Ebba Signhilde Harriet Haarup	3/7 1899	Husbestyrerinde
Ernst Haarup	13/1 1920	Barn

Navn:	Født:	Stilling i husstanden	Stilling
Søren Jensen	2/1 1868	Husfader	Boelsmand
Marie Jensen	7/4 1907	Datter	Husassistent
Ole Kristian Jensen	11/5 1917	Barn	
Gudrun Kirstine Andersen	1/1 1913	Barn	(født i Engesvang)
Søren Jakobsen Brandstrup	25/2 1886	Tyende	

ne. Min bror Knud, der var født 6. marts 1918 var 1 år og havde lige lært at gå, da han blev syg. Da han blev rask kunne han ikke gå, men måtte til at lære det igen".

Nogle skæbner:

Pigen fra Fyn: gift 1916, barn 1917, død 1918.

Johanne Jensen: født 3. februar 1890, død 21. november 1918 og begravet 26. november på Kragelund kirkegård. Gift med enke-mand, boelsmand Søren Jensen i Refshale 25. maj 1916.

Hun var "kommet galt af sted". Derfor var hun flyttet til sin bror, der boede i Moselund. Her fødte

hun datteren Gudrun. Ved giftermålet var hun husbestyrerinde hos Jens Jensen i Refshale. Hendes var bror til den kendte folke-mindesamler, sognefoged Jens Jensen. Johanne fødte 11. maj 1917 Ole Kristian Jensen.

Sådan gik det:

Søren Jensen blev ikke gift igen og de fire børn voksede op uden mor/stedmor. De tre store piger skiftedes til at være hjemme og holde hus for familien.

Død fra tre små børn

Inginge Albertine Vinderslev: født 20. august 1891, død 5. decem-

ber 1918 i Sorthøjhus og begravet 10. december 1918 på Kragelund kirkegård.

Gine, som hun blev kaldt, blev gift 14. november 1911 med Kristian Vinderslev, der var gårdejer i Kragelund. I ægteskabet var der børnene Gyda (1912-), Jutta (1914-) i Jenny (1916-).

Sådan gik det:

Kristian Vinderslev blev ikke gift igen og de tre piger voksede op uden mor, men med en moster, der blev som en mor for dem.

Københavnerpigen der kom til Kragelund: gift 1919, enke 1920

Hans Kristian Marius Haarup: født 13. december 1894, død 22. april 1920 som boelsmand i Kragelund, og begravet 29. april 1920. Kristian Haarup blev 22. maj 1919

gift med kongebrev i Silkeborg med tjenestepige Ebba Signhilde Harriet Holmberg (18899-), der var født i St. Andreas sogn i København.

13. januar 1920 fik de sønnen Ernst.

Sådan gik det:

Ebba blev aldrig gift igen. Hun solgte ejendommen og klarede sig med forskelligt arbejde indtil Ernst kom i skole, så blev han anbragt hos bedsteforældrene og Ebba blev køkkenleder, først på tuberkulosesanatoriet

"Krabbesholm" og senere på officersmessen på Hjørring kaserne.

Gravstenene på Kragelund kirkegård

Ud at tjene som 10-årig

Gengivet af Margit Jensen 2010

Marius Andersen fortæller:

Jeg er født 19. maj 1924 på Gilbakkevej 11 i Frederiksdal. Da jeg var 5 år flyttede vi til Funder en kort tid. Derefter flyttede vi til Alderslyst på Lundsgade – og boede to steder. Senere flyttede vi til Kragelund på Sinding Hedevej, hvorfra jeg kom til at gå i skole i Kragelund hos fru Andersen i forskolen og siden hos lærer Andersen i ”Den store skole”.

Min far flyttede 13 gange. Vi var 11 børn, 6 drenge og 5 piger. Drengene kom ud at tjene som 10 årige, pigerne først når de var konfirmerede.

Jeg kom ud at tjene 1. maj 1934, hvor jeg fyldte 10 år 19. maj. Det var på en ejendom nærmere Sinding, men selv om den lå i Sinding sogn fik jeg lov til at blive ved med at gå i skole i Kragelund. Min far købte en gammel cykel, som han gjorde i stand til mig så det var nemmere for mig at komme til Kragelund.

Jeg havde det godt i min plads. Jeg blev behandlet som deres egen dreng. Der var mange tjene-stedrenge, som skulle ud at flytte får meget tidligt inden de skulle i skole. Det har jeg aldrig været udsat for. Jeg var heller ikke med til at malke om morgenen. Der var ni køer, dem kunne mand og kone sagtens selv malke. Manden og tre

andre naboer skiftedes til at køre mælken til mejeriet i Sinding, og når det var vores tur skulle jeg op og hjælpe konen med at få køerne i marken inden skoletid om sommeren. Det kunne hun ikke selv magte, køerne stod jo i tøjr. Til middag skulle køerne hjem og vandes og sættes tilbage i tøjr på marken igen.

De havde en dreng på 3 år da jeg kom, og hvis han vågnede og græd skulle jeg gå ned i soveværelset i forældrenes senge og underholde ham. Jeg havde ellers mit eget værelse på loftet. Det var et værelse i gavlen, hvor man skulle over et åbent loftsrum for at komme hen til det. Det var ikke isoleret eller opvarmet, så det kunne godt være koldt om vinteren, men så fik jeg en varmet mursten lagt i sengen. Var det rigtig slemt tog konen min dyne ned og varmede den ved kakkelovnen inden jeg gik i seng. Når forældrene var i byen om aftenen var jeg barnepige og lå i sovekammeret til de kom hjem, hvorefter jeg gik op i min egen seng.

Jeg fik lov at passe min skolegang, der var kun en gang læreren blev sur. Da havde jeg fået besked på at spørge fri en dag, fordi vi skulle tærskes. Vi havde tærskværk sammen med en nabo, så det skulle jo passes, når vi havde værket. Lærer Andersen blev noget sur, men sagde, at nu gik det for denne

gang, men den gik ikke een gang til.

Jeg var altid med til mine skolekammeraters fødselsdage og havde en skilling med som alle de andre. Min fødselsdag blev også holdt for mig ligesom de andres. Jeg deltog også altid i skoleudflugter.

Jeg deltog i alt arbejdet i landbruget. Jeg fik hurtigt lært at pløje. Vi havde et spand russerheste og manden lærte mig, hvordan jeg skulle lægge ploven, når vi kom til enden, så hestene gjorde arbejdet med at få ploven vendt.

Vores nabo havde en selvbinder, som vi lånte. Til gengæld lånte han så en hest af os, da der jo skulle tre heste til at trække binderen. En gang skulle jeg hente vores hest hjem og fik besked på at trække og ikke sætte mig op og ride. Men det var for fristende at få en ridetur - med det resultat, at hesten smed

mig af, så den kom hjem først og jeg kom humpende bagefter.

Jeg havde ikke faste fridage, men fik nogen gange lov til at tage hjem en tur om søndagen. Hvis der var gæster skulle jeg blive og passe dyrene, så manden havde fri til sine gæster.

Jeg fik ingen løn, men jeg fik det jeg skulle bruge. Mit konfirmationstøj - et jakkesæt - blev købt i Salling i Århus! De holdt også min konfirmation for mig, mine forældre holdt 2. dagsgildet.

Jeg gik ud af skolen til april 1938, men blev først konfirmeret i oktober, så jeg gik til præst om sommeren. Til november fik jeg så plads på en anden gård, hvor der foruden mig var en voksen karl. Så nu var jeg voksen og tjente på samme vilkår som alle andre unge på landet.

(Fortalt 2010 til Margit Jensen)

Marius ses som nr. 1. fra venstre i bagerst række, konfirmation 2. oktober 1938 i Funder Kirke

Kragelund mølle og købmandsbutik

Af Margit Jensen 2011

Der har en gang stået en vindmølle i Kragelund. Den stod der, hvor Allan Hensels hus ligger på Kragelund Møllevej 15. Møllen blev opført ca. 1870. Den første møller hed Jens Nielsen, han omkom ved en ulykke i møllen 30. juni 1880. Der omkom mange mennesker i møllerier dengang. Det var en farlig arbejdsplads. De mange aksler og tandhjul kunne nemt gribe fat i folks tøj, så de blev trukket ind i maskineriet, eller også blev de fanget af en vinge og slynget med rundt.

Foruden mølleriet var der også købmandsforretning ved møllen. Den var samtidig brugsforening, så medlemmer fik dividende. Dette ophørte 1907, da den nye brugs startede.

22. oktober 1878 nedbrændte møllen, men blev dog genopført.

Der var skiftende møllere indtil Max Pape i Funder købte møllen 1893. Den blev først drevet af hans stedsøn, Andreas Poulsen, der var havareret juridisk student. I løbet af få år oparbejdede han stor gæld og rejste til Amerika. Max Papes søn Poul var der så et par år indtil 3. søn Peder Chr. Pape tog over.

Peder Pape skulle giftes med lærer Lauritsens husholderske Micha Dissing. Brudetøjet var syet, men så snupede læreren Mi-

cha og giftede sig med hende. Peder blev senere gift med Anna, der var datter af Morist Andersen.

I 1907 overtog Anders Villumsen møllen og byggede et nyt stuehus. På det tidspunkt var vurderingen til brandforsikringen:

Hollandsk mølle m. værk

6.185 kr.

Udhuse

3.580 kr.

Stuehus og Købmandsforretning
5.480 kr.

I 1920 overtog Alfred og Marie (Mitte) Lemminger møllen og købmandshandelen. De drev den til 1930, hvor de flyttede til købmandsforretningen på hjørnet af Engesvangvej og Sinding Hedevej, hvorefter møllen blev nedrevet. Stuehuset er dog bevaret og det bliver stadig brugt til beboelse.

I 1930 var der ikke længere basis for at drive mølleri, da bønderne havde fået elektricitet og selv kunne male deres korn. Men købmandshandelen var der stadig brug for, så i 1927 fik Alfred Lemmingers bror, Magnus Lemminger, bygget en ny købmandsforretning på hjørnet af Engesvangvej og Sinding Hedevej med Jens Keller som murer. Under arbejdet faldt Jens Keller ned fra taget

gennem to rækker stilladser og ned på jorden. Han kom dog ikke noget til.

To år før var der opført forsamlingshus på grunden vest for. Før i tiden havde byens gadekær, kaldet Æ Skueldam eller Klosterdam, ligget her, men nu var området fyldt op og kunne bebygges. Det blev et stateligt hus med beboelse på første sal med plads til Mitte og Alfred og deres seks børn og en ekspeditrice samt læger.

Alfred begyndte at slagte for folk, og kørte rundt med slagtevogn og solgte kød i oplandet.

For at udnytte indmad og rester kogte Mitte finker, som hun serverede for gæster i (bag)butikken. Det gav lidt ekstra salg af øl og brændevin.

Senere byggede Alfred slagtehus ved siden af til sønnen Frede og svigerdatteren Herdis.

I 1950'erne købtes købmandsforretningen af Henning Jørgensen, der drev den i kort tid og solgte videre til Knud Jacobsen. Han solgte igen i 1965 til Jytte og Henning Brogaard, der ombyggede den til selvbetjeningsforretning og drev den til den lukkede i januar 1997.

Mittes finker:

Lever, hjerte, nyrer og hovedkød af lam.

Alt koges til det er mørt, afkøles og hakkes på bræt med kniv.

Varmes op og tilsættes en bajer, jævnes og tilsmales med salt og peber.

Serveres med eddike.

Billeder næste side:

Øverst Møllegården og møllen.

Nederst: Huset med købmandsbutikken, bemærk de runde felter i gavlene, det er møllesten der er muret ind til pynt. Slagtehuset anes i baggrunden til højre.

Sygeplejeelev på Silkeborg Centralsygehus 1957 - 60

Af Margit Jensen 2012

Margit Jensen

Foråret 1960 blev et hold sygeplejeelever færdige med deres uddannelse på Silkeborg Centralsygehus.

Det var det sidste hold sygeplejersker som sygehuset selv havde uddannet.

Vi var startet 1. april 1957 og havde været under uddannelse i 3 år. Året efter startede det første hold elever på den nyoprettede Silkeborg Sygeplejerskole der afløste den gamle uddannelse.

Det fik en del konsekvenser for arbejdet på sygehuset da eleverne ikke længere var så stor en del

af arbejdskraften på afdelingerne som før.

Man fik derfor en ny personalegruppe ind, nemlig sygehjælperne der med dengang 3 måneders uddannelse kom ind i arbejdet.

Men her skal fortælles om den gamle uddannelse:

Der var nogle betingelser for, at man kunne optages på uddannelsen: Man skulle have været min. 1 år i huset, og så skulle man have bestået en forskole. Enkelte sygehuse havde selv en forskole, men i de fleste tilfælde foregik det på en Sygeplejehøjskole. Selv havde jeg været på Ubberup højskole ved Kalundborg i 5 mdr., og var herfra fundet egnet til at gå ind i uddannelsen.

Vi mødte så 20 friske piger frem den 1. april, blev modtaget af sygehusets instruktionssygeplejerske Else Andersen (kaldet Struksen), blev vist rundt på sygehuset og fik vist hvilken afdeling vi skulle starte på. Så fik vi udleveret uniformer, sengetøj, håndklæder o.s.v. og fik tildelt værelser. Jeg fik værelse sammen med 2 andre, men de fleste boede (kun) 2 på hvert værelse. Først som tredje års elever fik vi eneværelse.

Næste morgen kl. 7 mødte vi så på de respektive afdelinger, vi kom ca. 2 nye elever på hver afdeling og kom straks med i arbej-

det. Jeg kom til en afdeling med gynækologiske patienter og en børnestue. Min første opgave var, sammen med 1. assistenten at udføre morgenpleje på en dårlig kræftpatient med et meget ilde lugtende udflåd, og derpå fik jeg lov til at gå til spisestuen til morgenmad. Det kneb lidt med appetitten, og jeg kunne se at flere af de andre nye også var lidt tavse.

Arbejdstiden

Arbejdstiden dengang var fra kl. 7.00 til kl. 19.00 i dagvagt 6 dage om ugen. Så havde vi 3 fritimer midt på dagen og 1 time i alt dagligt til spisepauser. Jeg kom fra landbruget og syntes det var utroligt flot med alt den frihed, men oplevede dog også at blive så træt som jeg ikke havde været nogensinde før. Og det var endda om sommeren. I vinterhalvåret

havde vi undervisning i fritimerne og om aftenen samt mange lektier. Så var tiden fyldt godt op.

Den ugentlige fridag var sjældent planlagt i forvejen, det almindelige var at vi fik at vide sidst på dagen hvem der skulle holde fri næste dag. Disse fridage var på hverdage, aldrig på lørdage eller søndage.

Ca. hver 5-6. uge var vi i vagt. Først havde vi en "vågedag", og var vi heldige faldt den sammen med den ugentlige fridag så der var 2 hele dage fri! Vi mødte så i nattevagt kl. 24 til kl. 8.00 i 7 nætter i træk, herefter gik vi i aftenvagt samme dag kl. 16.00 til 24.00. igen i 7 aftener i træk. Herefter havde vi så fri i 3 dage. Vagterne lå sådan at disse 3 dage var fredag, lørdag, søndag. Det var de eneste lejligheder hvor

Else Andersen og Bodil Frederiksen

vi havde fri i weekenderne.

Lederen af sygeplejen på sygehuset var forstanderinde Bodil Frederiksen, hun var en sød ældre dame med blåtonet hår. Hun boede på selve patient-afdeling K3 i 2 stuer. Køkken delte hun med afdelingen og badeværelse med operationsafdelingen. Sin mad fik hun serveret i afdelingens linnedrum sammen med en afdelingssygeplejerske. Ret så triste forhold synes man i dag. Derudover havde hun et lille kontor i kælderen under medicinsk afdeling.

Takket være hende havde vi elever ret frie forhold i forhold til andre sygehuse. F. eks. var der ikke vagt på for at sikre vi var hjemme inden et bestemt klokkeslæt, det var der mange steder. Hvis vi overnattede udenfor huset skulle vi skrive i en "Sove ude bog" på forstanderindens kontor,

men det blev aldrig kontrolleret, så det blev ikke altid fulgt. Vi måtte også gerne gå barbenet, hvad vi da gjorde året rundt. Det var heller ikke mange steder man måtte, men det sparede jo meget i udgifter til nylonstrømper.

Vores uniform bestod af en blåmeleret kjole med løse knapper foran der skulle monteres hver gang vi skiftede, et hvidt forklæde der bestod af over- og nederdel i 2 stykker der skulle samles med sikkerhedsnåle og så en hvid kappe som Else Andersen mente skulle sidde tilbage på hovedet som en kyse hvorfor vi selvfølgelig bar den længere fremme på håret. Kappen skulle bæres hele døgnet når vi var på arbejde, og ind i mellem kom Else Andersen på kontrol om natten for at se om vi nu også havde den på. Vi lagde den nu ofte alligevel i nattetimerne. På operationsafdelingen bar vi et lille slør der nok skulle sikre mod hår i operationssårene, det dækkede nu ikke meget, men vi syntes det var vældig smart. Sko var ret frit, men måtte ikke være uden bagkappe eller -rem hvis det var sandaler.

Lægestaben

Sygehusets lægestab dengang var: 1 kirurgisk og 1 medicinsk overlæge. Derudover 1 røntgen, 1 laboratorie-, og 1 narkoseoverlæge på deltid sammen med andre hospitaler. Så var der 1 kirurgisk og 1 medicinsk reservelæge samt 2 kandidater og nogle få turnuskandidater.

Kandidaterne delte vagterne

Senge- og behandlingsafdelingen.

mellem sig på den måde at de på skift arbejdede en dag, herefter tilkaldevagt en nat, så en dagvagt og herefter en frinat.

Overlægerne og reservelægerne havde altid bagvagt aften og nat.

Når dertil kom at reservelægerne underviste sygeplejeeleverne, var der virkelig nok at gøre for alle.

Øre- Øjen- og tandlæge var byens privat praktiserende som der var aftale med.

Kirurgisk overlæge L. Østergaard Christensen der havde været overlæge på sygehuset siden 1937, var Overlægen. I de første mange år som eneste overlæge. Han var chefen og boede i den store overlægebolig. Først i 1945 fik medicinsk afdeling sin egen overlæge nemlig E. Roelsen.

1958 tog L. Østergaard Christensen et ½ års orlov for, sammen med sin kone der var uddannet sygeplejerske, at rejse til Lambarene i Afrika for at arbejde i Albert Schweitzers urskovshospital. Desværre blev han syg af amøbedysenteri og måtte rejse hjem efter 3 måneder.

Oplevelserne der nede skildrede han i bogen: "Dansk Læge hos Albert Schweitzer" der udkom i 1959 og nåede stor udbredelse. Han tog også fat på arbejdet igen efter hjemkomsten, men døde i marts 1960 som 63 årig.

Dette medførte at vores hold ikke fik nogen eksamensfest da man naturligvis ikke kunne feste når Overlægen lige var død!

Sengeafdelingerne

Sengeafdelingerne bestod af 4

kirurgiske afdelinger i den gamle hvide bygning med facade til havnesiden.

Afd. C1 var en kirurgisk mandsafdeling med Alma Hansen (kaldet moster Alma) som afdelingssygeplejerske.

Der var ikke noget pylder med hende! Hver morgen gik hun rundt til alle patienter og sagde godmorgen. En morgen spurgte hun en patient om han havde sovet godt? Nej meddelte han, han havde ikke sovet godt, hvorefter hun svarede: " Hvorfor har De ikke det, det kunne De jo bare have gjort!".

Afd. C2 var en afdeling med blandede, kirurgiske og gynækologiske kvinder. Desuden var der en stue med børn. Her var Ella

Nisgaard afdelingssygeplejerske.

Afd. C3 var en ren kirurgisk kvindeafdeling med Olga Andersen som afdelingssygeplejerske.

Afd. C4 var fødeafdeling med spædbarnstue + nogle gynækologiske patienter, her var Gerda Højriis afdelingssygeplejerske.

I den nyere gule bygning var der 4 medicinske afdelinger:

Afd. A1 med blandede kvinder og mænd med Clara Eriksen som afdelingssygeplejerske.

Afd. A2 var ren kvindeafdeling med Astrid Højholt som leder

Afd. A3 var ren mandsafdeling med Gudrun Jensen (Kaldet Moster Gusse) som leder. Hvis man skulle stå sig godt med hende skulle man bare gøre ekstra godt rent og huske at pudse glasset i

Ny Funktionær bolig

svingdørene!

Afd. A4 – der var 2 børnestuer og ellers kvinder. Børnene på sygehuset den gang måtte kun få besøg 2 gange ugentlig, søndag og onsdag, og kun om dagen.

Besøgstid på sygehuset var ellers hver dag kl. 14.30 – 15.30 og igen kl. 19.00 – 19.30. Det blev overholdt meget strengt, og vi gik rundt på alle stuer og meldte "Besøgstid forbi"

Stuegang dengang var virkelig et show: Først kom overlægen, herefter afdelingssygeplejersken med en lille vogn med journalerne, så kom en hale af sygeplejersker og elever. 1 bar stuegangsbakken hvor der lå de remedier man måske kunne få brug for og en tog notater af hvad der blev ordineret under vejs.

Overlæge Østergaard Christensen var meget skrap med at alt skulle se ordentligt ud når han kom, så lige inden for vi rundt og gned alle vandhaner af med en spritklud og sørgede for at alle persienser hang i nøjagtig samme højde i hele huset. Det hjalp ikke at patienterne klagede over at få sol i øjnene, persienserne skulle hænge efter en snor.

På hver afdeling var der 2 gangpiger som klarede rengøringen og anrettede og serverede maden og vaskede op bag efter, men vi elever måtte også tit tage et nap med ved rengøring.

Øvrige personale

Og så var der portørerne. Dem var der 4 af og de havde døgn-

vagt hver 4 døgn og hver 4 weekend vagt fra lørdag morgen til mandag eftermiddag. I aften, natte og weekend vagter var det med tilkaldevagt fra deres værelser.

Administrationen bestod af inspektør F. M. Laier og nogle kontomedarbejdere.

Køkkenet blev ledet af en økonoma, Bodil Kaae Nielsen med nogle medhjælpere.

Vi elever spiste alle vores måltider i vores spisestue i kælderen under kirurgisk afdeling. Vi fik samme kost som patienterne, god solid kost. Spisestuen styres af Frk. Nielsen, kaldet Nille. Hun var ikke rar, hun havde en medhjælper, men de skiftede hele tiden da hun var modbydelig ved dem. Det var meget almindeligt at komme derned og møde en nyansat grædende medhjælper.

Vi fik middag med 2 retter kl. 12 - 13 og brød og pålæg kl. 18 – 19. Og så havde vi lov til at tage 2 skiver franskbrød og en klat margarine med op på værelset til vores aftenskafe som vi selv måtte skaffe os. Om søndagen var der i stedet et stykke hindbærroulade.

Lægerne og administrationen havde en mindre spisestue for dem selv. Rengøringspersonale og portører spiste oppe i køkkenet sammen med køkkenpersonalet.

Sygehuset var ikke større end alle kendte alle, og vi var på en måde som en stor familie.

Undervisningen

Undervisningen foregik i en skolestue i kælderen under kirurgisk

afdeling.

Da vi jo fremover skulle kunne fungere på lige fod med Sygeplejersker fra den nye uddannelse var det vigtigt at vi havde samme baggrundsviden som dem. Det var virkelig en udfordring for både undervisere og elever. Dansk Sygeplejeråd havde fået udarbejdet nye lærebøger, et digert værk på 24 bind, som omhandlede alt indenfor området, Dem skulle vi anskaffe og studere, så det var bare med at hænge il

De allerfleste områder tog sygehusets egne undervisere sig af, men vi havde også eksterne undervisere. F. eks. havde vi Sociallovgivning med Silkeborg Kommunes socialinspektør Bundgaard. Det var meget fornøjeligt da han krydrede undervisningen

med muntre historier. Et eksempel:” *Undertegnede erklærer her ved at have set frk. Jensens ben og er som følge heraf uarbejdsdygtig. Lars Jensen, Grovsmed*”.

Vi stiftede også kendskab til primærområdet. Vi kørte 2 dage med hjemmesygeplejerske og 2 dage med sundhedsplejerske samt var på besøg på ”De gamles Hjem” på Sanatorievej.

Hver vinters undervisning sluttede med eksamen. det medførte at to af vores kammerater ikke klarede 2. års eksamen og måtte opgive drømmen om at blive sygeplejersker, de fortsatte i stedet som sygehjælpere. 3 og afsluttende eksamen klarede alle, men 2 var stoppet undervejs fordi de var blevet gravide og gift.

16 nye sygeplejersker

Bøllingsøs udtørring

Af Chr. Christiani 2013

Det følgende er baseret på optegnelser efterladt af proprietær Chr. Christiani, Bøllingsø fra 1967.

I foråret 1872 blev der dannet et interessentskab af en grosserer i København, to købmænd i Randers, en landinspektør og en prokurator i Viborg med det formål at udtørre Bøllingsø, et område på 271 1/8 tdr. land. Interessentskabet budgetterede med 60.000 rigsdaler for at gennemføre projektet. Det fordelte sig bl.a. på køb af de gårde, som havde jord i området. Blandt andet Klode Mølle med besætning for 16.500 rigsdaler. Man købte desuden mose- og søgrund og betalte for tabte enge og jord til kanaler for over 17.000 rdl. Dertil kom gravearbejde og broer til 10.000 rdl. og en del mere. Budgettet på de 60.000 rdl. blev dog langt overskredet.

I maj 1872 begyndte gravning af kanalen fra Klode Mølle og i december nåede man søen, men hele vinteren arbejdede folk med opmudring af kanalen. Entreprenørerne fik 88 skilling pr. kubikfavn og betalte 7 mark i dagløn. Arbejderne var dels egnens husmænd, dels tilrejsende, såvel svenskere og enkelte tyskere som danske. De, der betalte for deres kost hos beboerne på egnen, gav 3 mark om dagen og havde såle-

des 4 mark i ren fortjeneste. Lærer Aaboe i Engesvang skrev i den tid i sin dagbog: Aldrig har arbejderklassen haft en så gylden tid som nu. Enhver, der vil holde daglejer, må give 3-4 mark samt kosten. Håndværkerne tager 6-8 mark og tilmed den flotteste kost.

Driften af den udtørrede sø

Ifølge Lysgård og Hids herreders skødeprotokol overdrog lodsejerne, der havde jord rundt om Bøllingsø og dermed var ejere af søen, deres henholdsvis andel heraf til interessentskabet den 10. oktober 1872. Overdragelsessummen var alt i alt 1794 rigsdaler.

Interessentskabet regnede med en hurtig afvanding af søen og derefter en hurtig udstykning i småparceller til omegnens befolkning. Efter sigende mente de at kunne opnå en pris på 1.000 kr. pr. td. land altså ialt 250.000 kr. når sagen var sluttet. For at forstå, hvorfor man overhovedet ville udtørre søen, må man tænke på, hvor langt tilbage jorddyrkningen var på dette tidspunkt. Afgrøderne på markerne var små, og der var derfor stort behov for at købe hø. Erfaringer fra andre landindvindinger gav grund til håb om at der lå god jord under søen og dermed mulighed for en stor

gevinst ved salg af lodderne. Bøllingsø skulle derfor komme til at ligge som en oase i ørkenen. Denne plan lykkedes aldeles ikke. Arbejdet kostede langt mere end ventet, og betydelige erstatningskrav fra lodsejerne langs afvandingskanalen gjorde sig gældende. De fandt deres enge forringet, de blev for tørre og gav mindre hø.

Imidlertid meldte der sig ikke en eneste køber, så interessentskabet kørte videre med ejendommen i henved 10 år. De søgte at bjerge hø, der for en stor dels vedkommende under stort besvær blev flådet i land. Høet var ofte for vådt, så det rådnede i stakkene. Da de omsider afstod ejendommen, var det angiveligt

med et reelt tab på 100.000 rigsdaler. Det skal navnlig være gået ud over jernhandler J. Jensen, der havde finansieret foretagendet.

Problemerne med det våde hø skyldtes vel nok for en stor del, at kanalen var ganske utilstrækkelig både i dybde og bredde. Vandet stod op ved regnskyl, og om vinteren stod arealet mere eller mindre under vand. Endelig var det vel også letsindigt at tro, at egnens befolkning på den tid, hvor det var småt med penge, skulle være i stand til at finde penge til at købe jord.

I 1892 overtog kreditforeningen i Viborg ejendommen for indestående lån på ca. 47.000 kr. Jeg husker ikke det konkrete tal. Men

Stensmark ca. 1900

samme år købte far Jens Christiani, der var forpagter på, »Stensmark« ved Grenå, ejendommen for det indestående lån. Far købte ikke for at slå sig ned her. Han havde mere end nok hjemme på »Stensmark«, og han kom her i det hele taget ikke meget, men han mente, at der før eller senere nok skulle blive brug for ejendommen, idet han havde seks sønner, der skulle sættes i vej.

En i høj grad medvirkende årsag til hans tro på fremtiden her, var de store afgrøder i Kolindsund. På Djursland havde man nemlig udtørret en sø med stor succes, hvilket optog sindene stærkt den gang på Grenåegnen. For at tilse ejendommen og forestå salg af hø osv. fik far antaget gårdejer Niels Løhde, der havde

en gård øst for Moselund. Han var en god og reel mand, der havde hvervet, indtil min broder Richard overtog det omkring 1900. Det første, der måtte gøres, var at få vandstanden sænket, men der måtte tages hensyn til de mange lodsejere, der havde jord ud mod kanalen. Følgelig måtte der en ny landvæsenskommission til at fastlægge evt. erstatning til de tilgrænsende lodsejere.

Den ny landvæsenskommission fastslog, at lodsejerne atter skulle have erstatning. Beløbenes størrelse husker jeg ikke, men det var vist op mod 10.000 kr. Hertil kom arbejdslønnen til uddybningen. Resultatet var middelmådigt. Grundvandstanden i søen sank ganske vist en del. Men ikke nær nok, og samtidig med at vandet sank, sank også dyndet i søen sammen, så at arealet for hovedpartens vedkommende stadig var vandlidende. Det blev derefter forsøgt at pumpe vandet ud. Ved søens udmunding blev der lagt en dæmning over kanalen, og en stor vandsnegl drevet af en dampmaskine pumpede vandet over. Det viste sig hurtigt, at dette slet ikke forslog - så det hele blev opgivet og fjernet igen. Tilbage er endnu nogle sten og murbrokker fra dampmaskinens fundament. Alt dette kostede mange penge, og vi havde ondt ved at forstå, at vi skulle betale penge til lodsejerne for tab af hø, når de faktisk havde stor fordel af vandafledningen, der bevirkede, at de blev i stand til at tjene store penge på

Jens Christiani ca. 1900

tørv. For uden søens udtørring havde den store tørvegravning og tørveindustri ikke været muligt. Men ikke nok med det. Det er ikke uden bitterhed, jeg tænker tilbage på de mange misbrug og mangel på hensyn, der blev udvist mod kanalen i årene senere, dels ved gravning af grøften i for ringe dybde og med frit udløb i kanalen, hvorved der blev skyllet tørvedynd ud i stor mængde, dels ved vanding af kreaturer, der trådte kanalkanterne ned, så sandet fra kanalskrænten skred ud i vandet. Det var en livsbetingelse for os at holde kanalen i orden. For at holde kanalen fri måtte vi først slå grøden med le, og derefter blev bunden gået efter med en skovl, så dynd og sand, der havde aflejret sig, kom væk. Det var

et stort og besværligt arbejde der skulle udføres årligt. Derfor virkede det særdeles irriterende, når vandet steg igen på grund af nævnte misbrug. Endda ofte kort efter den årlige oprensning, hvor vi så måtte have udgift og besvær igen. I denne forbindelse er det en tanke værd, om ikke Bøllingsøes økonomi havde set anderledes ud, hvis interessentskabet havde været mindre ivrig for at komme i gang og påtaget sig færre forpligtelser end de gjorde. I så fald tror jeg, at udtørringen ville være bleven iværksat for at udtørre moserne, og udnyttelsen af disse ville sammen med søen bære udgifterne til kanalen og følgelig også forhindre at den blev ødelagt.

At få den årlige oprensning or-

dentlig udført var slet ikke så let. Det kneb særligt med det de første år; men så havde vi held til at få den rigtige mand - Jens Peter Nielsen, Kragelund - til arbejdet. Han var brøndgraver, men kom her hvert år, første gang i 1902, og rensede trofast kanalen i ca. 40 år. Vi er ham megen tak skyldig for hans udmærkede arbejde gennem de mange år.

Første gang jeg så Bøllingsø var i 1902, hvor jeg som dreng besøgte min broder Richard, der var flyttet hertil for at afløse Niels Løhde som bestyrer. Området hvor min broder boede lå øde hen, her var ikke et træ. Den eneste bevoksning var en forblæst hyldebusk, som min broder holdt af at sætte sig under for i læ af sol og vind at ryge en cigaret. Søarealet lå som en stor bar flade med et utal af grøfter, der førte vand ud til kanalen, og det var nødvendig at rense alle disse grøfter hvert år. Hvor det var muligt at færdes med heste blev der dyrket en smule havre. Havren lykkedes altid godt, selvom det ofte kunne knibe med at få det moden. Ud over denne smule korndyrkning var alt andet græs. Langs kanalen, særlig ind mod land, hvor dyndlaget var tyndt, voksede der knopsiv. Denne plante bredte sig voldsomt og var til stort besvær. Disse arealer blev særligt anvendt til græsning af kreaturer, der vragede sivene og åd græsset, hvilket blot gjorde sagen værre. Hestene derimod åd gerne siv så længe, de var

grønne. Græsarealet længere ude lå i små parceller opdelt af grøfter, og græsset herfra blev igennem mange år solgt til egnens befolkning. Et mindre areal 25-30 td. land var udlejet til Stenberg, Moselundgård. Æltet tørvedynd blev kørt herfra i tipvogne trukket af små damplokomotiver.

Der var også bygget en skinnebane herfra til Moselund station. De tørre tørv skulle sendes pr. bane til stationen, og banens endepunkt skulle ligge så højt, at tørvene kunne tippes ned oven i banevognen. Tipbanens ende var derfor bygget højt oppe på pæle - det så imponerende ud, men kom aldrig til at fungere. Inden søen blev udtørret, var der blevet hentet mergel ude i selve søen. Mergelen blev sejlet i land med pramme og bragt i land ved en »havn«. Mergelen blev hentet i den sydvestlige del af søen, hvor der endnu er betydelige sænkninger i arealet forårsaget af fjernelse af dynd og mergel.

»Havnen« lå lige op ad vejen til Moselund. Den var pænt stensat på 3 sider, og har vel også været brugt, når der skulle fiskes. Stenene fra havnen har jeg selv kørt derfra, den gang vi i 1913 byggede lade, da blev de anvendt som grund i den. Havnen ses endnu som et stort hul overgroet med hindbær og hylde - og med en stor sitkagran på kanten.

Eftersom der tidligere havde været gravet mergel i søen, forsøgte min broder Richard efter århundredeskiftet at udnytte de

forventelige rige lejer af mergel i søbunden. Lige op ad kanalen ikke langt fra søens udløb, blev det udvalgte sted. Der blev anskaffet en mægtig skovl på skaft med tilhørende hejseapparat, en slags gravemaskine, så mergelen kunne hentes op. Afsætningen var til at begynde med god. En del købere var tilfredse med mergelen, andre ikke og efter et par års forløb gik det i stå. Mange år senere bad jeg Hedeselskabet om hjælp til at undersøge, om der var grundlag for udnyttelse af søens mergel til eget forbrug. Det viste sig, at der i ca. 1½ m dybde under ca. 60 td. land lå et tyndt lag mergel, så tyndt at enhver tanke om udnyttelse var utænkelig. Analysen viste, at ramte man lige i laget, fik man højprocentisk kildekalk, men lige over og under

var der værdiløs dynd. Dette forklarer, hvorfor salget i sin tid gik i stå.

Oldtidsfund

Ved søens udtørring kom en mængde hjortegevirer frem, og der findes stadig enkelte ved pløjning. Der har været fremsat forskellige teorier om, hvordan disse gevirer er kommet her. Personlig tror jeg, at det hovedsagelig må dreje sig om gamle eller syge, måske sårede dyr, der har søgt ud i søen for at svale sig, måske for feber, og så er de blevet hængende i dyndet. Bare en enkelt eller nogle få om året kan jo i løbet af nogle tusinde år give et stort tal.

Det var vist i 1913-14, at vi ved pløjning fandt 3 både. Fundet meldte jeg til Nationalmuseet, men det varede omtrent et år,

inden museets folk kom, og i mellemtiden var en stud gået langs igennem den ene og ødelagt den totalt. De andre to fik museet. Engang fandt jeg på en ganske lille plet 3 økser af hjortetak, nogle pren af samme materiale samt en del skrabere eller knive af flint, det var vist 16 stykker. Jeg meddelte daværende geolog senere professor Knud Jensen om fundet. Han kom omgående og tog dyndprøver på stedet til pollenanalyse. Han påtog sig at få de forskellige genstande af hjortetak præparerede for mig på museet, så de kan opbevares.

Adskillige år senere kom Therkild Mathiesen uventet her sammen med nogle hjælpere for at

grave omkring stedet for nævnte fund, som han må have vidst god besked om. Efter få dages forløb, hvori de arbejdede uden resultat, tog de til Klosterlund og gjorde det bekendte Klosterlund fund. Et andet sted fandt jeg 3 stridsøkser af jern, de skal stamme fra omkring år 1500. Alle disse fund er gjort ude på dyb dynd, men inde på sandet nær land er der fundet mange mikrolitter, små skrabere, blokke og flækker. Det var mine to brødre Richard og Olaf, der fandt hovedparten af disse. Mange af de små pilespidser er nydeligt forarbejdet, men der fandtes også mange flækker, der er arbejdet på uden at de var gjort færdige, og den tanke har været frem-

Høbjergning 1917

Stuehus 1910

sat, at her ligefrem har været et slags værksted. Det er navnlig nordvest for nuværende avlsbygninger, hvor der nu er plantage, at de fleste flækker er kommet frem ved og efter gravning af plante-huller. Det menes, at sønen havde sin største udbredelse før udtørringen blev foretaget i 1872.

At der er fundet de mange mere eller mindre forarbejdede flækker, hvor der i 1872 var sø, kunne tyde på, at der ikke har stået vand der på stedet på den tid, da dette »værksted« har været her, og at det har været mosens vækst, der mere og mere spærrede for vandet.

Korndyrkning

Salg af høg og græsning var i mange år søens eneste indtægtskilde af betydning, men efterhånden som markerne rundt omkring blev merglet og kom under kultur,

og folk anvendte mere kunstgødning, så blev der mindre og mindre efterspørgsel efter høg. Ganske vist var der under Første Verdenskrig meget stor efterspørgsel. Vi solgte da ikke alene høg til vognmænd og hestehandlere i Silkeborg. Vi leverede endog et par vognladninger til husarkaseren i København, det blev læsset i løs stand på Moselund station. Efter krigens ophør blev høsalget ringe, og kun i tørre somre var der salg af betydning, så vi måtte søge andre veje.

Da min far døde 1908, bestemte vi brødre i fællesskab at søge hans gerning videreført. I første omgang som fælleseje. Min søster flyttede hertil, der blev bygget et hus til hende, og hun blev boende her til sin død 1938. Fader havde til det sidste holdt på, at der måtte ligge en fremtid i Bøllingsø, blot vandafledningen kom i

orden. En god ven af far, godsejer Lithenberg, tog flere gange hertil for at hjælpe os med råd og dåd, men vandet kom ikke tilstrækkeligt ned. Derfor blev det en utaknemlig og omtrent umulig opgave, som min broder Richard fik at arbejde med. Korndyrkning eller husdyrbrug var i større stil ikke mulig, da her ikke var de nødvendige bygninger eller maskiner. Han havde kun græs og hø som indtægtskilde. Det var derfor ikke mærkeligt, at han blev træt af det og ønskede at træde helt ud af foretagendet, og i 1913 tog han herfra. Det han havde mest og virkelig glæde af var plantningen. Han gik meget op i at plante for at skaffe læ på de bare og forblæste arealer. Det var

en god gerning, som vi har haft stor nytte af siden. Samme år, 1913, kom min broder Villiam hjem fra Argentina for at være her et par år og gøre sit til at få gang i foretagendet. Mine to brødre Olaf og Axel opfordrede mig kraftigt til at komme også. Jeg havde faktisk dengang ikke megen lyst til det, da jeg havde tilbragt sommeren 1909 her for at hjælpe til, og jeg følte mig ikke tiltalt af ejendommen. De lovede at støtte mig, og så flyttede jeg hertil og kom til at arbejde sammen med min broder Villiam i to år. Han så stort på tingene. Det første vi gjorde på hans initiativ var at bygge en lade. Den var 70 alen (44 m) lang og 17 alen (10,5 m) bred og kostede 7.300 kr. Vi fik en 8 hk. bolinder

Astrid og Christian i 1925

motor, tærskværk med presser, kværn og hakkelsesmaskine, og dermed var der lagt op til at dyrke mere korn.

Men markarbejdet var besværligt, det var de færreste steder hestene kunne gå uden dyndsko, og ved pløjningen måtte de gå på den faste skjold, trådte de i furen, sank de ned.

Det var strengt for hestene, men også ofte for folk, og det gav meget tidsspilde. Harvning før såning om foråret var heller ikke let. Det kunne kun foregå når det var tørt, derfor fik vi ikke altid sået i rette tid. De bedste kornafgrøder havde vi, hvor dyndlaget var så tyndt, at ploven kunne nå sandet og således blande dynd og sand. Her kunne hestene arbejde uden at synke i. Desværre svandt dyndet disse steder efter få års forløb, så jorden blev for vandet.

Dyrehold

Efter et par års forløb rejste min broder William tilbage til Argentina, og min broder Olaf ønskede også at trække sig ud, så var min broder Axel og jeg ene om det. Formelt blev jeg ene ejer i 1915, men i virkeligheden var han med hele tiden. Han kom her flere gange om året, trods det at han havde sin gerning i Norge. Da han afgik ved døden 1930, overlod han mig midler, så jeg var i stand til at bygge stuehus og stald.

Vi ville gerne have et dyrehold i gang til at supplere salget af græs og hø. Det blev til en del eksperimenter inden vi fandt en god sammensætning. Vi havde tidligere omkring 1916 forsøgt med fåreavl. Efter anskaffelse af 100 moderfår gik fåreholdet godt nogle år, men efterhånden fik de leverproblemer og døde i store tal. Derfor måtte det opgives. Vi forsøgte med et lille kreaturhold.

Fårehold i 1935

Men vi manglede en god stald, så det var først med den stald i 1931, at der kom lidt fremgang i det. Vi holdt 10-16 køer samt opdræt af svin. Noget stort blev det dog ikke til. Under Første Verdenskrig havde vi også en vis succes med opdræt af plage som trækdyr.

Fjerkræ derimod viste sig at være en mere farbar vej. Som soldat havde jeg passeret forbi en gård i Nordsjælland, hvor der gik en stor gåseflok både store og små. Jeg tænkte, at det muligvis var noget for mig, og som kunne fungere her. Jeg tog dertil om søndagen for om muligt at få rede på, hvordan man bar sig ad med at få så mange gæslinger frem. Der blev taget venligt imod mig, og det viste sig, at de brugte høns af gul orpington som "rugemaskiner" for gåseæggene. Gæssene skulle helst bare lægge æg - mange æg, og holdes fra at ruge længst muligt.

Fremgangsmåden var let at gøre efter, og jeg gik straks i gang. Gradvis blev gåseholdet større og større, så jeg begyndte at sælge både rugeæg og gæslinger, da jeg ikke havde husrum til de mange gæslinger. Jeg beholdt bare ca. 100 stk. til fedning. Det var let at forøge antallet af lev-gæs og derved få mange æg, men det var ikke let at få de mange æg ruget. Der var år, hvor jeg havde 100 høns og næsten lige så mange gæs til at ruge på en gang. Det var et morsomt arbejde, fordi det gav mig en tiltrængt

indtægt, men det var strengt arbejds-mæssigt set. Naturligvis prøvede jeg med forskellige rugemaskiner, men i begyndelsen med ringe held. Jeg prøvede at lægge gåseæg i rugemaskine i 10 - 14 dage og derefter under høns med fuldstændig negativt resultat, derimod gav det overraskende fint resultat, når gæs eller høns havde ruget på æggene først, og de bagefter kom i rugemaskinen. Efterhånden fandt jeg ud af at ruge gåseæg på maskine, uden at de først havde været under høns. Maskinerne var blevet bedre egnet til det formål. Det blev en stor lettelse selv om jeg kom op på at have 30 små maskiner, der blev varmet op med petroleumlamper. Disse små maskiner tog hver 42 gåseæg, så jeg måtte alligevel have en del høns og gæs til at ruge. Senere kom de store elektriske maskiner, så blev det hele let, navnlig var det rart at blive fri for at gøre de mange lamper i stand. Disse maskiner tog 1100 æg ad gangen. Fra en lille begyndelse udviklede gåseavlens sig hvert år indtil det kulminerede i 1944 med en udrugning på i alt 4804 gæslinger, hvoraf dog de 321 stammede fra fremmede æg. Derefter gik tallet ned, men vedblev at være af ikke ringe betydning for søens økonomi.

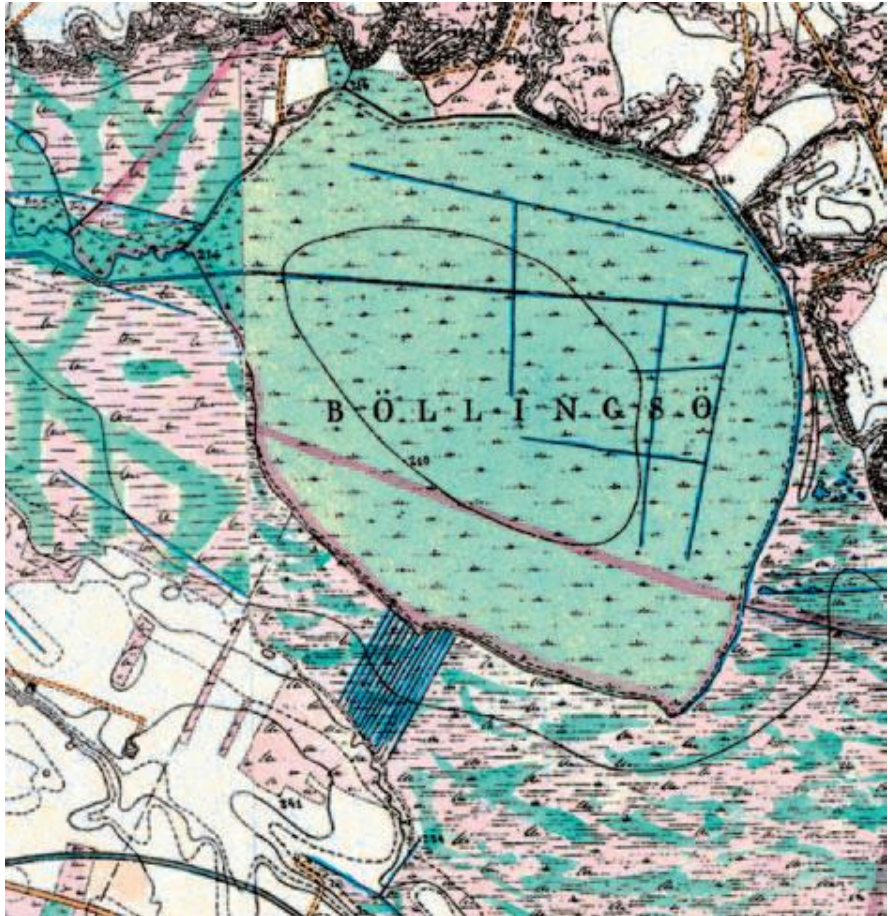
*Emmas maleri af hendes far kap-
tajn Schultz*

*Ved Emma og Christians sølvbryllup
1955*

Stuehuset ved Bøllingsøgård 1955

Sådan så søen ud inden afvandningen i 1872—1975

Det var landets højest beliggende sø, på 140 hektar i en stor højmosse ved Engesvang den blev afvandet ved at grave en fire kilometer lang kanal fra Klode Mølle og ud i søen, herved sluttede driften af vandmøllen i Klode mølle.

Der var omfattende tørveindustri på hele egnen også i den tørlagte sø, især under de to verdenskrige.

Sådan ser Bøllingsø på ca. 360 ha. ud i dag altså mere en dobbelt så stor som den oprindelige sø, men mindre kunne den ikke blive for nu er det meste af tørvelaget for længst gravet væk, der blev lavet en dæmning ved Kragelundvej og derved kom Trædestensrækken til at ligge under vand 100 meter ude fra bredden langs Kragelundvej i nordvestenden af den nye sø.

1864 mindeplade i Kragelund Kirke

Af Margit Jensen 2014

Mindepladen der er opsat i Kragelund

Christen Larsen fra Kragelund der deltog i krigen og ikke kom hjem igen.

Christen Larsen fødtes 15. februar 1839. Hans forældre var Lars Laursen der var fra Ungstrup og Mette Chrestensdatter der var født i Kragelund.

Christen var ud af en børneflokk på 9. Hans ældste søster Kjersten var 17 år ældre end han og af faderens første ægteskab med Kirsten Nielsdatter der døde 17. november 1835, så han var af 2. ægteskab. Efter ham kom der yderligere to børn til.

Christen blev konfirmeret i Kragelund Kirke 1853 af pastor Gede. Han fik karakteren: God af kundskab og sædelighed. Da var familien flyttet til Clemensbæk-

hus.

1860 da han er 21 år bor han stadig hjemme og arbejder som daglejer.

I februar 1864 kom han til Dannevirkestillingen som menig 239. – 20. regiment - 4. kompagni. Der nåede han at have en enkelt vagt på den gamle vold i et forfærdeligt vejr og ingen ordentlig forplejning og beboelsesmulighed inden der blev givet ordre til tilbagetrækning.

Så var han med på hele den frygtelige tur nordpå 5.-6.-7. februar hvor soldaterne jævnlige måtte kæmpe med de fjendtlige efterfølgere, og led af søvnmangel, kulde og sult. Da man nåede Flensborg var Christen blevet så syg at han måtte indlægges på et lazaret på Fyn.

Han kom tilbage til fronten igen og under bombardementet den 21. marts blev han ramt af en granat og hårdt såret og blev overført til Billeshave Lazaret på Fyn hvor han døde den 25. marts og blev begravet på Vejlbj kirkegård den 27. marts.

Læs mere om Christen Larsen i Preben Stranges bog :

Fra Altona til Dybbøl

Et Bryllup

Af Margit Jensen 2015

7. juli 1946 var der stort bryllup i Kragelund. Det var på en gang et ganske almindeligt bryllup for den tid og så alligevel noget helt specielt, som alle bryllupper jo er. Brudeparret var Tove Johansen fra gården Skovly i Stenholt og kulsvier Søren Sørensen, der boede samme sted.

Tove var datter af Mine og Niels Jørgen Johansen, Niels nedstammede fra taterne på den jyske hede. Mines far, der kom fra Tammestrup ved Skanderborg, havde købt gården først i 1900-tallet, og han boede stadig på gården i aftægt. Niels Jørgen Johansen døde allerede 1939 og Mine drev selv gården videre med hjælp af bedstefaderen og børnene.

Søren kom fra Risskov, hvor hans far var ansat ved Århus amtsvejvæsen som tromlefører. Søren havde som barn hjulpet ham, så han var fabelagtig god til at slå med le, noget han blev meget beundret for af Toves bedstefar. Han var kommet til Stenholt for at brænde trækul til generatorbrændsel for et firma i Århus. Det rejste han rundt i Jylland og brændte. Han kom med jævne mellemrum til Stenholt. Hvor han faldt godt til hos familien Johansen og især hos den ældste datter.

Parret blev ringforlovet 1944, da

Tove var blevet 18 år. Ringene blev bestilt hos en guldsmed i Århus, men da parret skulle hente ringene 19. september, var der stor opstandelse i butikken, for ham, der skulle gravere navne i ringene var blevet taget af tyskerne samme morgen, da han var ansat ved politiet. Så der kom aldrig navne i deres ringe.

Og nu skulle de så giftes! Tove, der nu var 20 år, var ikke myndig og da hendes far Niels Jørgen Johansen jo var død, skulle de ind til sognefoged Kresten Kristensen (Hjulmand) for at få udnævnt en værge for hende. Det blev foruden hendes mor Mine, hendes mors broder Svend Jensen (Dragon)

Så var der problemet med udstyret. Det var jo svært i efterkrigstiden, da der var mangel på alt og intet at købe. Søren klarede det dog let. Han købte simpelthen et sæt sort tøj og et par sorte sko af posten, Alfred Fruerlund, Engesvang. Han var af samme højde og drøjde.

Tove lånte også hvide sko af fru Fruerlund.

Brudekjolen blev syet hos dameskredder frk. A. Andreasen, der havde en stor systue på Skolegade i Silkeborg med mange ansatte. Den blev syet af en faldskærm, som Tove havde fået af

den frihedskæmpergruppe, der havde haft nedkastningssted i Stenholt Skov, og som var kommet ind til dem for at få varmen og leverpostejmadder, når de var blevet godt kolde af at vente på nedkastningspladsen nær ved gården. Frihedskæmperne, der havde haft nedkastningsplads nr. 130 ved gården, havde ikke fået noget nedkastet der, da de engelske flyvere ikke havde kunnet lokalisere pladsen de to gange, der var udkald hertil. Men der blev gemt en del våben, der var kastet ned andre steder i området, så der var alligevel en del aktivitet der ude. Blandt andet blev der gemt en eureka (radiopejlefyr) i en bikube og Søren havde på et tidspunkt en revolver gemt i et grantræ. Et skur med tørv til brænding, der lå i nærheden og tilhørte Lysbro Fabriker, blev også brugt til opbevaring af våben.

En nat, da de havde fået fat i en lastbil til at flytte nogle våben og andet farligt, skete det uheldige, at lastbilen kørte fast, da det havde regnet og jordvejen var mudret. Så måtte Toves bror, Svend, hjem efter et spand heste og det lykkedes at få lastbilen fri, uden nogen opdagede noget.

Faldskærmen var hvid og af nylon, og det var lidt af en kunst at få en lang kjole ud af den. Den måtte sys i flere bredder, men så blev den også flot. Når Tove mødte op på systuen for at prøve den, dukkede alle de ansatte op for at se det spændende projekt skride frem. Der blev også levnet stof til

at lave et par lange bånd til brudebuketten, der kom til at bestå af røde roser. Der var også stof nok til, at Toves lillesøster Mona kunne få en kjole af det.

Da nylonen var let gennemsigtig, blev der også syet en lang hvid underkjole til. Mor Mine syntes dog stadig, den var for gennemsigtig, så hun fik syet en i lærred hos Marie Robert, som også havde myrter til brudesløret. Brudeslør var ikke til at få. Men Fr. Christensen, der havde tøjforretning i Kjellerup havde to piger, Ruth og Eli, der havde været spejdere. Og i den forbindelse havde de mange gange været i Stenholt hos Mine og fået fortalt historier. De havde fundet en rest slør, der var gemt på loftet i forretningen. De betingede sig dog, at de ville være med til at klæde bruden på, og da de kun kunne i skoleferien måtte brylluppet holdes der. Pastor Lidegaard, der havde været en god ven og jagtkammerat af Toves far, og siden havde set lidt efter familien, var ellers i sit sommerhus i Saksild på ferie på den tid, men insisterede på at komme hjem, da han selv ville vie parret.

Da bruden skulle pyntes på den store dag, foregik det i præstegården for at være i nærheden af kirken. Sløret skulle arrangeres og pyntes med blandt andet myrtekviste og præstesønnen, den senere præst og provst i Vinding, Jens Lidegaard måtte pænt sidde og lægge hoved til, mens det stod på.

Så var alt klart og gæsterne begyndte at strømme til. Mines slægtninge fra Sønder Vissing var de "fine gæster". De kom i en åben gul to-personers sportsvogn, og var først en tur omkring Stenholt til frokost. Også frihedskæmperne kom. Og en bilfuld gæster fra København, som man var blevet bekendt med, da Toves bror, Knud, var genindkaldt som soldat 1940 og var indkvarteret hos dem, hvorefter der opstod venskab mellem de to familier. Desuden kom Søren's familie fra Risskov: far, mor, en søster og to brødre, en tredje bror var soldat og kunne ikke deltage. Så der var fuld hus i det lille hjem.

På turen til kirken fik de i den gule sportsvogn 13 frihedskæmpere med i bilen. Så det var noget af et syn, da de kom kørende gennem Kragelund, mens de vinkede og sang.

Toves søster, Mona, der var ti år den gang, har fortalt, at det største øjeblik var, da hendes mor i lang sort kjole førte Tove i den hvide kjole op ad kirkegulvet. Ellers husker hun ikke meget fra brylluppet. Kun at hendes nye skognavede forfærdeligt i hælen.

Efter vielsen var der middag i forsamlingshuset for 80 personer. Der var blevet slågtet en kvie og den blev der kogt suppe på til første ret. Derefter fik man det kogte kød med peberrodssovs til hovedret. Desserten husker Tove ikke, hvad var.

Martin i Logen var skaffer og skulle sørge for, at alle fik nok at

spise og drikke, at der var styr på talerne og sangene og at samarbejdet mellem køkkenet og salen fungerede. Desuden skulle han åbne ballet sammen med kokekøkken, når der blev tid til det.

Foruden de allerede nævnte deltog desuden venner og naboer. Musikken var Johannes Jensens fem-mands orkester, hvor også Rasmus Sørensen (Skrædder) spillede med. Efter maden blev der danset lystigt, selvfølgelig med brudevals til at begynde med. Under dansen blev der dækket op i den lille sal med kaffe og kager, som man kunne gå til og fra. Men Tove husker ikke, at der var natmad. Det brugtes vist ikke dengang.

Gaverne var fortrinsvis penge, så der var noget at betale festen med.

Efter brylluppet blev det unge par boende på gården i Stenholt. Der var småt med plads i det over 150 år gamle kampestenstuehus, men hjerterum nok. Toves mor kunne ikke undvære Toves hjælp i landbruget, da hun også selv gik ud og arbejdede for folk som kokekøne og med rengøring og andet forefaldende arbejde. Desuden gik Tove på aftenskole hos fru Ramsdal i Frederiksdal og lærte husholdning.

Søren var nu gået over til at brænde kul af tørv til Lysbro fabrikker.

Senere fik han arbejde i Aarhus som sliber i et sliberi gennem en af frihedskæmperne, som de blev ved med at holde kontakt med.

Parret flyttede så til Aarhus. Der var stor bolignød dengang. Så i starten boede de på et værelse med das i gården og en primus på en bordplade på gangen udenfor, som de delte med beboeren i naboværelset. Da naboen flyttede, fik de også dette værelse. Senere da de havde fået datteren Solvejg købte de en grund og byggede selv hus i Risskov.

bo Museum ved Frederikshavn.

Toves brudekjole og effekter fra modstandsbevægelsens aktiviteter i området kan ses på Det Jyske Modstandsmuseum i Bangs-

Smeden Jørn Nielsen og Søren Sørensen ved en rekonstruktion af en ovn til brænding af trækul. Jørn har fremstillet den og lært brugen af den efter anvisning af Søren. Den bruges i dag på Klosterlund Museum — blandt andet til det årlige Kildemarked.

Tove Johansens og Søren Sørensens bryllupsbillede 1946

Håndringning ved Kragelund Kirke: En århundrede gammel skik er slut.

Af Inger Uhrenholt 2017

Kirkeklokken i Kragelund Kirke er en gammel klokke, som blev omsmeltet i 1902. Det er en klokke med en fin, dyb klang, og lyden af klokken hører med til vores dagligdag i Kragelund. Måske bemærker man ikke altid at klokken ringer, men hvis den ikke gjorde, ville vi savne det. Den daglige morgen og aften ringning er blevet brugt siden middelalderen, men der ringes også til gudstjenester og højtider. Kirkeklokken er også blevet brugt til at advare om krig og katastrofer.

Frem til november 2015 blev

der ringet med håndkraft i Kragelund kirke, og herefter blev ringningen mekanisk. I gamle dage tog man det ikke så nøje med ringetiderne. Der blev ringet, når det sådan lige passede for grave- ren morgen og aften. Regler for ringning i de enkelte sogne blev givet videre fra graver til graver, derfor var det også forskelligt, hvordan der blev ringet fra sogn til sogn. Da gravere blev ansat i faste stillinger begyndte man at ringe på faste tidspunkter. Kirkeministeriet udgav i 1993 en overordnet vejledning om klokkeringning

Kragelund Kirke

for landets kirker, og her skriver man, at klokker med antikvarisk interesse ikke må få monteret automatik, da det er mere belastende for klokken. Her skal man bevare håndringning. Den første fastansatte graver i Kragelund var Arthur Sørensen, og Ib Uhrenholt overtog jobbet i 1981 frem til 2012. Nu er det Dorte Træholt der varetager hvervet som graver, men nu altså uden at skulle ringe med håndkraft.

I Kragelund stod man som graver i bunden af tårnet og trak i snoren, som gik fra klokken oppe i tårnet og ned gennem et hul i loftet. Ved morgen og aftenringning ringes 140 dobbeltslag og der afsluttes med 3 gange 3 bedeslag. Til gudstjeneste ringes der 3 gange; en time før gudstjeneste, så en halv time før og til sidst når gudstjenesten starter. Her varierer bedeslagene. Første gang med 3 bedeslag, anden gang med 6 bedeslag og op til gudstjenesten 9 bedeslag. Ved almindelig ringning rammer kneblen på begge sider af klokken. Ved bedeslag holdes igen så kneblen kun rammer klokken på

Knebel

den ene side. Til alle højtider kimes der med klokken; til jul, påske og pinse samt til bryllupper. Ved kimning slåes der med en træhammer på ydersiden af klok-

Træhammer til kimning

ken. I Kragelund er det sådan ved højtider at der kimes i 10 min. – så ringning i 10 min. og sådan fortsættes i en time. Til bryllupper påbegyndes kimning 10 min. før bruden forventes at ankomme. I mange år stod graveren oppe i tårnet ved klokken, når der blev kimet. Det var voldsomt med lyd og svingninger fra klokken selv med et godt høreværn på og for ca. 10 år siden blev det forbudt.

Håndringning er ikke et håndværk, som kan øves i stilhed. Nej, alle kan lytte med og det kan lyde besynderligt når en uøvet kommer til. Klokken er tung at få i gang og lige sådan tung at stoppe. Men når man først har fået det til at fungere er det et sjovt

arbejde at udføre. I de sidste par år med håndringning ved Kragelund kirke havde vi et lille "ringerlaug", bestående af 3 personer. Vi ringede om mandagen som er graverens fridag samt på lørdage. Folk i Kragelund har engang imellem måttet lægge ører til underlige lyde fra klokken, når en uøvet trak i rebet, men de fleste har vist bare trukket på smilebåndet, for alle vidste, at der stod en person i tårnet og gjorde sit bedste. Vejr og vind spillede også ind ved ringning med klokken. I tungt og regnfuldt vejr var klokken næsten ikke til at hive i gang, og der skulle bruges flere kræfter for at holde klokken i svingninger. Modsat var det i klart vejr og frost, så skulle snoren næsten ikke røres og klokken følte meget levende og let. I den slags vejr kunne man let komme til at slå flere bedeslag end der hører sig til.

Der knytter sig flere sjove og mærkværdige episoder til tiden med håndringning;

Den tidligere sognepræst Ejnar Stobbes kone Merete, havde et stort ønske om at lære at ringe med kirkeklokken. Hun havde talent for det, men det kneb voldsomt for hende, når klokken skulle stoppes og bedeslagene påbegyndes. Merete hører ikke just til de tungeste, så hun fór ikke til himmels, men et godt stykke op i tårnet... Så nogen lang karriere som ringer blev det ikke til.

En gang skete det at rebet op til klokken var blevet så slidt, så det simpelthen gik over. Ib som stod

og hev i snoren, kunne ikke stille noget op, det blev ved med at bimle og bamle lystigt. Det resulterede i at Ejnar Stobbe kom løbende fra præstegården for at se om Ib var blevet dårlig. Flere af os der har ringet har oplevet, at når ringningen var afsluttet og man var gået ud af tårnet og havde lukket døren, så lød der et sidste klimt fra klokken. Det har vi undret os meget over.

Juleaften var altid noget helt specielt. At komme til en dejlig varm og oplyst kirke til lyden af klokken der kimedede og sætte sig i kirken og vente på at høre julens budskab. Så fornemmede man rigtigt, hvordan højtidstemningen indfandt sig. For graveren, som stod oppe i tårnet og kimedede, kunne det være en kold oplevelse. I tårnet i Kragelund er der vinduesåbninger til 3 sider og når sne og blæst føg igennem var der ikke meget læ at finde. Hans Jacobsen som var pensionist ville altid gerne hjælpe med at kime til jul. Og Hans vidste lige hvad der skulle til i den situation. Han havde en lille snaps med i lommen, det varmede og så gik det straks bedre.

Ved bryllupper i Kragelund kirke stod graveren i tårnet og kimedede. Der stod man så uden at kunne følge med i, hvornår bruden var klar til at gå ind i kirken. Derfor havde man aftalt et snedigt system sådan, at når bruden var klar, så skulle kordegnen gå ud på kirkegården og give et vink op til graveren i tårnet. Så vidste gra-

veren at kimningen skulle ophøre og bryllups ceremonien kunne gå i gang.

Til et bryllup var det engang Magny Høstrup, som var gravermedhjælper, der stod i tårnet og kimedede. Magny var ikke så høj som Ib, så da kordegnen gik ud for at vinke, som han plejede, kunne Magny ikke se ham, så hun kimedede videre i god tro. Brylluppet gik i gang mens der blev kimet lystigt. Først efter 1. salme bad Ejnar Stobbe om, at Magny vist lige skulle have et vink mere. Så var der kontakt og brylluppet kunne fortsætte i fred og ro.

Det er på mange måder meget trist at sådan en gammel tradition er slut. Men nye tider og ny viden om skader på hørelsen på den, der udfører håndringning har gjort, at kun få kirker bevarer den gamle tradition. Medvirkende til afskaffelse af ringning med hånd er helt sikker også, at der kan spares mandsskabstimer på kirken budget. Alligevel kan man godt mene, at det er ærgerligt og synd, at sådan en gammel tradition forsvinder. Nu lyder kirkeringningen altid på samme måde - uden de forskelle der var, da en person styrede klokken.

Kommer hid i som arbeide og ere besværede

Klokken med indskriptionen:

*Omstøbt af L. Andersen Aarhus
1902*

Familien Frank i Stenholt

Af Kai Karnøe 2018

Læge Kai Karnøe

Slægtens spor gennem tiderne fortaber sig ofte i fortidens mørke, således, at man må ty til de gamle kirkebøger for at hente oplysninger frem.

Men enkelte steder er der mennesker, der har interesseret sig for sognets fortid således var der den gamle sognefoged J. Jensen i Kragelund, der til folkemindesamleren H.P.Hansen berettede om sit kendskab til forholdene i gamle dage i Kragelund sogn.

I bogen Skovlovringer, som er et navn for folk fra Løversyssel, nedfældede han en del af disse oplysninger sammen med andre, og vi møder her navnet Frank.

Jens Christian Sørensen Frank var født i 1827 i Them, men han

passerede Stenholt, når han sammen med andre drog til Skive for at afsætte sine hjemmelavede træsko og redskaber af forskellig art. Her traf han Stærke Samsons datter, som han siden giftede sig med. Samson hed egentlig Søren, men sit øgenavn fik han allerede som femtenårig hyrdedreng i Hørup mølle på grund af sine kræfter, som han blandt andet demonstrerede, ved at slæbe kornsække. Han skal siden have været en myndig ridefoged på Sjælland - men så slog han sig ned i Stenholt, hvor han byggede gård og opdyrkede hede.

De kræfter, som han tidligere havde brugt, når han svingede kornsække og når han kuede opsætsige sjællandske hoveribønder, fik han nu til fulde brug for i sit arbejde med at opdyrke heden, et arbejde, som kostede så mange heste livet, at man siden har fundet en hel bunke hesteskeletter på gårdens jorder.

Samsons mange kræfter er sikkert gået videre gennem slægten overført gennem datteren, som han giftede til Jens Chr. Sørensen Frank, der fortsatte sin stærke svigerfars hedeopdyrkning.

Sin håndværkssnilde udnyttede Jens Chr. til at lave træsko, - han kunne fremstille fem par om dagen, samt til at lave træskovle,

Gårdejer Michael Frank ved den meget særprægede slaglebænk

forke og plejlslagler - alt af træ, som han opkøbte, og da han tillige var i besiddelse af handelstalent, forstod han at afsætte sine produkter til gode priser i Skive og i Randers. Der kom hurtigt velstand til gården, og han kunne lade fæller fra egnen stå for den lange og omstændelige transport af varerne, mens han selv kunne arbejde derhjemme både i hus og mark.

Det var således ikke noget ubetydeligt bo, han kunne overlevere til sønnen Mikael, da denne overtog besiddelserne i Stenholt, sammen med sin kone Petrea, som han hjembragte fra Hammelegnen.

Med dygtighed fortsatte disse to familiens traditioner på en sådan måde, at deres hjem var anset

udadtil.

Et godt hjem var det også for deres datter og fire sønner. Naboer og sognefæller henvendte sig aldrig forgæves om hjælp og det kunne nok af og til være nødvendigt i trange tider i det fattige hedesogn.

Da Mikael døde fortsatte Petrea selv driften af den gamle gård med de udstrakte jorder. Heden var for længst brækket op på de egnede steder og taget ind i gårdens drift og man plantede nåletræer i plantager efter at have sikret sig gode læhegn af hvidgran til værn mod vestenvindens vilde eventyr over de lette jorder. Den gamle egeskov i Stenholt vedligeholdte man på bedste vis. Nu kom turen til den store tørvepose. Takket være den havde

der altid været en fortrinlig andejagt på gården, men nu begyndte man at udnytte de mægtige tørvearealer, der hidtil kun havde for synet gården med brændsel til ovne og komfur, merkantilt, idet man installerede en moderne tørveproduktion i mosen. På skinnenvogne blev tørvedyndet hentet op fra mosen og kørt til ælteren, hvorfra den spredtes over tilgrænsende hedearealer til udskæring og tørring. Tørvestakke i hundredvis tegnede deres lave profiler i landskabet, og mange mennesker hentede dengang en god dagløn i mosen. Afsætningen fandt sted til de nærliggende byers store offentlige værker og til private husholdninger, og utallige vognlæs afgang fra Engesvang Station. Tørvene var kendt for deres gode kvalitet, og især under de to krige var der et stort behov for brændsel. Alle fire sønner var tidligt og sent på færde i mose, mark og skov. Derhjemme hjalp datteren Else sin aldrende mor med de huslige sysler. Det det var nok også nødvendigt, for Petrea ville selv være medbestemmende i alt vedrørende gårdens drift og tillige var hun nu i sin alderdom hæmmet på grund af leddegigt, der efterhånden bandt hende til stolen. Da synet samtidig aftog stærkt, blev hun bestandig mere afhængig af Else. Just på dette tidspunkt i 1949 lærte jeg denne familie at kende, først som læge, siden hen som en ven af huset. Jeg husker et af de første sygebesøg, som jeg aflagde i hjemmet

en solfyldt efterårsdag.

Over heden et gyldent blåthvælv med flokke af viber og højer. Andeflokke steg og faldt over horisonten i deres flugt over mosen med den rødilla og rødbrune lyng, hvor regntunge edderkoppe-spind reflekterede sollyset. Ved vejsvinget ved den gamle kampestenkiste og -bro måtte jeg koncentrere mig om kørselen, men ellers lod jeg blikket glide ud over mosen og de granklædte bakke- drag ind mod Kragelund, der skovkranset grupper sig på bakkeøen omkring den ældgamle kirke opført af granitkvadre med runeindskriften: Ase bed - Vagn ristede. Længere kunne øjet ikke nå mod øst. Nordover de udstrakte moser, hvortil så mange sagn knytter sig Stenrøgel, Frederiksdal, Kjellerup - men langt nærmere Christianshøj, hvor den enevældige hersker oprettede kolonisteder på alheden for tro og arbejdsomme undersætter - og helt nær Bedehøj et af rastestederne på den gamle hærvej. Langs landevejen trækker de gamle hjulspor uendelige bugter i en bredde på mere end hundrede meter. Jo, fortiden taler stærkt til een på disse steder - Jyllands vigtigste landevej i århundreder.

Der ligger Frankernes gamle gård i Stenholt. Tørverøgen stiger op gennem skorstenen, og over markerne, gennem hegnene ser jeg de kridhvide kalkede flader, der i solen kontrasterer mod plantagens kølige skygger. Jeg kører ind gennem porten på gårdsplad-

gårdspladsen med de pikkede brosten. I vildtkroge hænger på muren knipper af gråender og krikænder. Ivrige gravhunde modtager mig med en larmende hilsen, og i døren bliver jeg modtaget af den myndige, men venligt smilende, blonde Else, der gennem den lave, brede dør med messingklinke fører mig ind i den gamle storstue med lavt bjælkeloft. Ved vinduet sidder Petrea i sin stol. En naturlig værdighed udstråler fra denne kvindeskikkelse, som er præget af det slidsomme arbejde gennem så mange år her på den gamle hede.

Samtalen er kort og vedrører kun det væsentlige. Den unge læge skal ses an og afprøves. - Resultatet har åbenbart været tilfredsstillende, for til sønnerne, der nu er kommet til, siger Petrea: A tøes I sku ta æ dowtor mæ på jagt.

Således blev mit bekendtskab med denne familie indledt for 30 år siden. Else passede sin gamle mor med kærlighed til det sidste, og da Petrea lukkede sine øjne, overtog Else næsten umærkeligt sin mors plads idet hun opfyldte det gamle ord om at slægt skal følge slægters gang, og livet gik sin gang som hidtil på den gamle gård.

Men længe kunne det dog ikke fortsætte på denne måde, for sukkersyge havde lige fra barndommen plaget Else, og snart tog den en alvorlig vending, så Else nu blev bundet til stolen, ligesom hendes mor havde været det.

Sit venlige væsen bevarede Else til det sidste, og med myndighed dirigerede hun hverdagen på gården. Selv vil jeg altid huske hendes blide, melodiose, men stadig myndige stemme, hvormed hun tilkendegav sine ønsker og lydigt respekterede man hendes afgørelser.

Et vældigt savn efterlod disse to kvinder sig og et miljø som dette kan ikke undvære en kvinde, der helt og fuldt vil gå ind for arbejdet i hus og hjem og er fortrolig med de mange arbejder uden døre. Kunne der i det hele taget findes nogen, som kunne beklæde denne post og bestride den på rette måde - for her var for alvor en tung arv at løfte.

Men da Karen flyttede ind på gården forstod hun med en sjældent intuition at færdes på de gamle stier og at anlægge nye. Kvindeligt og stærkt færdedes hun blandt brødrene Jens Christian, Svend Åge og Karl Ejner. Henry havde sammen med Rita erhvervet ejendom på den østlige side af mosen med skel til den gamle gård og her blomstrede et rigt familieliv.

Svend Åge var ikke jæger - han vil hellere passe dyrene og markerne, som han havde godt indseende med. Han kunne lide at tænde sin snadde og færdes i de gamle lokaliteter og altid med et polisk smil om læben og i øjnene og en kvik og rammende bemærkning på læben.

Karl Ejner interesserede sig for mark og skov - og skønt ikke så

høj, færdes han let og sikkert på det udstrakte område, som en fremragende jæger, der sjældent fejler. Han færdes så hurtigt i naturen, at man måtte holde godt øje med ham, for at vide hvor han var, men det kan jo så være at han lige har benyttet sin hurtighed til at tage en lille lur derhjemme. I hvert fald synes han altid veloplagt og flittig.

Jens Christian var Karens mand og børnenes far. Alene det gav ham meget at se til, men desuden færdedes han overalt på ejendommen og såvel sogneråd som sparekasse og elforsyning har haft bud efter ham og han var vel den første i slægten som rejste udenlands. I ægteskabet med Karen fortsatte han de gamle traditioner, som Karen med dygtighed forstod at videreføre.

Hjemkommen fra Sverige medbragte hun megen viden og erfaring, som på smukkeste vis kunne indpasses i de gamle forhold. Net og rap med en forbavsende styrke og en evne til at ville, kunne hun ikke alene fortsætte hverdagen på gården, men atter give den liv og indhold, sådan som der tidligere havde været. Sammen med Jens Christian gav hun deres tre børn Jens Mikael, Liselotte og Anette en skøn opvækst, der sikkert vil præge dem resten af livet. Ungdommen har som altid bragt liv på gården. Med Jens Mikael har det musiske holdt sit indtog, men ingenlunde forglemmer han at tage sig af plantninger i skoven, hvor det nedarvede han-

delstalent sikkert vil komme ham til gode. Jagten værner han om, når han kvikt færdes overalt på ejendommen. Blonde Liselotte og mørkeblonde Anette har store skikkelser at leve op til med deres kvikke pludren og foretagsomhed er de med til at give dagliglivet på gården et ganske særligt indhold. Dygtige og hjælpsomme - så Karen endog har kunnet afse tid til at arbejde med skolekommissionen. Det er da sådan, at den gamle gård nu som før nyder anseelse udover sognets grænser, er et fristed for virksomhed og flid uanstastet af ydre kår i samfundet og et værdigt minde om forgangne tider. Store som små bringer megen viden til huse, men i de hjemlige forhold forstår de også, at man tidligere kunne hente megen lærdom hjem fra den gamle hedeskole i Stenholt, som blev opført i 1901.

Vil du endnu gerne opleve den gamle alhede, sådan som forfædrene så den, da kan du sikkert ikke opleve den bedre noget sted end her hos Frankerne i Kragelund her - ved kanten af den gamle mose, hvor hærvejens spor endnu ses med tørverøgen som stiger til vejrs fra Karens komfur med Stenholt skov i det fjerne, her ser du stadig fugleflokkene under det blå himmelhvelv og under de lave bjælkelofter udfolder de samme sæder og skikke sig som i fordums dage og den dynamiske nutids tanker og ideer fremlægges og vurderes med varsomhed i ihukommelse af tidligere

tiders duelighed og bærekraft.

Skrevet i 1979 af Kai Kamø læge på Manø, tidlige Engesvang.

Østre Stenholt

Min vej til Stenholt

Fortalt af Karen Frank, nedskrevet af Annie Pedersen
2019

Karen Frank har boet på gården Østre Stenholtgård ved Kragelund siden 1957 hvor hun ankom dertil som husholderske for de fire søskende, der boede på gården og drev den. Karen havde prøvet mange ting inden hun kom til Stenholt og det lå måske ikke i kortene, at hun skulle blive der. Men gården blev hendes liv. Her er historien om, hvordan Karen kom til Stenholt.

Barndom

Karen er født i 1935 i Hundshoved ved Nr. Snede på en ejendom op ad Hovedvej 13, som den ældste af i alt seks søskende med ca 2 år imellem

hvor Farfar, Anders Møller boede sammen med familien, og var den der havde tid til at se efter og passe børnene. I et typisk billede i Karens hukommelse, sad hun hos ham - han med en fod på barnevognen så han kunne lulle lillesøster Hilda i søvn. Farfar sad samtidig med avisen og lærte efterhånden Karen at læse, så hun var skoleklar da hun kom i skole som 6 årig. Hun blev også dygtig til at

regne, farfar havde altid tid og var tålmodig. Der var skolegang hver anden dag, også om lørdagen. På grund af, at farfaren boede hos dem, blev hjemmet et samlingssted for slægten. Karens fars fire søskende fra egnen og farfarens fem søskende fra Randerseggen kom jævnligt. Den ene farbroder, Bernhard boede også et par år hos dem indtil han købte en ejendom. Karens far, Kristian havde altid store forventninger til Karen om, at det kunne hun gøre, og det gjorde hun så, selvom hun nok ikke var gammel nok til det. Karen gik bl.a. rundt bag hesten som trak tærskværket, hvilket godt kunne tage en hel dag. Hun havde aldrig tid til at være barn. Engang sygeplejersken kom og så til Karens mor, efter hun havde født, havde hun sagt, "stå den lille pige da altid og skræller kartofler under poppeltræet".

Pludselig kom Karens far ind en dag og sagde skynd jer ud, nu er der blevet krig. Alle de store fly der kom lavt ind over marken og store tanks og lastbiler med soldater der kom kørende fra syd på hovedvejen. Det blev en hård tid med mangel på alt. Soldaterne var sultne, de tog af mælkespandene som stod ved vejen og malkede køerne på marken og drak det med det samme. Tyskerne

havde slået lejr bag deres hønsehus og savet en masse grene af træerne og udspændt et net ovenover, så de var skjulte fra luften. Der var af og til noget tumult derfra. En aften lød et ordentlig brag og mere postyr, og de gik ud og lurede. Der var en soldat som havde smidt en håndgranat, og en øverstbefalende stod med et våben og sigtede og råbte ad ham. Det måtte selvfølgelig ikke ske, og Karens familie var nervøse, da der var stråtag på gården. Det var en utryk tid. Det var også i den tid at Karens elskede farfader kom på Tørring alderdomshjem og døde et par mdr. efter, det var i 1941. Da måtte Karen finde trøst og græde ud hos sin hund inde i hundehuset. Et par år efter da Karen kom fra skole kunne hun ikke finde hunden Nas, - faderen havde været nødsaget til at aflive, da der den åd ligeså meget grotning (valset korn) som en gris. Efterhånden var moderens tøj fra ungdommens tid syet om til børnene. En dag manglede Karen altså noget tøj at få på til skole, og så syede moderen en nederdel af et gardin, som hun havde malet svaner på. Men da Karen kom i skole næste dag, blev hun drillet, "Karen har svaner på a røv, Karen har svaner på a røv". Det var Karen selvfølgelig ked af, men hun vidste også, at moderen havde ofret sit gardin, så hun holdt det ud. Karens mor Stinne blev ofte kaldt ud til at lave mad til konfirmationer, og Karen måtte med og servere

og hjælpe til. Kristian (Karens far) ventede på, at Karen kom fra skole, så hun kunne komme ud at harve med hestene på marken. En gang skulle hestene vandes og der var bremser, så mens Karen pumpede vand rev hestene pludselig i tøjret, så Karens arm blev revet mod pumpen, og der blev en lang flænge i armen. Lægen fra Nr. Snede kom ud og syede armen, og det ar har Karen som minde. Som 9 årig fik Karen en forfærdelig tandpine, så sagde moderen til hende, at hun kunne tage hendes cykel (en voksen cykel, så Karen måtte stå op hele vejen) og cykle til Nr. Snede til en gammel læge Malmstrøm. Moren gav 2 kr med til bedøvelsen, men da Karen kom til byen og forbi en boghandel på hjørnet af Rosengade, fik hun øje på en Heidi-bog til 1,75 kr. Hun elskede at læse i bøger og tænkte, at hun kunne købe den, og undvære bedøvelsen. Læge Malmstrøm spurgte efter penge til bedøvelsen, men det svarede hun nej til, og han rykkede kindtanden ud med en knivtang ved at vride den rundt. Moren fik de 25 øre tilbage, da hun kom hjem. I den tid cyklede Karens far til FASTERHOLT hver dag, og han arbejdede hele dagen i brunkulslejet og derefter på cykel hjem til familien. Han fik ødelagt en skulder ved arbejdet her, men blev alligevel ved at arbejde, for han ville ikke gå til fagforeningen. En dag sagde Karens far, at det ikke var værd at blive ved det landbrug, lad os sælge det. I kan

arbejde ved tørvebruget og jeg har arbejdet ved brunkulslejet. Så kan vi også få lidt frihed. I 1946 solgte han gården for 17.000 kr og købte et hus i Boest ved Nr. Snede til 9.000 kr, og der var strøm indlagt, som var et stort gode. Karen gik til Boest og handlede og en dag kom Astrid Jørgensen og spurgte om hun ikke kunne komme op på gården til hende og hjælpe, for hun havde så meget at se til. Hun havde en del folk på kost fra tørvemosen og havde brug for hjælp, da hun også digtede lejlighedssange for folk og var med i Lottekorpsen, som hun brugte meget tid på. Ofte var Karen alene om al arbejdet. To gange om måneden tog Karen til Hundshoved med bussen, hvor hun vaskede storvask for en stor familie på gammeldags maner.

Ja, da var Karen 11 år og tjente 5 kr om dagen.

I huset

Som 13 årig blev Karen konfirmeret i Nr. Snede kirke. Dagen efter kom kommunen og spurgte om Karen dog ikke kunne komme og passe en familie tæt ved Klovborg, hvor konen var blevet indlagt på sygehuset. Børnene var 2½ og 5 år og manden kørte efter mælk i hestevogn til mejeriet. Karen cyklede derud og flyttede ind til en ukendt familie. I ca. 3 mdr. passede hun hus, børn og kyllinger, men havde sikret sig en friaften til konfirmationseftergildet i missionshuset i Nr. Snede. Jobbet betalte kommunen med 80 kr om måneden. Ja, så var Karen faktisk flyttet hjemmefra og kom derefter kun hjem i kortere tid. Tæt ved Klovborg boede en ung

Karen som bagerjomfru i Nørre Snede

pige, Anne som arbejdede ved en bager Lorentsen i Nr. Snede. Anne anbefalede bageren at få fat i Karen. Så efter 7 års skolegang fortsatte hun som fuldtidsansat hos bageren, som også havde cafeteria, der var åbent til kl 23. Karen fik fast løn 125 kr om måneden (normal løn var ellers 40 kr), men Annes løn bestod udelukkende af drikkepengene, dvs at Karen måtte aflevere sine drikkepenge til Anne. Her blev Karen i 1½ år og trængte derpå til nye udfordringer. Det blev til Boest brugsforening som manglede hjælp i huset, forretningen og benzintanken. Tanken skulle passes om natten, så Karen skiftedes med kommissæreren om dette hverv hver anden nat. Uddelerens kone, Kathrine var som en mor for Karen og kom med et godt tilbud. Da der hver onsdag eftermiddag var husholdningsskole på Nr. Snede hotel, ville hun tilbyde Karen at deltage. Kathrine skulle nok betale og køre Karen dertil, til gengæld skulle hun lave samme ret mad til familien næste dag, og lære hende det. Det ville Karen gerne, og hun lærte rigtig meget om grundlaget for alt om ernæring, husholdningsbudget, servering og også finere madlavning. Der kom mange gæster hos brugsudleveren bl.a. en bror og svigerinde fra Odense. Da de hørte at Karen gerne ville prøve noget andet, foreslog de hende at rejse til Odense, så kunne hun besøge dem, når hun havde fri. Karens faster fandt en annonce

hos lægerne Astrup i Odense. De krævede gode anbefalinger, og dem havde Karen.

Lægeparret i Odense

Da Karen var blevet ansat hos lægefamilien, kom det et brev med følgende krav. De forventede at hun havde lyseblå kjoler og hvide forklæder nok til at gå i hver dag indtil kl 14, og derefter i sorte kjoler og hvide forklæder. Karen lånte 160 kr af sin faster, og fik syet 2 sæt af hver ved en sykone. Derefter afdragede hun 40 kr. om mdr. til sin faster. Karens første indtryk på banegården i Odense, hvor læge hr Astrup tog imod hende: "Er det frk. Rasmussen og De kan bare følge med" meget formelt og ingen håndtryk. Da de kom til huset kom to børn springende - Sidsel på 10 år og Filip på 12 år: "Nej men Daddy, skal vi have ny ung pige igen " (Sidsel fortalte senere, at den sidste pige var der i 8 dage, hvor deres mormor, som var gift med en dommer i Frankrig, var på besøg. Hun ville dirigere i køkkenet, så den unge pige kastede grydelapperne i hovedet på hende og sagde, nu kunne de have de fine fornemmelser for sig selv, for nu tog hun plads på Grand hotel). Lægefruen kom hen uden at hilse, "nu skal de se, vi er i gang med at spise, så kan de lige gå ud i køkkenet og vaske hænderne. De kan sætte kufferten der, så kan jeg senere vise Dem Deres værelse." Hun gav Karen et forklæde og fortalte, hvad der skulle serveres. De skal endelig ikke begynde med opva-

sken, det skal jeg nok vise, hvordan vi vasker op her i huset. (Alt skulle vaskes op i 3 holde vand). Alt gik fint, ingen sagde et eneste ord, men da Karen kom med jordbærgrøden i en krystalskål, skreg lægefruen lige så højt "Åh gud, man kan da godt se De kommer fra landet – ved De da ikke, der skal et sølvfad under skålen". Senere kom fruen ud i køkkenet og sagde, nu skal jeg vise dem deres værelse. Hver aften kl 9 skal vi have vores aftenkaffe, og så får De fri, når De har ryddet af efter kaffen. Så viste hun et rullebord og hvad der skulle serveres hver morgen kl. 7 på sengen. Karen spørger "Ønsker doktoren og fru- en the eller kaffe til morgen" og dertil svarer fruen "undskyld, når de tiltaler os begge skal de sige 'ønsker herskabet kaffe eller the'". Første gang lønnen skulle udbetales, kom lægefruen ud og gav Karen 225 kr, så siger Karen, ja- men det var kun 175 kr vi aftalte. De kan klare det samme som dem vi tidligere har haft ansat på 22 år, selvom De kun er 16 år, så De skal have det samme. En dag bad fruen Karen om at rede op i gæsteværelset til sin bror dommerfuldmægtigen, som kom og overnattede. Karen spurgte om hans hustru ikke var med, og nej, hun var på rekonvalescens på Silkeborg Bad, og røg i sengen, og brændte ihjel. "Og det var godt, at han kom af med hende, for hun var langt under hans stand". Der var indgang fra køk- kenet og telefonstikket kunne flyt-

tes derind om aftnerne eller når de ikke var hjemme, så måtte Ka- ren tage den. Der var en tid med mange hvepsestik, og så sagde hr Astrup til Karen, hvis de ringer om hvepsestik, så bed dem ringe igen om et kvarter, for at se hvor- dan det går, ellers skal du ringe til vagtlægen op og give dem deres telefonnummer. En anden gang, hvor herskabet var rejst til Schweitz, ringede en meget for- tvivlet mand på døren, og skulle tale med lægen. Han havde været hos fagforeningen og manglede en lægeerklæring som dokumen- tation for at han var uarbejdsdyg- tig, for at få udbetalt nogle penge. De havde ingen penge og han havde en familie derhjemme. Ka- ren var resolut og skrev "for læge Doktor Astrup, Karen Rasmus- sen", en lægeerklæring til man- den. Da lægeparret var kommet hjem fortalte Karen det til hr. Astrup, og så lo han, og spurgte om hun havde undersøgt man- den. "Men jeg kan berolige Dem med, at han har fået sin under- støttelse".

Da Karen havde været hos dem i et år, skulle Karens bror, Villy konfirmeres. Det var Karens fri- søndag (en gang om måneden), og om lørdagen stod Karen op 1 time før og gjorde alt sit arbejde klar inklusiv frokosten, for hun skulle med tog fra Odense til Vej- le og så med bussen til Nr. Sne- de. Hun skulle med fra Odense kl 12, hvis hun skulle nå det hele. Karen spurgte om hun måtte for- lov til at tage fri kl 12, men fruen

rejste de med toget ved 5 tiden om morgenen fra Odense til København. Da de skulle med færgen over til Malmø, traf de en svensker, Fru Bergman "Sneller flicker, skal jeg hjælpe jer"? - for der stod de to piger med kufferter og skulle rejse 7 timer til Linkøbing, hvortil fru Bergman også skulle. De snakkede sammen på hele turen, og Karen lærte en masse svenske ord. De havde pr brev fået besked om, at de nok skulle blive afhentet ved banegården, når de ankom. Men de blev forbavsede, da de opdagede at det var godsejeren og fru, der selv afhentede dem og bød dem hjertelig velkommen, og håbede, at de ville blive tilfredse med jobbet. På banegården var også hr Bergman som tog imod fru Bergman, de hilste også på godsejerens, som bød dem ud på godset to svenske mil (20km) fra Linkøbing. Ligeså blev de også budt til Linkøbing, og det det blev Karen og Bodil også. Bodil var tavs under hele turen, for det havde måske været for hårdt at rejse fra Holger. Karen var ansat som kokkepige på selve godset, husholdningen bestod af godsejeren og fru, og fruens søster som hed Frk. Mailie, og som boede på 3.sal samt godsejerens moster frk. Merlin som boede i en villa ved siden af, som også tilhørte godset. Når mosteren hver dag kom ind til aftensmaden, gik hun med en kurv og trak et langt horn op med forlængelse og satte til øret og sagde hjertelig "hvad si-

ger I danske tøser ". I hendes kælder havde i sin tid Gustav Vasa siddet til fange, mens den under Karens ophold blev anvendt af godsets gartner til saltede agurker, som blev avlet på gården. Gartneren avlede også mange hvide asparges som blev distribueret til store hoteller og forretninger sammen med kartofler og meget andet. Gartneren kom med al overskuddet til godset, som Karen så skulle salte, sylte og henkoge, og hun fortsatte somme tider den halve nat, for at ingenting skulle gå til spilde. Der var ansat en fodermester til en stor malkebesætning, hvor Karen eller Bodil hentede frisk mælk hver dag 4,5 eller 6 l med en spand. Gartneren kom også hver dag med brændsel til hvert rum på godset og lavede en brasse (gjorde klar til at tænde op) i de svenske højbrændeovne. Der blev kun tændt op, når der var folk i rummet, men de gav hurtig varme i rummene. Alle ansatte havde hver deres lille landbrug som også hørte under godset. Der var i det hele taget meget leben og mange besøgende med overnatninger på godset.

I den ene længe boede inspektøren, Knut (kaldet befallen). Hver morgen var han på godsejerens kontor og aftalte, hvad der skulle prioriteres og laves. Derefter kom de ansatte med hatten i hånden og spurgte "befallen" hvad de skulle lave. Godsejeren blandede sig aldrig i det. Inspektøren og familien var kort tid forinden ansat

på godset, de kom fra Småland. Godsejerfruen sagde en dag, at hun ville invitere inspektøren med fru og deres lille dreng Roger, som var 7 måneder ind til en kop kaffe, så Karen og Bodil kunne lære dem at kende. Det blev starten på et livslangt venskab for Karen. Samme aften inviterede de også Ruth og Tage Bergman og deres datter på 10 år Rose Marie. Inspektørens var meget gæstfrie og sagde, at de bare skulle komme over og besøge dem. En aften gik Karen og Bodil så derover, men da var de ikke hjemme, men der sad 2 piger, Ulla og Margaretha Johansen og passede Roger. Deres forældre var inspektørens venner. Pigerne ville have at Karen og Bodil skulle blive hos dem indtil Ullas tvillingbroder Bengt,

skulle komme og køre dem hjem, han var til danseundervisning. Da han kom ind af døren, hamrede Karens hjerte voldsomt, og venskabet udviklede sig stille og roligt, og invitationerne gik gennem Ulla ofte til forældrenes lejlighed. De havde en villa i Linkøbing, hvor Ulla, Bengt og Margaretha havde underetagen og forældrene boede i lejligheden ovenpå. På den måde mødte de også deres ungdomsvenner, hvoraf Karen stadig har kontakt til nogen af dem. De inviterede dem også med i biografen, hvor Karen og Bengt kunne holde i hånd under filmen. Men både Karen og Bengt var meget generte, og der var altid andre mennesker sammen med dem. Når godsejerne var udrejste, tilskyndende de Karen til

En del af godset Kungsbrogård , Vreta Kloster ved Linkøbing

at inviterer alle ungdomsvennerne til gilde på godset, og det gjorde Karen flere gange. Det var ofte landgangsbrød og frugt, men aldrig noget med alkohol. Da Bodil rejste hjem til sin Holger efter 5 måneder var de 15 unge venner, der fulgte Bodil til toget, og de sagde til Bodil, at de nok skulle passe godt på Karen. Derefter gik de på cafeteria og drak kakao.

Da Karen var alene i Sverige, inviterede godsejerfruen, Esther hende med til mange ting. Esther Bechman var lærerværksoveradjutant og arbejdede i Linköping hver dag sammen med mange professorer. En aften spurgte hun, om Karen ville med i teatret, for hun havde en ekstre billet, og bagefter skulle de have de hos en professor, hvortil Karen også var velkommen. Underligt nok så følte Karen sig godt tilrette i deres selskab. "vil inte Kårin følge med Erik i stället till Jungsbro, hvor der er optræden af Marthaflickorne og lita mått efter åt," spurgte fruen en dag, hvor hun skulle til møde. Indimellem blev Karen også inviteret med Inspektørens til Småland, og så skulle Karen passe Roger på turen. Besøget var Inspektørfruen Ullas fødehjem, der var en arkitekttegnet villa med mange værelser og flotte hjemmelavede møbler, da faderen havde et snedkeri. Faderen sang stadig i kirken da han var 100 år, han blev 102 år, og moderen blev 103 år. Ulla var enebarn, og dermed arvede Roger og søsteren Anette huset i Småland, som de i dag anvender

til sommerhus.

De blev også inviteret med til Bengts mors 50 års fødselsdag, som i øvrigt var samme dato som Karens 18 års fødselsdag, nemlig den 15. januar. Det var også med stort "tag selv bord", og da de sad ved bordet, gik Bengt hen og hviskede noget til Bodil, og hun gik med ham ud i køkkenet. Bodil kom tilbage til Karen og sagde, at Bengt havde sagt til hende, "Bodil du er en sød pige, men der en jeg holder mere af, kan du ikke bede Karen om at komme ud og snakke med mig". Så gik Karen udenfor og fandt ham i bilen, hvor han havde sat sig, og Karen fik kys og kram, og han nåede netop at sige: "jeg holder så forfærdelig meget af dig" og Karen bekræftede sine følelser for ham, da søsteren Ulla kom ud og kaldte på Bengt. "Du kan da ikke sidde herude, og lade gæsterne sidde inde og vente." Nogle dage derefter, bankede det på vinduet til Bodil og Karens kæmpe store værelse. Det var Bengt, som ville hilse på dem, han havde godt nok sagt hjemmefra at han ville tage i badstuen i Berg. Bodil satte sig på sofaen og Karen lavede kaffen. Imens de sad og drak kaffen, bankede det på døren, og så kom godsejeren ind og sagde, "sneller flicker, jeg tyckte det duftede af kaffe, får jeg en kop med?". Lidt efter bankede det igen på døren, og det var fruen, som havde tænkt at han nok var der, "får jeg også en kop med?" De snakkede og hyggede sig alle sammen, indtil Bengt kør-

te hjem igen. Der var mange skønne sammenkomster, men aldrig kunne Karen og Bengt være alene sammen. Bengt blev indkaldt som soldat, og Karen sagde, at hun ville rejse hjem til familien i et år. Bengt sagde: "sneller Karen, om jeg så skal vente på dig i et eller to år, så venter jeg på dig." Karen var velkommen på godset igen efter et år. Efter Karens afrejse til Danmark, skrev de sammen og sendte gaver til hinanden.

Dårlige oplevelser i Danmark

Da Karen kom hjem, var der mange jobannoncer i avisen. Hun søgte et job hos en ny bager, som husholderske til forretning og hus samme sted, hvor hun tidligere havde været ansat. Han forklarede, at det højst blev i nogle måneder, da han skulle giftes med fru Eliassen, når hun havde fået solgt sin bagerforretning. Karen tog sig af alle indkøbene og lavede en del ændringer i forretningen, og hun stod også for regnskabet. En gang stod bageren ude i køkkenet mens Karen ordnede regnskabet, så sagde han: "vil de ikke gifte dem med mig, for det går så godt med forretningen nu, og jeg tror aldrig, det kommer til at gå med fru Eliassen og mig?" "Nej tak," svarede Karen, for jeg har en i Sverige, der venter på mig. Da tre måneder var gået, sendte fru Eliassen bud, at nu kom hun, for hun havde fået solgt sin forretning. "Men jeg har en kammerat," sagde bageren, "der har en stor forretning på torvet i Vejle, Lyon med tilhørende re-

staurant, og som altid mangler ekspeditricer". Karen flyttede til Vejle, og der var fine ordnede forhold, og de stod altid fire og ekspederede. Formerne skulle overholdes med tiltale med De og titler. De fik fine uniformer, god mad, værelser på 1. etage og en god løn. Det var bager Larsens andet ægteskab med en sød kone og 2 små drenge. Hans voksne sønner deltog i bageriet og restauranten. Hans unge kone var altid meget sød ved ekspeditricerne og kom med mad fra restauranten. Men imens de stod og ekspederede, kom bageren bagfra og befølte dem og tog på dem alle sammen, alt imens han tiltalte de fine handlende. Det var ren sexchikane, og Karen turde ikke forlade sit værelse om aftenen, fordi bageren også kunne stå ude på gangen, da de også selv boede ovenpå. Engang var frk. Frederiksen (en af ekspeditricerne) blevet gal og ville ikke finde sig i det mere, så hun tog et par hårde sko på, og da han som sædvanligt kom og gramsede på hende, sparkede hun bagud og ramte ham i det ædlere dele. Han fik ikke talt mere med kunderne, men fortrak hurtigt. Karen sagde op, for hun var ikke tryk ved at være der mere og rejste hjem. Derefter fik Karen en henvendelse fra en fabrikant og hans kone, om hun ikke ville komme og være hos dem. Fabrikanten rejste meget, og konen savnede en at tale med imens. Fabrikanten var meget galant overfor Karen, og hun fulg-

te med fruene rundt i landet. En dag hvor Karen gik og støvsugede, kom fabrikanten pludselig hjem og nærmest overfaldt Karen og væltede hende omkuld på sofaen, men Karen kæmpede sig fri og gav ham et slag med støvsugerlangen. Så holdt han med at være rar og galant overfor Karen. Når Karen gik alene med fruene spurgte hun, om hun ikke ville op i dobbeltsengen hos hende. Nej tak, Karen foretrak sin egen seng. Hun foreslog også, at Karen skulle pudse spejlet samme tid som hun var i bad, men nej, det kunne Karen godt vente med. Efter disse oplevelser, ringede Karen til Sverige og godsejeren, og de blev meget glade og ville gerne have Karen som kokkepige til 1. november igen.

På vejen til Sverige besøgte hun Bodil i Odense, som boede i en lille lejlighed med deres nyfødte dreng Finn, imens Holger var ude at sejle. Den første dag Bodil var kommet tilbage til Holger i Danmark, var hun blevet gravid. Karen fik et livslangt venskab med parret, og de kom senere ofte på besøg og ferie på Stenholt hos Karen.

Aldrig alene

Derefter rejste Karen til Linkøbing og boede hos familien Bergmann indtil hun skulle møde på godset. Da sagde fru Bergmann, skal vi ikke gå en tur om til familie Johanson. Da de kom derom, var der ingen hjemme, men der var et anneks i enden af haven, og der var Ulla og moderen i gang med

en storvask. De stoppede straks, da de så hvem der var kommet, og de bød ind på kaffe. Karen bemærkede at Ulla var henne og telefonere, og et kvarter efter mødte Bengt op. Der var stor glæde, for han havde ikke troet, at Karen var kommet igen. Han trak straks en kuglepen op af lommen og viste Karen, at den havde han altid på sig, siden hun havde sendt den som gave. Han skulle på arbejde igen, men de aftalte at mødes til aften hos familien Bergmann. Godsejeren ringede også og bad Karen om at komme ud på godset, da de havde hørt, at hun var på egnen. Der var en stor og glædelig gensyn med alle på godset, men denne gang skulle Karen dele værelse med en tysk pige Margarethe Kaiser fra Swartzwald i det sydlige Tyskland. Hun var stuepige og meget troende katolik og lå på knæ og bad både morgen, middag og aften. De arbejdede godt sammen, men Karen måtte ikke kysse Bengt, det var ikke tilladeligt, når man ikke var gift. Bengts mor ringede en gang til godsejeren og forespurgte om Karen kunne få fri og tage med på en rundtur i Sverige sammen med dem, hvis hun ville det. Godsejeren fortalte Karen, at de havde snakket sammen og var enige om, at den oplevelse skulle Karen have, og det ville hun selvfølgelig meget gerne. Ulla, Bengt og Karen skulle ligge i telt og Bengts forældre sov i bilen, hvor de slog sæderne ned. Turen blev på 2400 km nordpå i Sverige

og over til Norge, hvor de om natten stod ude og beundrede midnatssolen. De slog lejr ude i naturen og kokkerede på et gasblus. De så bl.a. Selma Lagerlöfs hjem og var på Sälen, og det blev en skøn tur sammen med familien, men de kunne aldrig være alene sammen.

Efter turen kom Karen meget ud og var sammen med Bengts familie, og var også hos familien Bergmann og også hos inspektøren og fru. Hvis Karen og Bengt var til fest og de kom sent hjem om aftenen, så stod hans mor altid på altanen, og sagde at Ulla lige kørte med ud med Karen. Omkring november fortalte Bengt til Karen at han havde mødt en pige Marianne, som blev ved med at komme og insisterede på at ville have ham, og han var i tvivl om sine følelser. Karen havde af og til hørt lidt om en Marianne, men Bengt fortalte, at det ikke var noget, der betød noget. Karen ville ikke trænge sig på og valgte at rejse hjem, og så måtte Bengt finde ud af, hvad han ville. Ulla skrev ½ år efter, at nu havde de fået ring på, men at den vist ikke ville holde, og at hun altid var så sur. Men enden blev, at de blev gift og fik en søn sammen.

Karen var vel hjemme igen og året var blevet 1956 og fasteren fortalte, "vi har set en annonce i avisen, der stod at de manglede en husholderske og en til at passe en blind søster med sukkersyge, og underskrevet af brødrene Frank." Fasteren foreslog, at de

skulle prøve at køre ud og se på pladsen. Da de havde set det, sagde Karen til fasteren "åh nej, det tror jeg ikke jeg kunne tænke mig, at være her". Der var et gammelt slidt tæppe og ingen toilet. Der var kun en vandhane i køkkenet, hvor de også vaskede sig. Så siger fasteren, ved du hvad, nu har vi ofret benzinen, og der er rationering på det, nu må du altså tage pladsen. Broderen Jens Christian var indlagt på sygehuset efter en galdestensoperation, men blev Karens mand efter 3 år. Karen tog hjem og fejrede jul med sine forældre og søskende, da det var mange år siden, hun havde prøvet det. Hun havde købt et elektrisk Märclintog med togbane til sine brødre, og de blev så glade for den, at de kørte med den hele natten.

I huset på Østre Stenholtgård

Første januar 1957 startede Karen i Stenholt og en ny æra begyndte for hende. "Hvad skal du have i løn?" Ja Karen ville have 300 kr, - det havde de dog aldrig givet før. Jamen, det måtte de jo så give, og så måtte de se når Jens Christian kom hjem. Efter Jens Christians hjemkomst fra sygehuset blev der nu ikke ændret ved lønnen. Til gengæld måtte Karen leve med deres vaner og måder at arbejde på. Særligt Svend Aage og Carl Ejner, der stod for det meste i selve landbruget var ikke meget for at indføre nye ting eller måder at gøre arbejdet på. De var meget sparsommelige og nøjeregnende med

pengesagerne. De havde en lidt firkantet regel om, at pengene fra ægسالget til købmanden var det, der kunne bruges til at købe ind ved købmanden for. Så da Karen mente, at en ny dørmåtte var på sin plads til erstatning for en meget slidt og udtjent en - kunne det ikke lade sig gøre. Pengene fra ægسالget skulle nemlig først dække 1 kr. til bolsjer til Henrys børn, og Svend Aage skal have sin tobak og en flaske snaps, for han har solgt en tyr, samt 1 kg natron, som han tog mod for meget mavesyre samt andre fornødenheder – derfor måtte dørmåtten vente.

Husholdningen forekom Karen temmelig primitiv, udstyret var gammelt, huset stort og koldt. Alt blev opvarmet med brænde – og så komfuret. Og badeværelse var der heller ikke – her måtte man bruge vandhanen i køkkenet – dog blev der senere indrettet et badeværelse så den blinde Else lettere kunne komme i bad. Man det krævede stadig, at der blev tændt op i gruekedlen at skaffe varmt vand til badekaret.

Det var Else, der styrede husholdningen. For selv om hun var blind, vidste hun hvilket arbejde, der skulle laves på gården. Når der var solgt grise, skulle alle pengene lægges til side, så de kunne betale folkene, der arbejdede i tørvemosen. I det hele taget betød pengesagerne meget og der var et fast princip om at betale kontant og ikke at låne. Else havde et lyst sind, og var aldrig bitter over at have fået suk-

kersyge som 19 årig. Hun var eneste pige med 4 brødre, storebroderen Jens Christian, Else og så lillebrødrene, Svend Aage, Carl Ejner og Henry. Else passede sin mor, Petrea i 16 år. Petrea havde leddegigt og sad i rullestol. Hun havde en fast plads ved vinduet ud til gården, hvorfra hun kunne holde øje med alt, hvad der foregik. Faderen Michael var død i 1940'erne efter en brokoperation, og det var derefter Petrea, der havde ansvaret for gårdens drift. Den dag Petrea blev begravet, sprang der et blodkar i Elses øje, og da de ville prøve at operere øjet, sprang der også et kar i det andet øje. Derfor var Else blevet blind på begge øjne, og hun fik aldrig muligheden for at få en mand i sit liv. Men hun var altid glad og tilfreds med livet. Else led meget under sukkersygen og brødrene havde fået at vide på sygehuset, at Else højst kunne leve 3 måneder med sygdommen, ikke desto mindre levede hun i 3 år og det var under dette sygdomsforløb Karen var ansat til at passe hende. Karen blev endda instrueret i at hjælpe Else med den personlige pleje så familien slap for alt for mange fremmede mennesker, der kom og gik i huset for at behandle Elses. Dertil tog Carl Ejner sig af at give Else insulin så de var ret selvhjulpne.

Den yngste Henry havde været på højskole og ude at tjene, og havde mødt en pige - Rita, og de blev gift og købte en nabogård. Men alle brødrene havde et væl-

dig godt samarbejde om tørve- og markarbejdet, hvor de også var sammen om en traktor. Rita og Henry fik 4 børn og de fik en rigtig stor betydning for alle på gården. Således var forholdene på gården, da Karen kom som husholderske. De var tre brødre og Else sammen om gården, og Karen lærte meget af Else. Hun lærte, at der skulle bages 4 franskbrød, en stor sirupskage og 6 lagkagebunde hver fredag, så der var nok, hvis der kom gæster i weekenden. Når der blev slagtet ænder, skulle der altid være en slagtet and til Marie i Viborg. Marie hørte til som en ældre søster til Jens Christian, da hendes egen mor døde i barselsseng på gården i Stenholt. Marie var kusine til beboerne på Stenholt – og da moderen døde i barselssengen havde hun boet hos Petrea og Michael på Stenholt. Faderen fra Funder kom og besøgte hende, men hun puttede sig, for hun ville ikke derfra. Da Marie var blevet 14 år, kom hun op til Dusine (den 12. og altså Michaels lillesøster) som havde hotel Dania i Viborg, og der blev hun indtil hun blev gift. De blev ved med at komme på gården, og det gør børnebørnene også i dag.

Selv om livet på Østre Stenholtgård var noget mere primitivt og hårdt end Karen havde været vant til fra de seneste ansættelser i Odense og Sverige, var der alligevel noget, der fik den unge kvinde til at beholde pladsen som husholderske på gården. Karen

og Bengt havde sammen samlet meget udstyr i form af håndklæder, sengetøj, tøj og andet. Det kom nu alle i huset til gode – i mange år havde der ikke været brugt kræfter eller penge på udstyr til huset, - da Karen kom var der kun ét frottéhåndklæde, resten af håndklæderne var lavet af melsække. Så her gjorde Karens udstyr stor gavn.

Huset var til gengæld altid fuld af liv. Der kom både unge og gamle i huset og man havde en god evne til at holde fast i gode mennesker, der næsten blev en del af familien. Huset var fuld af traditioner som folk tog alvorligt – noget af det var måske lidt forstokket og gammeldags. Men ingen var ligeglade og arbejdede hårdt for at drive gården og hjælpe hinanden. Sådan var det på gården, i familien og i forhold til naboerne. Gårdens liv og de mange mennesker der kom og gik, viste sig at være noget Karen holdt af.

Samtidig viste livet på gården også, at der var mange andre spændende ting man kunne engagere sig i – som politik og foreninger. For eksempel var Jens Christian optaget af både elværkets bestyrelse og Venstre og Karen kunne se, at man på Østre Stenholtgård også havde mulighed for at dyrke andre interesser. Samtidig voksede sympatien og interessen for den ellers lidt tilknappe Jens Christian, der som den eneste i lang tid var des med Karen. Det viste sig, at han

også havde erfaringer med ulykkelig kærlighed og de to opdagede, at de havde en del til fælles - til sidst valgte Karen og Jens Christian at gifte sig, hvilket skete i oktober 1959. En beslutning der også vakte glæde blandt brødrene, for som Carl Ejner konstaterede så slap de nu for at betale løn til en husholderske. Else døde dog i juli 1959, så hun oplevede ikke brylluppet. Hun havde dog været med til forlovelsen i april og derved fået et begrundet håb om, at gården kunne blive i familien. Brylluppet skulle egentlig have været en lille fest i Nr. Snede. Men efter brylluppet havde over hundrede venner og naboer givet gaver og så måtte de til at leje forsamlingshuset og holde en stor fest.

Arbejdet blev dog ikke mindre af at blive gift – Karen stod stadig for husholdningen, nu kom der bare også børn til. Familien drev gården i med og modgang – og den drives i dag af sønnen Jens Michael – af og til stadig med en hånds-rækning fra Karen, der bl.a. hjælper i skoven.

Livet på Østre Stenholtgård

Fortalt af Karen Frank, sammenfattet af Annie Pedersen

Artiklen er en fortsættelse af artiklen i Syn for Sogn 2019

Min vej til Stenholt 2020

Lufffoto: Øster Stenholtgård 1955 som gården med sine 400 tdr. land så ud da Karen kom.

Karen Frank ankom til Østre Stenholtgård i 1957 for at holde hus for de fire søskende Jens Christian, Else, Svend Aage og

Carl Ejner. Meget af hendes tid gik med at pleje Else, der udover blindhed og sukkersyge også havde meget vand i kroppen. De sidste år Else levede, måtte Karen flytte ind og sove i en seng i

samme rum, for at kunne passe og pleje hende. I juli 1959 kom naboen Else Møller på besøg, og Else sagde at hun ville så gerne op. Ved fælles hjælp fik de Else op og med ind i stuen. Else var stor på grund af vandet i kroppen. Mens de gik med Else under hver en arm, udbrød hun pludselig ”åh hvor har jeg det bare skønt i aften, jeg kunne danse” og så gik de rundt med Else for at understrege dansen. ”Jeg tænker lige på da Ruth blev født, da var hun

ikke større end en agerhøne, jeg kunne have i mine hænder.” De får Else lagt på divanen, og så smiler Else og så var hun væk. Kort efter Elses død blev Karen gift med Jens Christian og Karens opgaver i hjemmet blev meget forandrede nu, hvor hun ikke længere havde plejen af Else som den store opgave.

Fremskridt i huset

Huset på Østre Stenholtgård havde været ført meget gammeldags. Det blev nu ændret gradvis. De havde hidtil haft en vaskekone, der vaskede storvask en gang om måneden; det påtog Karen sig nu. De havde en gammel vaskemaskine i udhuset i jern, og en gruekedel, hvor tøjet først blev kogt. Karen drømte en nat før en vaskedag, at hun fik et voldsomt stød af denne vaskemaskine, og hun fortalte det til Jens Christian, som staks ringede efter en elektriker. De havde partstelefon 17v, hvor de var 4 gårde om et nummer. Elektrikeren kom fra Engesvang og kunne bekræfte Karens drøm, at der var voldsom overgang og maskinen blev kasseret. Derefter lejede de en vaskemaskine der kom en gang om måneden. Først i 1976 blev der købt en moderne vaskemaskine sammen med et elektrisk komfur. I 1965 fik de lagt centralvarme ind, og der kom nu lidt varme i alle rum, og varmtvandsbeholder. De havde et badekar og et toilet for Elses skyld, men nu kunne de lettere fylde karret op med badevand.

Men gulvet var ikke isoleret og badekarret var muret direkte på jorden, så selvom der var varmt vand i, blev det hurtigt koldt at sidde i. Loftet på stuehuset blev anvendt til kornlager, og det kunne godt drysse ned i køkkenet. Der blev også tørret tøj deroppe, men det kunne tage lang tid, og det kunne også fryse der. Loftet blev nu renoveret til 2 værelser, soveværelse, gang og en pæn trappe derop, og senere blev hele loftet udnyttet med badeværelse og et ekstra værelse. I juni 1960, året efter Karen og Jens Christian var blevet gift fødtes sønnen Jens Michael. I 1961 kom Lise Lotte til verden og Anette kom i 1964. I flere år blev børnepengene lagt til side, således, at de kunne lave nogle værelser til børnene en dag. Det skulle Svend Åge og Karl Ejner ikke være med til at betale.

Det gode liv på gården

Jens Christian sad med i mange bestyrelser og tog Karen med til meget af det og hun følte sig godt tilpas i de forsamlinger. Han var med i Kragelund sogneråd, i menighedsrådet, Sudankredsen, elværksbestyrelsen, sparekassen og Venstre vælgerforening og han ordnede folks skatteskemaer. Da børnene startede i skolen, blev Karen valgt ind i Skolenævnet i 8 år, og de sidste 4 år som formand. Så blev Karen formand for Ungdomsklubben og var med til at starte svømmebadet i Kragelund sidst i 1970'erne. Silkeborg

kommune sendte 300.000 kr til Karen og de samlede det samme beløb ind i Kragelund, og så måtte de selv forvalte det. Folk fra Kragelund byggede selv det hele ved frivilligt arbejde. Imens Karen sad i Skolenævnet, var hun med til at få en børnehave organiseret i en pavillon bag ved skolen. Samtidigt blev en fritidsklub etableret og en ungdomsklub i kælderens på skolen, og Karen ansatte ledere til diverse klubber.

Det var nogle gode år og de havde mange besøg på gården. Hvert år 2-3 gange om efteråret havde Åge Brønd, borgmester i Them og i amtsrådet sørget for indbydelser til jagt i statsskoven, Buchwalds plantage som dels hørte under Århus og dels under Ringkøbing amter. Amtrådsmedlemmer og skovfogeder bl.a. Aage Ebbensgård, borgmester i Ringkøbing Amt og Keld Ladefoged, skovridder fra Århus og mange andre. Der var omkring 25 til 2 lange borde, hvor de startede med morgenkaffe, rundstykker og hjemmebagte klejner, og så gik de på jagt. Derefter kom de til frokost, hvor nogle af dem havde en lille madpakke med, men ellers serverede Karen mad og hjemmelavet vin. Der var højt humør og sang og alle nød de sammenkomster. Karens søskende og børn kom også ofte på besøg, hvor børnene kunne tumle sig i bakkerne og skoven og de lavede mad på bål, og hyggede sig gevaldigt. Grundlovsdag var der altid stor fest, hvor hele familien

deltog. Børnene fra Sverige (Karens venner fra ungdomsårene) var gerne selv på ferie 3 uger inden resten af familien kom i alt fald hvert 4. år. Karens veninde Bodil og Holger med familien kom også hvert år i sommerferien samtidig med et andet vennepar med familie fra Fyn. Godsejeren og fru fra Sverige kom også pludselig på besøg og fik også nattely. To ingeniører der kom hos familie Bergmann i Sverige, ringede pludselig og ville gerne besøge Karen, da de var på rundtur i Europa. De ønskede at se Himmelbjerget, og Jens Christian mente Karen skulle tage med, og imens sørgede han for at skaffe jordbær nok til alle. Bare til husets medlemmers fødselsdage 7 x om året var der altid åbenhus, hvor de mange gange blev omkring 40 mennesker forsamlet. Engang var en hel deling soldater kørt fast neden for deres vej i snevej, de gik op til gården. De var sultne, så Karen gik i hønsehuset og samlede 40 æg og spejlede til dem. Ja, de kunne jo ikke komme fri den dag, "men I kan da sagtens ligge her," sagde Jens Christian, "hvis vi rydder stuebordet væk." Det gjorde de. Således gik ingen forgæves på gården, der var altid gæstfrihed og hjælpsomhed. Der kom også engang en hestevogn fyldt med børn fra Tvind skolen, og som ikke havde fået lov at campere nogle steder. "Jo, det kan I da," siger Christian, de lavede selv mad i Karens køkken og ryddede også op. Christian gik en

lang tur med børnene i skoven og gik med en lille pige ved hånden, som spurgte, om han ikke godt ville være hendes far.

Et hastigt forberedt gilde

Da Karen kom på egnen, var det kutyme at folkene på gårdene hjalp hinanden med de forskellige større gøremål i marken, som at hakke roer eller tage kartofler op. Hvis der skulle holdes gilde et sted, så gik man over og hjalp med det, og så kunne de komme og hjælpe når man selv skulle holde noget. Da deres nabo Anders Møller fyldte 40 år, gik Karen over for at lykønske ham. Så siger han "åh jeg ville gerne holde gilde i aften" og Else spurgte Karen, "kan vi nå det?" "Hvad med mad,?" "vi har så mange grise herude, vi slagter en." Så kom posten, der fik mundtlig besked med ud til naboer og venner om, at de var velkomne til at spise kl. 18. Så fik de travlt, og de skrællede en ordentlig gryde kartofler og et par rødkålshoveder blev hentet i haven og snittet, og ja, fløden havde de jo selv og altid masser af syltede frugter i kælderen. Karens jernporcelæn til 24 blev altid brugt til sammenkomster, og hendes hjemmelavede saft og øl blev hentet. Else bagte boller og lagskagebunde var der altid, da der ofte var knækæg, som blev udnyttet til dette. Der mødte 40 mennesker op, og der blev rigtig holdt en god fest med sang og musik.

Jens Michael

Karens søn Jens Michael havde fra barn af et stort ønske om at komme på skovskolen, for han havde det som sin far, at det var skoven og træet, der betød noget. I skolen holdt han meget af sløjd, og var dygtig til at lave alt, så der er nok noget skovlovring i ham. Fra barn og konfirmationen sparede han penge op, også fordi han ønskede at kunne overtage Østre Stenholtgård en dag. Hans ven Jesper, rådede ham til at lade være med at købe en ny cykel for konfirmationspengene, for Karen havde fået en cykel af sin moster, og han ville godt hjælpe med at istandsætte den, og så kunne han cykle til Frederiksdal og derfra tage bussen til gymnasiet i Silkeborg. Efter studentereksamen tog han et kørekort og fik sine forældre med ud at købe en ny bil for sin opsparing, en gul Sunbeam. Derefter blev han indkaldt til soldat, og kunne nu selv køre til Skive, hvor han aftjente i sin værnepligt. I al hans fritid kørte han hjem og savede træ, hvor Karl Ejner, Svend Åge og Jens Christiaan hentede alt det udgåede træ hjem på gårdspladsen. En Ferguson traktor blev spændt for rundsaven, så der kunne saves til en uges forbrug.

Jens Michael fik mad med hjemmefra, så han sparede at købe mad på kasernen, og han tog heller ikke med de andre ud for at more sig. Efter endt soldatertid havde han 30.000 kr med hjem. Karl Møller spurgte Jens Michael om han ikke godt kunne

komme og hjælpe på posthuset, for de havde så travlt. Jo, men han kunne godt tjene lidt ved siden af at hjælpe til hjemme, så han begyndte på posthuset. Men det gik så godt, at han blev forfremmet og kom til at tjene godt og blev til sidst leder af en afdeling i Silkeborg, så han kom derfor aldrig på skovskole i København.

I 1981 var både Karl Ejner og Svend Åge slidte, og de kunne ikke længere klare arbejdet ude, og dermed blev arbejdsbyrden større for Karen. Jens Christian kunne se, at de skulle til at gøre noget, hvis Jens Michael skulle kunne overtage gården, og dermed blev overtagelsesprocessen sat i gang. De blev enige med Landboforeningen om, at Jens Michael skulle forsøge at købe halvdelen af gården af Svend Åge, Karl Ejner og hans forældre. Værdien af gården stod dengang lavt i grundskyld, og der var ikke nogen maskiner med, da arbejdet hidtil mest foregik i mosen, og ellers brugte de maskinstationen. Prisen endte med at blive høj, men han kunne nøjes med betale renterne på 8 % afdragsfrit til farbrødrene. Både landboforeningen og advokaten troede ikke på, at det blev muligt for dem at klare det. Men han sled på posthuset og alt hvad han tjente, gik til rentebetalingen til gården. Både Jens Michael og Karen arbejdede på gården i døgn drift, men det lykkedes at få enderne til at nå sammen. Samtidig lavede farbrødrene et testamente i ligelig arv til de 3

søskende. Al kobbertøjet, chatol, buffet og standuret skulle blive på gården, så længe slægten ejede gården. I 1983 byggede Jens Michael den første maskinhal på et nyt 30-årigt lån, - det var først en mulighed nu, idet farbrødrene aldrig havde villet være med til at stifte gæld.

Hvor Jens Michael valgte at arbejde for at overtage gården, læste døtrene Lise Lotte og Anette videre i Aarhus. Lise Lotte er blevet psykolog og Anette korrespondent i tysk og fransk.

Andre tider

På den tid, hvor Jens Michael købte del i gården, foregik alt på gammeldags maner. En dag kom Karens Jens Christian ud i skoven, hvor Karen og Jens Michael gik og arbejdede. Præstegårdsforpagteren var holdt op, og ville sælge sit rørmalkningsanlæg til dem. Det ville de gerne erhverve, Jens Michael skulle selv pille det ned og sætte det op hjemme hos dem selv. Dertil sagde Svend Åge, at nu måtte Karen selv sørge for malkningen, for broderen og han ville ikke have med sådan noget nymodens skidt at gøre. Karen satte nogle betingelser: "1 - vi skal have en landbrugskonsulent ud og lave foderplaner, så dyrene kan yde noget mere. 2 - jeg vil have automatisk vanding med drikkeopper til dyrene inde i stalden og en med flyder udenfor. 3 - vi skal tilkalde dyrlægen, når der er behov for det." Hvortil Svend Åge og Karl Ejner svarede,

"vi vil ikke betale en krone til alt det, for nu går I nedenunder og hjem, hvis I begynder med alt det." Karen gik i banken og lånte 30.000 kr til en fodertank, og kunne således få leveret en hel vognfuld foder, i stedet for en sæk ad gangen. Der skulle afdrages med 5000 kr hver måned, og der blev også investeret til de andre forbedringer. Da de var afbetalt, lånte Karen igen 30.000 kr til nye investeringer, og denne gang var det bl.a. til en trækløver m.m., således at de kunne kløve træ til et helt år ad gangen. Jens Michael kløvede og Karen stakkede det, og løbende kørte hun det selv hjem til fyret. Det lettede meget på det daglige fysiske arbejde, og dyrene ydede nu også meget mere. Karen købte nye stole til stuebordet og bad svogrene om at købe hver deres egen stol, da de jo var fælles om indboet. Efter lidt protester gik de så med til det. Karen havde fra starten ønsket at få hvid ral rundt om bedet på gårdspladsen, hvor der tidligere havde været møddingsplads, græs og pigsten. Men først lige før deres sølvbryllup i 1984 sagde Svend Åge," lad hende så da få det ral i gården." Køerne skulle om sommeren ud på marken efter morgenmalkningen og ind igen til aftenmalkning. Til at hjælpe med dette kom Klaus, en dreng fra omegnen, der var kommet på gården siden han var 9 år og hjalp med diverse forefaldende. Han blev ved at komme i 12 år, og hjalp også når Jens Michael repa-

rerede brugte maskiner. Det endte med at han kom i mekanikerlære i Kjellerup, og i dag er han selvstændig i Viborg. Karl Ejnar ville en dag godt hjælpe lidt til, så en eftermiddag hvor de var ved at få køerne ind, hjalp han med at binde hver ko med jernbindsel. Så råbte Karl Ejnar "hov der røg en finger" - "åh, hold op" siger Karen, men Klaus udbryder "det er rigtig nok Mor Karen." Men Karl Ejnar fortsatte nu sit arbejde med fingeren i hånden, til alle stod bundet, og inden Karen konstaterede at fingeren kun hang i noget hud. Han kom til læge Karnøe i Engesvang og fik fingeren syet på igen, og den groede også fast igen.

Sølvbryllup 1984

Dagen før sølvbrylluppet ankom 2 hold venner fra Fyn og Als. Da sagde den ene, Hans Viggo, "ved du hvad, jeg kan malke i morgen tidlig sammen med Klaus, så kan du holde fri." Det var heldigt, for om morgenen kom alle naboer, familier og venner og sang, og de havde sørget for musik og æresport. Vennerne havde dækket bordene og hjulpet til. Karen og Jens Christian blev virkelig glædeligt overrasket, for Karen havde da regnet med at skulle op at malke først. Selve festen blev holdt om aftenen med 105 gæster i Kragelund forsamlingshus med kogekone og hjælp på. Jens Michael og Hugo spillede og sølvbrudeparret dansede også brudevalsen. En rigtig fest med suppe, steg og is og med øl og vand til,

og med de rigtige cigaretmærker og cigarer på store fade serveret imellem retterne. Der blev holdt mange taler, men især en tale har sat sig fast hos Karen. Det var Lise Lottes tale, hvor hun bl.a. sagde: " jeg vil virkelig ønske, at jeg får ligeså godt et ægteskab, som mor og far har haft. For vi har aldrig hørt et dårligt ord imellem dem, og det ved vi børn."

Jens Christian

Et halvt år efter sølvbrylluppet sad de alle omkring spisebordet, og Jens Christian ville have vand og følte sig dårlig tilpas. Han rejste sig fra bordet og var svimmel, så Karen og Jens Michael tog hver sin arm om ham, men kunne ikke holde ham, og han gled ned på gulvet og var væk. Jens Michael ringede straks efter lægen, og Karen sad og kaldte "Christian, Christian, Christian du må ikke dø fra os." Inden lægen nåede frem, var Jens Christian vågnet op igen, og sagde "åh Karen, jeg var ligesom inde i en lang tunnel som var så smuk og fredfyldt, men jeg ville ikke fra dig og Jens Michael." Lægen sagde, at det var afasi han havde haft, og der blev ikke gjort yderlig. 3 måneder senere fik Jens Christian stærke smerter i brystet og blev indlagt på Kjellerup sygehus. Jens Michael og Karen havde travlt i marken, men pludselig siger Karen, "Åh jeg føler, at der er sket noget med Christian, jeg er nødt til at komme derover." En nabo kørte Karen til sygehuset, hvor hun blev mødt

med bebrejdelse af personalet, for Jens Christian var lige faldet om af en blodprop, og nåede lige at råbe "Karen". De genoplivede ham, men han havde det ikke godt, men blev alligevel kort tid efter sendt hjem, hvor der så kom en hjemmesygeplejerske og gav ham medicin. Samtidigt var Svend Åge også meget syg med dårlige lunger. Der kom en hjemmehjælper og vaskede ham og hjalp ham, for Karen havde jo også dyrene at passe og malkningen. Det var en hård tid, og Jens Christian fik flere blodpropper og blev indlagt i Silkeborg og var temmelig dårlig. De fik en husbond afløser til at passe dyrene, men på et tidspunkt var der tre køer, der skulle kælte, og afløseren kørte hjem efter endt gerning. Jens Michael skulle passe sit arbejde og tjene penge til gården, så Karen måtte hjem fra sygehuset for at holde øje med de kælvninger. Det var umuligt at få til at hænge sammen. Lægen mente Jens Christian skulle på plejehjem "du kan ikke alene klare plejen i døgndrift, og han får også sonde-mad, " "ja, men det kan jeg vel lære at give," sagde Karen. Endelig gav lægen lov, og Jens Christian kom omsider hjem på gården. Sygehuset sagde, at de ikke havde personale til at hjælpe før næste dag, og han var meget dårlig og Karen skulle ud og malke. Karen var virkelig presset og bad en stille bøn til vorherre," hvordan

skal jeg da få alt det her gjort,” og lige da, synes hun at der gled en skygge forbi, og hendes gamle veninde Bodil og Holger fra Als var lige kommet ind ad døren. De ville skyndsomt køre igen, da de så hvor dårlig Jens Christian var, men Karen bad hende blive og passe ham, mens hun var ude i stalden. Bodil arbejdede på et plejehjem, og kunne fint hjælpe med plejen. De blev nogle dage og hjalp Karen med at flytte om i stuen, så der blev plads til en sygeseng og Karens seng ved siden af. Næste dag kom både sygeplejerske og hjemmehjælper, og Bodil hjalp Karen med diverse gøremål. Der kom samtidig en hjemmehjælper til Svend Åge hver dag, og der var altid en stor bunke vasketøj.

Da Christian stadig var forfærdelig urolig, ringede Karen om råd til Karnøe, som dengang var læge på Mandø. ”Prøv at trappe ham langsomt ud af noget af medicinen og skriv det op,” det gjorde Karen i samarbejde med sygeplejersken. Han blev mere rolig og var tryk hjemme ved Karen, og når hun var i stalden, sad Karl Ejner hos ham. Sonden generede ham voldsomt, og Sygeplejersken og Karen blev enige om at prøve at made ham i stedet, det tog 1½ time hver gang. Karen fik i hele denne periode god hjælp fra Sygehuset i Silkeborg.

Da de nåede til november 1986, kom alle børnene hjem, og også Karens mor var der, og de bad pastor Stobbe komme ud og hol-

de en nadver sammen med dem. De gik alle i seng, og Karen lå i Christians arme, hvor Karen talte til ham om, at han gerne måtte give slip, nu havde han set dem alle sammen, og at Karen ville gøre alt for at Jens Michael kunne blive på gården. Kl 3 om natten listede Lise Lotte ned til dem (de andre sov alle oppe på loftet) og sagde til moderen, at hendes far havde stået oppe ved hendes seng og hun følte han kaldte på hende. Lise Lotte siger ”mor, far siger han er død” Karen springer op og tager om ham, hvor han trækker vejret én gang og ser op med strålende øjne, og udånder. Alle kommer op og Jens Michael tænder nogle lys og spiller et par salmer, som faderen havde holdt af. De ringer til lægen og spørger om, de må give ham sit sølvbryllupstøj på, og pigerne gør ham i stand. Næste eftermiddag synger de ham ud, med hjælp fra flere naboer og venner. Der var over 100 til begravelsen, hvorefter de havde en mindesammenkomst i forsamlingshuset og serverede suppe.

Svend Åge

Efter Jens Christians død kom Svend Åge til undersøgelse på sygehuset, og han havde rygerlunger. Han havde altid elsket, når der kom gæster eller de var i byen, at sidde og ryge og få lidt godt mad. Han kunne altid underholde hele bordet. De sidste par år kom der hjemmehjælper og hjalp ham, og hvis det var en ung

pige, så var det rigtig godt, men hvis det var en ældre, så nægtede han. Han blev kun dårligere og dårligere, og til sidst udsatte Lise Lotte sin eksamen og kom hjem og passede ham. En dag var der en del folk på besøg, og de sad oppe på hans værelse og snakkede og lavede sjov med Svend Åge. Karen gik frem og tilbage fra værelset og til køkkenet, og så kaldte Lise Lotte og løftede dynen op, og viste at hans ben var helt sorte, og han trak vejret besværligt, og stille udåndede han. Karen gik i køkkenet til de besøgende og fortalte at Svend Åge lige var død, nej det ville ingen tro på, for de havde jo lige snakket med ham. Det skete i maj 1988. Julen forinden fik Karen en pels af Svend Åge, som han havde bedt Lise Lotte om at købe. Som han havde sagt til Lise Lotte, "Jeg har ikke altid været så god ved Karen, men hun har altid taget sig af os og været der, så jeg vil gerne give hende en pels som tak."

Karl Ejner

Derefter følte den tredje broder Karl Ejner sig meget ensom, og han kunne ikke rigtig holde til noget. Han har altid døjet med at være maniodepressiv, men så længe der var folk at snakke med og arbejde at gøre, så gik det. De fejrede Karl Ejners 80 års fødselsdag i Frederiksdal forsamlingshus, hvor han var godt tilpas og fik en fest. Når han var manisk, kunne han finde på at bestille en tur med avisen til Sverige, og når

han så var hjemme igen, kunne han ikke engang spise selv. Han levede til 1994, og de sidste måneder sagde han til en hjemmehjælper, at han ønskede at komme på plejecenteret, hvor de havde tid til at være hos ham, for Karen havde ikke meget tid til det. Der var lige en plads, så han kunne godt komme derind, men han blev skuffet, for han var stadig meget alene. Karen kunne ikke få hjælp til malkningen, Jens Michael havde travlt på hans arbejde, så det kneb med at få tid til at sidde hos Karl Ejner til sidst på plejehjemmet, hvor han stadig blev dårligere. Der var netop også besøg fra Sverige, og de nåede lige at komme ind og hilse på Karl Ejner, og dagen efter døde han. Henrys kone Rita og Karens datter Lise Lotte sad hos Karl Ejner de sidste halvandet døgn. Derefter blev han sunget ud, og kørt til kapellet i Silkeborg, fordi det var så varmt. Rustvognen kørte ud og vendte i gården på Østre Stenholtgård, så han kunne tage den sidste afsked. Ulla fra Sverige bagte boller imens og dækkede kaffebord til alle bagefter.

Arbejde og fremgang

Efter tiden med mange mennesker på gården, boede der nu kun Karen og Jens Michael. Jens Michael blev opfordret af postvæsenets områdedirektør, som tidligere havde været på Silkeborg posthus, til at overtage en lederstilling for Bording og Ikast posthuse. Jens Michael rådførte sig med sin

mor, hvad hun mente. Han var lidt ærgerlig over at skulle flytte fra Silkeborg, hvor han var godt i gang med at oplære nogle nye medarbejdere, og følte at han svigtede dem. Men Karen rådede ham til at tænke på sig selv, for det var også et rigtig fint tilbud og til en højere løn, og han stod måske også bedre, hvis der ville komme fyringsrunder. Han blev senere rost for sit arbejde, for det var sjældent, at et posthus gav overskud, og det fik han det til. Han blev også meget glad for at arbejde der.

Efter Svend Åge døde i 1988, skulle Jens Michael gøre arven op med søstrene og skattevæsenet. Da var de så heldige, at Stenholtskov blev fredet, og de fik udbetalt en pæn sum penge, ligesom de øvrige lodsejere af Stenholtskov også modtog en erstatning. Det var med til at klare disse udgifter. I 1990 var Karen heldig at arve fra sin tante Maren, altså Karens farbroders kone, hende som havde kørt Karen til jobsøgning på Østre Stenholtgård i sin tid. Marens søster og Karen skulle deles om indbo og det hele, idet Karen altid har haft en del med Maren at gøre, da Maren aldrig selv fik børn. De møbler Karen i dag har i sit hus er arvet fra tante Maren, da Karen ingenting tog med sig fra Østre Stenholtgård. Da Karl Ejner døde i 1994, skulle der igen gøres op med pigernes arv, men da solgte de deres mælkekvote, idet Jens Michael ville omlægge driften til

fedekvæg.

Allerede i begyndelsen af 1980'erne, kort tid efter Jens Michael havde overtaget gården og fået bygget en maskinhal, købte han en brugt Dronningborg mejetærsker, som han selv istandsatte og holdt ved lige. Det nåede hans far også at se, og det gjorde ham stolt at opleve sønnens indsats. Der kom nyt tag på laden, og den blev lavet om til kornmagasin. Samtidig fik Jens Michael en konsulent til at hjælpe med jordprøver og markplaner. Hans far roste ham meget, for han havde aldrig troet, at marken ville komme til at give så godt, men der var også gode priser på raps og korn på den tid. I 1980'erne var Århus Amt i gang med at lægge planer for heden. Der kom en hel delegation fra amtet ud og så på heden, og meddelte at der kom en ny miljøplan fra årsskiftet. Jens Michael havde læst, at hvis jorden var pløjet inden 1. januar, så ville restriktionerne ikke gælde for det pløjede. De lånte derfor en plov fra Hedeselskabet og fik hdestykket pløjet inden årsskiftet. De følgende 5 år plantede Karen og Jens Michael 100.000 juletræer på jordstykket. Han købte en plovgruber fra Hedeselskabet, for at lave en fure til at plante i. Således brød han al, så det var muligt at grave ned og plante. Karen gik senere og formklippede disse træer og de solgte mange til Fredericia, Holland med mere. De måtte også ud og fælde træer andre steder, for at klare efter-

spørgslen. Senere hvor de også havde nobilis gran, klippede de grønt i stor stil, og bundterne gjorde Karen ofte klar om aftenen til over midnat. Ligeledes kørte Jens Michael med de forskellige maskiner om aftenene efter endt arbejdsdag på posthuset.

Agn-indsamling

Karen var begyndt at samle agn fra de egetræer som de havde satset på, det var sorten Vintereg, som er den oprindelige og hårdføre egetræstype på egnen. Engang kom Carl Møller forbi, (hans fætter var ansat ved Hedeselskabet) og han oplyste, at Hedeselskabet var meget interesseret i agn fra disse træer. Fætteren fik arrangeret en hel delegation af EU-fagpersoner kom ud for at godkende og kære træerne og agnene, som solgtes under navnet "Stenholt Vintereg." De blev eksporteret til Norge, USA og mange andre steder. De betalte en pæn kilopris, da der var efterspørgsel på vintereg. Karen samlede i mange år agn fra september til december i Stenholt skov, og når så Jens Michael kom hjem fra arbejdet, blev spandene hentet hjem. Senere investerede Jens Michael i udstyr, som kunne afhjælpe det fysiske arbejde. Det gav godt med agn ca. hvert 3. år og så kunne der indsamles i tonsvis.

Flere forbedringer

I 1999 blev det besluttet, at der skulle bygges et ordentligt værk-

sted, hvor der tidligere havde været et mindre hus med jordgulv. Da det skulle ryddes, kom museumsleder fra Klosterlund Søren Poulsen, for at bese de gamle ting. Han blev begejstret og fik lov at tage, hvad de kunne bruge på museet. Det var bl.a. en egekane, en gammel hånd/brandslukker med messinghåndtag, som stammede fra Karens mand, som havde været brandfoged. I gulvet gravede han og fandt en masse smedede jernsøm. Der var også et gammelt blikskur med jernstruktur, som Søren også ville have med.

De fik bygget en udestue til i år 2000 og året efter fik Karen endelig sit nye drømmekøkken. De gravede gulvet op 1 meter ned og fandt en masse gamle muselig og fælder. Det tog et år at få renoveret det hele, og de fik så varme i gulvet både i køkkenet og i badeværelset. Det gamle komfur, som de tidligere havde brugt meget, ville de gerne bevare. Ingen af de lokale murere havde forstand på dette, men de fandt en murer fra "Den Gamle By" i Aarhus som kom ud og renoverede det. Komfuret står som et klenodie i køkkenet og fungerer fuldstændigt og Jens Michael kan nu bage pandekager til sine børn, så de også kan få et indblik i tidligere tiders brug. Da komfuret i sin tid kom til gården, fortalte Svend Børge, (en nabo) at alle skulle ud og se det flotte komfur, der var kommet til egnen. Det var Karens svigerforældre der i sin tid rejste til Silke-

borg og købte komfuret. Der er en kæmpeovn i komfuret, hvor Karen sagtens kunne stege en stor kal-kun. Når der skulle sælges jule-træer på gården, ville Wedel Frank (hans morfar var Anton Frank, og født på gården) fra Silkeborg, at der skulle tændes op i det gamle komfur, og så ville han servere gløgg til gæsterne. Hele Østerallé i Silkeborg kom hvert år derud efter juletræer. De gik i en lang række forbi køkkenet og fik hver et glas gløgg, og Karens tag-selv-bord med hjemmebagte småkager, og de gik videre ind i stuen, hvor de hyggede sig og sang.

Ferie

I 2002 kommer Carl Møller ud og foreslog, at hans kone og ham ville komme ud at bo på gården i en uge, og så skulle Karen og Jens Michael rejse til Sverige og besøge deres venner der. "I har aldrig holdt ferie, nu synes vi, at I skal rejse afsted". Det blev en virkelig dejlig tur, hvor de startede hos Bergmann i Linnkjøbing, hvis kone var død, og han selv var 90 år. De skulle besøge hans datter Rose Marie, som havde middags-maden klar, og derefter kørte han rundt og viste dem omegnen, og de kom forbi den gamle danse-plads i Linnkjøbing. Han bød Ka-ren op til dans og sagde i en om-favnelse, "tænk, at jeg skulle få den oplevelse at se Karen igen." Senere kørte han ud til Bergs sluser, for at vise Jens Michael dem. Derefter til Kungsbros, hvor Karen

havde tjent, men alt var forandret. Det var lavet om til 6 lejligheder, men dog kunne Karen vise vindu-et til det værelse, hun havde haft. Det blev en dejlig tur rundt i Sveri-ge med besøg hos gamle venner og med mange oplevelser og min-der. Jens Michael sagde efter turen "altså mor, hvor må de da have været glade for dig, sikken en velkomst vi har fået alle veg-ne".

En ulykke

Jens Michael og Karen købte 17 tdr land af naboen, som han ville have til fedekvæget. Næste dag gik Karen tidligt om morgenen og fodrede, og lige da hun tog de sidste flager halm fra en bigballe, faldt noget tungt pludselig ned på ryggen. Der faldt flere tunge bigballe ned over Karen, der lå begravet i mørke og helt lammet i ryggen. Karen råbte højt "åh, gud hjælp mig," og så var det ligesom, lammelsen forsvandt og hun fik sig møvret på maven ud til vejen efter 4 timer. Der kom en landmand kørende, som hjalp Karen og fik ringet efter en ambu-lance. Hun blev spurgt om sin fødselsdag og sagde, "jeg er jo født i 35" – "nej, nu snakker du vist i vildelse, for bonden sagde en kone i 50'erne." Det skete en mandag og scanningen viste at hele venstre knæ var knust og begge ben var brækket og kun pulsåren var hel. Hun var indlagt i Silkeborg, men først om torsda-gen fandt de en specialist, der kunne komme og operere og

ser, for at vise Jens Michael dem. Derefter til Kungsbro, hvor Karen havde tjent, men alt var forandret. Det var lavet om til 6 lejligheder, men dog kunne Karen vise vinduet til det værelse, hun havde haft. Det blev en dejlig tur rundt i Sverige med besøg hos gamle venner og med mange oplevelser og minder. Jens Michael sagde efter turen "altså mor, hvor må de da have været glade for dig, sikken en velkomst vi har fået alle vegne".

En ulykke

Jens Michael og Karen købte 17 tdr land af naboen, som han ville have til fedekvæget. Næste dag gik Karen tidligt om morgenen og fodrede, og lige da hun tog de sidste flager halm fra en bigballe, faldt noget tungt pludselig ned på ryggen. Der faldt flere tunge bigballe ned over Karen, der lå begravet i mørke og helt lammet i ryggen. Karen råbte højt "åh, gud hjælpe mig," og så var det ligesom, lammelsen forsvandt og hun fik sig møvret på maven ud til vejen efter 4 timer. Der kom en landmand kørende, som hjalp Karen og fik ringet efter en ambulance. Hun blev spurgt om sin fødselsdag og sagde, "jeg er jo født i 35" – "nej, nu snakker du vist i vildelse, for bonden sagde en kone i 50'erne." Det skete en mandag og scanningen viste at hele venstre knæ var knust og begge ben var brækket og kun pulsåren var hel. Hun var indlagt i Silkeborg, men først om torsdagen fandt de en specialist, der

kunne komme og operere og skrue bruddene rigtigt sammen, og hun fik et stort stativ rund om benet. Karen måtte endelig ikke støtte på benet og blev hjemsendt efter en uge. Da kom Ulla Løfstrand i 14 dage og hjalp Karen, lavede mad og fodrede også dyrene om morgenen. Jens Michael undrede sig over, at Ulla kunne lave dansk mad," nå ja, men Karen har jo lært mig godt op." Derefter kom Karens søster Hilda og tog fat i 3 uger, da hun netop havde mistet sin mand. Der kom andre folk og hjalp til med haven og frugthøsten. Efter Karen fik fjernet stativet, skulle der gå en hel måned, inden hun kunne støtte på benet. "Derefter skal du til genoptræning," sagde lægen, "du kommer aldrig til at kunne cykle igen." Det var virkelig en nedtur for Karen, at der skulle gå så længe inden hun kunne være aktiv igen. Men endelig kom datoen til genoptræning, men nogle dage før prøvede Karen at gå lidt derhjemme. Hun gik 600 m ned til dyrene og tilbage igen, det var utroligt hårdt, men benene holdt til det. Der kom en stor ambulance for at hente Karen, og hun bad chaufføren om at tage pottestol, støttestativ og kørestol med tilbage til sygehuset. Da de kom ind på sygehuset, spadserede Karen uden stok eller noget hen til lægen og sygeplejersken, "nåh, du behøver da vist ikke genoptræning" sagde de overraskede. Efter alt var ved at blive normalt igen, bestemte Karen og Jens

Michael, at de skulle til at have afsluttet Jens Michaels overtagelse af gården. Der var kun en sjettedel tilbage, som Karen skulle have udbetalt. Sammen med sin opsparing var hun nu i stand til at købe et hus i Kragelund.

I eftersommeren 2004 traf Jens Michael Lotte fra Skagen på nettet, og de bliver gode venner og hun flyttede ind i december. De blev gift i april 2006, og i 2009 fødtes Johan Christian Frank, og stor blev glæden da Christine Catharine Frank også kommer til verden 2 år senere. På denne tid valgte Jens Michael at afslutte sit job hos Postvæsenet, da der skulle ske en del sammenlægninger og strukturændringer, og samtidig var blevet mere brug for ham derhjemme med småbørn. Desværre blev de skilt et par år efter og skiftes nu til at have børnene en uge ad gangen. Det samarbejde går fint nu, og de har et par glade børn. Christine er en meget kreativ og sød pige, og hun har taget lovning på farmors symaskine. Johan ligner familien, og han hjælper godt til med alt udenfor, især i skoven og sammen med sin far. Han drømmer i dag om at blive 8. generation på Østre Stenholtgård, og han sparrer flittigt alle sine penge op til engang.

Karen kommer fortsat meget på gården, hvor familien og mange gamle venner også stadig nyder at mødes. Hun fejrede i år sin 85 års fødselsdag i flot stil med stor fest og godt 80 gæster med musik og dans, sange og taler. Jeg må

sige, at jeg har stor respekt og beundring for denne usædvanlige dygtige, ihærdige og gæve kvinde, som alle dage og stadig er utrolig gæstfri, rask og rørig og rank og flot påklædt og med en fantastisk hukommelse. På trods af, at Karen næsten ikke kan se, passer hun selv huset og haven, og hun laver fortsat meget god mad og bager også en hel del. Ja og selvfølgelig hjælper Jens Michael, andre i familien og venner hende med nogle ting og sager. Jeg har nydt disse besøg, hvor jeg har skrevet hendes livsberetning ned, og hvor vi også har valgt at undlade noget.

Med ønsket om alt godt for Karen, maj 2020 - Annie Pedersen.

Stenholt Skov

Af Teddy Greibe 2021

Stenholt skov eller Stenholt krat, som man ofte betegner skoven, ligger på et strøg, hvor mange vigtige vejspor i gammel tid krydsede hinanden. To forgreninger af Den gamle Hærvej har sat sine spor på hver sin side af krattet. Gennem Stenholt skov går en nedslidt hulvej, som kaldes Skygge Kirkevej. Det var i sin tid forbindelsen fra Engesvang og Skygge til Krage-lund, da kirken der var den nærmeste for folk derfra før den ny vej over søen ved Klosterlund. Den gamle vej kaldtes også af nogle for »Lovringvej«, idet man mente, at den har været benyttet af egnens beboere, skovlovringerne, når de kørte til de store markeder i Vestjylland. Fremstilling og handel med vognhjul, plejle, kar og andre ting lavet af træ var karakteristisk for egnen, og produkterne blev i store læs kørt vestpå og afsat på markeder.

En mere benyttet loringvej er dog nok en vej lige nord for skoven. Ved denne vej ligger Stenholtgårdene og Stenholt by, som lå omkring, hvor Stenholtgård ligger i dag, gårdene er i dag udflyttet.

De betydningsfulde veje, der har haft deres forløb i Engesvang og Kragelund sogne var foruden

Hærvejen forbindelseslinjen mellem Limfjordsegnene og Loversyssel, nemlig vejen Skive - Rye - Horsens og vejen fra Ramme over Holstebro til Horsens.

Tatere ved Stenholt Skov

Hedeegnenes tatere har haft deres stier i Stenholt krat, og så kan der også være grund til at minde om, at Stenholt krat ligger på det bakkehæld ned mod Bøllingsø-terrænet, hvor der er gjort rige oldtidsfund. Det lille Klosterlund Museum i udkanten af skoven rummer en del af de rige samlinger fra de nævnte udgravninger og andre fund. Længere ude i mosen mod Funder fandt man Tollundmanden og Ellingpigen.

Fra p-pladsen ved Klosterlundvej og op i skoven ses udgravningen hvor Grathe Hedes mergelbanen gik.

Men selve skoven rummer også oldtidsminder. Der er flere oldtidshøje. Skovens højeste punkt, Ris-høj, af egnens beboere kaldet Skavankelhøj, her lå der tidligere en ejendom, højen er med sine 106 meter det tidligere Viborg amts næsthøjeste punkt. I skoven findes der flere høje punkter. Helt enestående er en stendynge i krattet.

*Tater er en gammel nordisk betegnelse for omstrefjende/omrejsende folk i stil med sigøjnere.

Det vil sige i dag er der ikke meget at se. Hovedparten af en enorm stendynge – en såkaldt gravrøse eller stenrøse, der en gang dækkede en gravhøj, er nu forsvundet og blevet til vej-sten. Der går sagn om dette oldtidsmindes omfang. Stenene dækkede mindst en tønde land, og dyngen var så høj, at man ikke kunne se over den, hed det sig. Hvor stor den egentlig oprindelig har været er svært at bedømme. Det første store indhug i stenmasserne skete, da Herning omkring år 1900 skulle have sin hovedgade brolagt. Da hentede man sten hertil fra stenrøsen i Stenholt, men en snes år senere, blev gjort endnu et indhug i den da der blev hugget vejskærver i omegnen. Da målte stenrøsen endnu 32 meter i diameter og var næsten cirkelformet. I midten havde stendyngen endnu på dette tidspunkt en højde på 3 - 4 meter jævnt skrånende ud til siderne, hvor afgrænsninger markeredes af nogle sten på højkant. De fleste af stenene, der var tilbage på dette tids-punkt, var i størrelsen 30 – 50 cm.

Gennem årene blev der lejlighedsvis taget af stendyngen, og omkring 1927 - 28 blev der igen gjort et stort indhug da ejeren af området solgte stenene til kommunen for en betaling af 1,50 kr. pr. kubikmeter, og 15 arbejdsløse fik beskæftigelse ved skærveslagning til vejene. Laden ved Klode mølle og flere bygninger i egnen er opført med sten hentet fra den store stendynge.

Der blev gjort ihærdige forsøg på at redde den sidste rest inden den

kommunale skærveslagning blev en realitet, men Nationalmuseet kunne ikke gå ind for fredning, fordi oldtidsmindet på dette tidspunkt var for stærkt skamferet. Under nedbrydningen af stenrøsen er der fra tid til anden gjort adskillige oldtidsfund. Allerede i 1854 fik Nationalmuseet et stykke af en bronze dolk, og man har fundet to tomme gravsætninger og en enkelt skelet og i 1857 blev der fundet en skat med guldrakteater, ringe, sølvbarre og glasperler dateret til 400-500-tallet. Et gravdække af sten i stedet for jord og græstørv, som tilsyneladende er baggrunden for stenrøsen, kendes også fra andre steder i landet, men denne stengravs størrelse har sat fantasien i bevægelse.

Mens man fra arkæologisk hold ikke kan påvise andet, end at der er tale gravlæggelse af særlig betydning, en høvdingegrav måske, så har det særprægede minde sat folkefantasien i sving. Der går således sagn om, at stenrøsen skulle rumme en guldkalv, og at der skulle bo en hovedløs so med to grise under den, det er måske dem der er flyttet hen til stenkisten under Stenholtvej/Bedehøjvej for her er der nogen der har set dem.

Stenrøsen er ikke det eneste stenspor fra oldtiden i skoven. Der er også fundet en stor sten med mange skåltegn, som antagelig hænger sammen med bronzealder-folkets dyrkning af solen som gud. Den er nu i anlægget, Helledammen ved Kragelund kirke. Der findes også en samling

Skålsten fra Stenholt skov som i dag står i Helledammen ved Kragelund Kirke

ting, men samlingssted for beboere fra omliggende områder centralt placeret ved vejene.

I en lysning i skoven tæt ved, mener man taterne holdt deres sammenkomster med dans og slagsmål.

En person, der mere end nogen kunne fortælle om taterne, men også om sin tro på overnaturlige hændelser og om den alsidige udnyttelse af skoven dette var Mine Johansen, der boede i en ejendom lige op til skovens nordside - hendes mand Niels Jørgen Johansen var af taterslæggt, hans oldefar var den berømmelige taterkonge Johs. Axelsen, der ved slagsmål erobrede en ung enke fra Funder, som senere fødte en

søn, der 22 år gammel er registreret som døbt og konfirmeret i Kragelund kirke med navnet Axel Johansen det var Niels Jørgen Johansens bedstefar.

Egetræerne var hovedsageligt blevet til riseg, der får krogede grene i stedet for rigtige stammer. De er udmærkede til natur-træslagler. En *gang* blev skoven næsten plyndret, fordi man brugte de realivt tynde lige egestammer til slagler til pejle. Egekæppen blev skåret af helt nede ved roden, så den fortykkelse som slaglen skal have, fremkom på naturlig måde. En overgang blev barken pillet af de unge egetræer og solgt i store læs til garverierne for 50 rigsdaler læsset. Mosset blev plukket af de ældre stammer. Når det blev kogt, opstod en smuk brun væske til farvning af garn.

Fra gammel tid har beboerne i Stenholt haft deres største indtægtskilde ved at forarbejde trævare og sælge disse ude i Vesterregnen.

Træet huggede de for en dels vedkommende i Stenholt Skov, men det var kun små ege. Skoven var forhugget efter sigende til udsmeltning af Jern af myremalm, større bøge og egetræer hentede de fra Silkeborg skovene. Det meste af året blev der lavet slagler (slawler) som der altid var god afsætning af i vesterregnen, der var jo ingen tærskemaskiner dengang, og al kornet blev tærsket med plejl dengang. Tøjrepæle var der også god afsætning på, der blev kørt mange af disse til Viborg til 1 mark pr snes.

Skattefundet som blev gjort i stenrøsen i 1857
 med guldbrakeater, ringe, sølvbarre og glasperler,
 herunder motiverne på gulbrakteatene den største er 3,5 cm
 de er fra ca. 400 - 500 tallet

Skattefundet som blev fundet i stenrøsen i 1857 var i 2005 udstillet på Silkeborg Museum under stor bevogtning, opbevares normalt på Nationalmuseet.

Klosterlund og historien

Af Teddy Greibe 2021

Da indlandsisen for ca. 12.000 år siden smeltede bort fra det midtjyske område, var betingelserne for, at planter og dyr kunne trives meget små. Først lidt efter lidt mildnedes klimaet, så træer kunne gro, i de store skove, der lidt efter lidt voksede frem, strejffede rensdyr, elsdyr og hjorte omkring. På dette tidspunkt var der nu betingelser for, at menneskene kunne bosætte sig her i landet og finde deres, føde her. Og ved Klosterlund har vi en af Danmarks ældste bopladser. Klosterlundfolket, der ernærede sig ved jagt og fiskeri, er kommet hertil syd fra for 9000-10.000 år siden. De slog sig ned ved den kilde, der strømmer ud fra bakken lige øst for, hvor gården nu ligger. Her kunne de få frisk drikkevand, de kunne jage dyrene i skovene og fange fisk i søen, det gik tæt op til bopladsen.

Da Gert Poulsen midt i tyverne var karl på Klosterlund har han berettet en del om stedet, og da kunne man med sikkerhed påvise to bopladser i haven. De var fundet, da haven blev anlagt i 1912.

I trediverne fandt man ca. 50 meter syd for disse bopladser, under et 30 cm tykt lag tørvejord, et par bopladser, der da betegnedes som Danmarks ældste. Der få mange redskaber af flint, som

var meget groft forarbejdet. Redskaber af ben, hjortetak og træ var for længst rådnet bort. Rester af mennesker fandtes heller ikke. En del af de flinteredskaber der blev fundet er udstillet på det lille idylliske museum ved Stenholt skov.

Gården Klosterlund hed oprindeligt Hjælland og lå ude ved Hjælland dam, en lille nu udtørret sø, der lå ved den nordre ende af Skallerunden, som den lille sø ved museet oprindeligt hed.

Hvor navnet Klosterlund stammer fra ved ingen med sikkerhed, men følgende forklaring lyder meget troværdig. I gammel tid lå der inde i Kragelund by en lade, der kaldtes Klosterladen, efter sigende blev den brugt til opbevaring af tiendekorn til Allingkloster. Omkring 1740 boede en mand ved navn Herman Bang i et hus inde i Kragelund, som kaldtes Klosteret. Man mener, at Klosteret og Klosterladen var det samme hus. 1751 boede han på Klosterlund. 1755 nævnes han som boende i Hjælland. 1763 fik Niels Cramer af Herman Bang skøde på et hus kaldet Cloteriet i Kragelund. Handelen har muligvis også omfattet Klosterlund, hvor Niels Cramer boede allerede 1757.

Det ligger da nærved at mene, at Niels Cramer har flyttet den gamle gård fra Hjøllund dam til dens nuværende plads, og samtidig har han revet Cloteriet i Kragelund ned og anvendt de deraf brugelige materialer til den nye gård, som han så har kaldt Klosterlund. Det er kun en antagelse, man ved intet med sikkerhed.

Gammel familiegård

Klosterlund er en gammel familiegård. Indtil 1772 hørte den under Vinderslevgård, men da Grev Friedereich i 1772 gik fallit flyttede greven til Klosterlund og slog sig ned der sammen med sin ladefoged. Da greven døde overtog ladefogeden Klosterlund. Denne ladefoged var Martin Ankersens

oldefar. Siden er gården gået i arv fra far til søn, indtil Martin Ankersen, der er født den 10. november 1877 overtog den i 1902. Det var Karoline og Martin Ankersens store sorg, at de ikke havde en søn, der kunne overtage gården efter dem. Martin Ankersen havde en bror og en søster, de var alle tre gift, men ingen af ægteparrene efterlod sig børn. Med dem uddøde denne gren af slægten Ankersen.

I tiden 1910-14 nybyggedes den gamle gård, så den fik det udseende, den har i dag.

Når man nu færdes ad den gode asfalterede landevej fra Kragelund mod Engesvang, tænker man næppe på, at der på den samme strækning for blot 125 år

Det gamle Klosterlund før den blev bygget om i 1910—14

siden kun gik en smal ensporet vej, der var fuld af huller, og at det sidste stykke af vejen slet ikke havde, samme retning. De kørende måtte dreje til højre ved Hjøllund dam og følge den snævre Skygge kirkevej, der på en stor strækning gik gennem Stenholt skov og mandede ud ved Klode Mølle. Fodgængere kunne om dagen fortsætte forbi Klosterlund, men herfra og over til Dværgbakken på Engesvangsiden måtte de ca. ½ km vade over vestenden af Bøllingsø eller rettere over dens udløb mod vest. Da tørvedyndet ved tørvegravning blev fjernet, blev der ca. 1 meter under overfladen afdækket en række af de trædesten, der med et skridts afstand tjente til at gøre det lettere

at komme fra den ene bred til den anden.

Klosterlund ligger på en skrænt af Jyllands højdedrag. Mod syd og vest er der udsigt over de store mosearealer. Mod nord må vi gå op, på et bakkeparti, der kaldes Kratbakken. Her ligger det 60 td. land store areal, som Martin Ankersen i sin tid fik fredet, og som blev et søgt tilflugtssted for fasaner, agerhøns og skovduer, der her blev fodret om vinteren.

Sandklitterne

Fra toppen af Kratbakken så man for år tilbage mod nordøst klitterne ved Fastrupdal. Disse klitter bestod af det hvide sand, de er fremstået af

Klosterlund Museum i 1937

flyve sand. Ved ildebrand på Karupfladen er morlaget brændt af, og når så ilden er nået ned til det under liggende blysand, har den ligget og ulmet i lang tid i den varme aske. Sandet er derved blevet så tørt, at stærke vestlige storme har kunnet føre det med sig mod øst, hvor det har aflejret sig og tilsandet store strækninger. Her ved Fastrupdal har sandet i læ af Stenholt skov dannet disse ret høje klitter. Da Gert Poulsen midt i tyverne var karl på Klosterlund var klitterne tilgroet med lyng, nu er hele området beplantet med nåletræer.

Skallerund sø

Mod nordvest ser vi fra bakken ud over den ca. 10 td. land store sø over mod museet og Stenholt skov Slugten, hvori søen findes, her en af de mange åbninger, der

vestfra ligesom arme strækker sig ind i Stenholt skov. Denne slugt hed tidligere Skallerenden og var en mose med tørvejord af god kvalitet. Efter at tørvedyndet under og efter første verdenskrig var opbrugt, lod Martin Ankersen en dæmning opføre i den vestlige ende af slugten, og søen dannedes af tilløb fra Grathe hedes sydlige del.

Det lille Klosterlund museum

Går man over dæmningen, kommer man til et lille hus, en såkaldt arbejdsstue, den er opført af røde mursten og forsynet med dør med to runde vinduer. Den svære egetræsdør er et helt lille kunstværk Snedker Bendix Nielsen, Kragelund, har prydet den med mange udskæringer. Foroven ses en arbejdsstue, nedenunder et timeglas, årstal og

mange forsiringer. I rummet er der forskelligt gammelt værktøj, og der er opstillet en væv. Ligesom en ovn og nogle nedgravede pæle skal vise, hvorledes slagvolter, slagler til plejle fremstilledes. At forarbejde disse var før tærskværkernes tid en stor industri på denne egn. Egerafterne i skoven afgav råmaterialet. Skønt Stenholt skov tilhører 7-8 lodsejere, betragtede folk det som en naturlig rettighed at afhugge de småege, de ville benytte, ikke blot til eget brug, men også til salgsvarer. Så sent som i årene op til 1925 forarbejdede Søren Holdgård en del slagler hver vinter.

Han er flere gange set komme cyklende forbi »Klosterlund« med 1 dusin slagler på ryggen, de skulle sendes med toget fra Engsvang station.

Lidt til højre fører en del brede trappetrin begrænset af træstammer og med flere afsats op til et lille bindingsværkshus hvor museet ligger flot med udsigt til søen og skovene. Det er tækket med rør, og henad rygningen er lagt kragetæer. Huset er tegnet af tømrermester Jacob Lunding, Funder, og taget er lagt af Niels Hedegård, ligesom Bendix Nielsen også har foretaget forskellige udskæringer.

Her fandtes folk før vi blev til med knoklet hånd og krogetryk af slid.

Her er en stor stue med meget udkåret træværk samt et mindre ildfast rum.

Denne bygning huser forskellige samlinger, f.eks. Søren Holdgårds, sognefoged Jens Jensens, Søren Olsens og flere andres. Sammenlagt er der en betydelig samling af oldsager her fra egnen. På en af trappeafsatserne står en 400 kg stor sten med følgende af Martin Ankersen forfattet indskrift:

Her fandtes folk før vi blev til med knoklet hånd og krogetryk af slid.

Bagved på en mindre sten er indhugget en arm, der i hånden holder en brændende fakkell. Lærer Asklov i Kragelund har udført indhugningen i stenen.

Egebark til garverier

Egnens folk solgte egebark til garverierne. Det var tanken om forfædrenes trælsomme liv, der gav Martin Ankersen stof til indskriften på stenen. I hans bedsteforældres tid var der kun fattige folk der omkring. Der måtte slides hårdt for at få føden. En stor del af indtægterne fik man ved salg af egebark, der brugtes i garverierne. I forårstiden, når saften begyndte at stige op i de unge egetræer, skovedes disse, og der blev nu travlhed med at rive barken af i lange strimler med hænderne. Alt dette pilleværk gav knoklede hænder. De afbarkede rafter stillede op i hele hæs for at tørres af sol og vind, så de senere kunne benyttes til brændsel. Bar-

ken blev, så snart man havde et læs kørt til Ringkøbing, Skive og Viborg og der solgt til garverne. Var der så brug for en ny levering, måtte bondemanden skynde sig hjem og sætte alle folk i arbejde næsten både dag og nat for snarest at få fremskaffet et nyt læs. Det skete ofte ved en sådan lejlighed, at der ikke blev tid til at fælde træerne, men barken blev revet af, og de nøgne rafter blev stående på roden i skoven, indtil der blev tid til at fælde dem. De mest lige stammer blev ikke brugt til brændsel, men lavet til plejlslagler.

Klosterlund Museum var først en selvejende institution, men blev inden Martin Ankersens død overdraget til Nationalmuseet i København.

I året 1903 begyndte Martin Ankersen at producere skæretørv, og i 1910 begyndte han at lave æltetørv. Denne produktion fortsatte han til sidst i fyrreerne, da efterspørgslen efter tørv ikke længere var så stor. Samtidig med tørveproduktionen drev han med en karl eller to til hjælp de ca. 80 td. land landbrugsjord, der hørte til gården. Når et års forbrug af tørvejord var fjernet, blev stykket planeret og jævnet, og der blev kørt mergel på, og næste forår blev stykket tilsået med græs. Under tørvejorden var der et tykt lag sødynd, og på dette kunne græsafgrøderne rigtig trives. Da ægteparret Karoline og Martin Ankersen ikke havde nogle børn, besluttede de at skænke gården til Det danske Hedeselskab med undtagelse af den

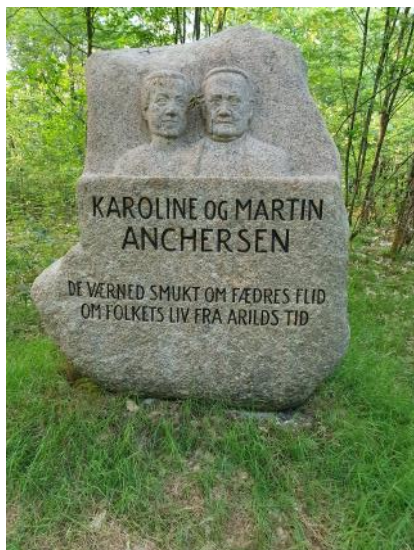
del af jorden, der ligger nord for vejen efter Klode Mølle og vest for Kragelundvejen. På dette areal opførte Martin Ankersen en stor villa med to lejligheder. Martin og Karoline flyttede selv op i den ene af lejlighederne, og broderen, Kristian Ankersen, der var gift med en søster til Karoline, flyttede ind i den anden. Dette ægtepar der også var barnløse, flyttede efter nogle års forløb til Silkeborg. Efter Karolines død boede Martin Ankersen helt alene i den store villa til sin død.

Hedeselskabet drev Klosterlund ved hjælp af en inspektør og brugte gården som station for deres traktorer og fræsere. Nu er landbruget nedlagt, en stor del af jorden er beplantet, resten er vist lejet eller forpagtet ud.

Mindeparken

Inden sin død bestemte Martin Ankersen i sit testamente, at villaen og den tilliggende jord med beplantning skulle sælges, og for den indkomne sum skulle der oprettes et legat, der skulle komme værdig trængende i Kragelund og Engesvang til gode. Villaen og de 60 td. land blev solgt til skovfoged Helge Mortensen fra Rødekro, han oprettede campingplads på en del af arealet ved villaen. Da han solgte blev skoven solgt for sig og campingpladsen og den store villa for sig. På hele arealet er der tinglyst fredningsservitut, så der ikke kan opføres sommerhuse.

Da der på egnen var stor stemning for at rejse en mindesten for Karoline og Martin Ankersen, slog alle mænd sig sammen og købte

det stykke af plantagen, der er begrænset af Klode Mølle vejen, de store graner mod øst og dæmningen mod Klosterlund sø mod nord.

De otte mænd var Tobias Lassen, Rasmus Ladefoged og Ole Kidmose, Engesvang, sognerådsformand Jens Jørgensen, Frederiksdal, gårdejer Jens Kristian Frank, Stenholt, tømrer Jens Lunding, Funder, Harald Overgård, Balle og Jørgen Petersen, Refshale.

På dette smukke areal, der er offentlig tilgængelig, er rejst en stor mindesten, der er tilhugget af billedhuggeren Thorvald Vestergaard i Lemvig. På stenen er der udhugget portrætter af Karoline og Martin Ankersen, og den bærer følgende indskrift:

KAROLINE og MARTIN ANKERSEN

De værnede smukt om fædres flid, om folkets flid fra Arilds tid.

I mindeparken står også en anden sten, som i sin tid blev rejst af Martin Ankersen til minde om, at Emil Ernst i 1904 begyndte at fabrikere æltetørv på dette sted.

På stenen har daværende lærer Rasmus Askløv, Kragelund, indhugget en skovl og en spade - nedenunder står.

EMIL ERNST 1904.

Klosterlund Museum og naturcenter

Det lille museum var jo ikke så stort, men den eksisterer stadig og kan

Stuehuset som kunne blive til en flot udstillingsbygning for bl.a. Leif Ragn-Jensen

beses ved henvendelse på den ny Klosterlund museum. Og så da bygningerne blev ledig efter Hedeselskabet blev der den 2. januar 1995 påbegyndt oprettelse af museum i smedjen og stalden, senere udvidet så den fylder alle bygningerne bortset fra stuehuset, men det kommer måske.

I dag ejes bygningerne af Ikast Brande Kommune og museet hører under Museum Midtjylland.

Den smukke hovedbygning i røde teglsten er opført af Martin Anchersen i 1912 her har der været børnehaven men står nu tom. Her kunne man håbe at den bliver overdraget til museet som så kunne bruge den til f. eks. udstilling af kunst fra **Leif Ragn-Jensen** som oprindeligt var uddannet som skovfoged, kombinationen af hans enorme talent inden for malekunsten, og hans store kendskab til dyr og fugle, førte til man-

ge fremragende stregtegninger af danske dyrearter og jagtsituationer. Han betragtes som en af danmark's bedste dyremalere.

På Klosterlund Museum kan du se udstillinger med skovens dyr, tørvearbejdets maskiner og originale arkæologiske fund helt tilbage fra jægerstenalderen.

Her fortælles historien om mennesker gennem flere tusinde år, hvordan de levede – og især om hvordan de gennem årene har udnyttet de midtjyske mosers tørv.

Udendørs er der god plads til fri leg på den store naturlegeplads med udsigt til Bølling Sø.

Du kan også hilse på gamle landbrugsracer af heste, kaniner, gæs, duer og høns.

Om sommeren viser nogle af de frivillige, hvordan det hårde arbejde foregik, dengang mænd gravede og lavede tørv med hånd- og

maskinkraft.

Der er også Kildemarked og Julemarked og andre arrangementer.

Kartoffeltyskernes tilknytning til Gården

Museet har i øvrigt en naturlig tilknytning til kartoffeltyskernes historie. Koloniernes landmåler Ancher Grolau boede her fra 1764 til sin død i år 1800. Han opmålte alle kolonigårdene med matrikelkort og fortsatte opmålingen af statens første plantager Stendalgård, Ulvedal og Havredal. Klosterlund ligger tæt ved flere af de oprindelige kolonier fra 1760'erne: Frederiksdal, Frederiksmose, Julianehede og Christianshede.

Inspektør Lucas Kloch flyttede

hertil fra Nørlund hvor koloniernes kasserer Søren Thestrup og Lucas Kloch boede, og var på Klosterlund i årene 1763-1768.

Kommunerne

Engesvang – Funder og Krage-
lund var en kommune indtil 1915 hvor de blev opdelt i selvstændige kommuner og her blev Klosterlund og en del af Stenholt jord om til Klode Mølle lagt til Engesvang selv om det lå nord/øst for Skyggeå der gik fra Bøllingsø og ud i Karup å.

Hvorfor den del kom til Engesvang og ikke Kragelund vides ikke, men det var måske godt for museet at det blev sådan.

Udstyr til tørveproduktion

Søren Toftegaard Poulsen stækker tørv, han var med fra starten af det museum der i dag er på gården Klosterlund.

Udstilling med tørveredskaber

Karoline og Martin Ankersens stue

Udstilling af håndredskaber til tørvproduktion

Tørvene her bliver måske bliver til Stauning Whisky

Barn og ung i Kragelund 1953 til 1974

Af Peder Porse 2022

Det er en spændende øvelse at søge efter de ting og begivenheder, der har været afgørende for, hvordan ens tilværelse har formet sig. Noget arv, noget miljø, og så er der naturligvis de rammer, som samfundsudviklingen f.eks i sammenligning med forældregenerationen har givet os.

I det følgende skal tiden beskrives via nedslag på en række hver for sig måske mindre ting, som efter min egen opfattelse samlet set har været vigtige for min videre retning i tilværelsen.

Skal man de ting lidt nærmere vil jeg overordnet set pege på familiebåndene, hverdagen i hjemmet og min skolegang. Ikke mindst det sidste var indgangen til et liv med andre og langt flere muligheder end dem, mine forældre havde haft.

Kragelund dengang og nu

Når man er i Kragelund her i 2022 og ser på byen, er der to ting, der ud over det betydelige nybyggeri slår én. At området er langt mere bevokset end dengang, og at det, der dengang var kernen i byen, stort set er væk og ændret til bolig. Det er hele strækket fra Bergs hus på Kragelundvej, cirka der hvor stikvejen til Møllevej går bag om plejehjemmet, og til områ-

det ved Brugsen. Den gamle skole er væk. Det er barberens hus, Laurits Skovs slagteri, tømrerforretningen og damefrisørsalonen også. Sammen med de ældre boliger mellem Møllevej og Brugsen.

Der var dengang både en brugsforening (med foderstofsalg) og en købmand i byen. Købmandens butik har været lukket i mange år, og Brugsen er nu blevet til

*Tidl foderstof
Den gamle foderstof lå i denne bygning på brugsens vestside. Brugsen havde også benzinsalg.*

Kragelund Kirke maleri af Gjærnkunstneren Erik Raadal

købmand.

De to skoler, der var i byen til 1965 er begge nedrevet, hvor den ene lå, er der nu plejehjem, og hvor den anden lå, er der nybyggede boliger.

Byen havde dengang 2 slagtere, ikke bare kødudsalg, men egentlige slagtere med eget slagtehus. Der var endvidere brøduudsalg, en egentlig smed med ambolt og esse (Laurits), og en VVS- og cykelsmed (Anders Henriksen). Og der var 2 mekanikere. Alle med forretningssted i byen. Ud over de to dagligvarebutikker var der en mindre blandet butik, Fabriksudsalget på Kragelundvej 49. Det var overvejende tøj, men også lidt legetøj, man kunne købe der. Herud over var der et par murermestre og tømremestre. Der var to vognmænd, både med person- og lastvognskørsel. Der kom - vist midt i 60'erne en elinstallatør - Villy Pedersen - med butik, og der var en drivhusgartner med noget detailsalg. Og endelig havde byen en dyrlæge,

Grønholt Knudsen hed han vist. Han boede på hjørnet af Kragelundvej og Buskhedevej. Han var ikke dyrlæge derhjemme, men jeg husker, han kørte i nogle store Vauxhall personbiler.

Der var efterhånden med velstandsstigningen skabt en situation, hvor de ældre på landbrugsejendommene ikke fortsatte på aftægt hos næste generation, men flyttede til landsbyen i egne parcelhuse. Det prægede i høj grad også Kragelund, med mange ældre. Mine oldeforældre, Søren Peter og Johanne Rasmussen, var nogen af dem.

Folk i Kragelund

Den tidligere kommis i Brugsen, Poul Henning Jørgensen har i sin erindringsbog fortalt om personer i byen, alle kendte. Der skal ikke tilføjes meget. Kun skal 2 personer nævnes. De var vidt forskellige. Men netop det siger noget om det samfund, der var dengang.

For det første Poul Henning Jørgensens svigerfar, Henry Haarup, der boede på Engesvangvej 41. Henry var kasserer i sognerådet i mere end 25 år til sin død midt i 1960'erne. Haarup var et meget afholdt og respekteret menneske. Han kendte alle, og alle kendte ham. Han var altid smilende og venlig. Jeg var ofte med far hos ham for at betale skat. Og kan stadig erindre lidt af den tale, han holdt for min oldemor ved hendes 80-års dag i 1962. Oldemor var et gudfrygtigt, beskedent, måske, hvad man i dag ville kalde introveret, menneske. Haarup fik i sin hjertelige tale frem-

hævet så mange smukke ting fra hendes liv, at de voksne kvinder, hendes døtre, bogstavelig talt græd af bevægelse. Jeg ved, det var Haarup, der fik min far, der på ingen måde var udadvendt, til at stille op for Venstre ved kommunevalget i 1962.

Ikke langt fra mit hjem, på Sinding Hedevej 33, levede der i min barndom en ældre kvinde og hendes voksne sønner. Min mor kendte Katrine Døssing fra sin egen barndom, mor var jo født få hundrede meter derfra. Jeg har mange gange med mor besøgt Døssings. Man fornemmede et sted, hvor tiden stod stille. Katrine opholdt sig næsten fast i husets mørke køkken. Selv langt op i årene var det givetvis hende, der bestemte.

På Kragelund Kirkegård kan man i første række til venstre for lågen se familiens gravsted. Årstallene på de 5 sten fortæller om en hård, men vel ikke usædvanlig tilværelse på et mindre landbrug dengang. Katrine var født i 1893. Hun blev enke som 31-årig. Der var, da ægtemanden, Peter Døssing døde som 36-årig fra 4 børn på 7, 6, 3 og knap 1 år. Den yngste, en datter døde selv som 21-årig.

Katrine boede med de ugifte sønner på ejendommen til sin død i 1970. Jeg tror, det var meget få gange, hun overhovedet var væk fra hjemmet i min levetid. Hendes og familiens historie burde jo egentlig fortælles. Men der er ikke mange kilder at øse af.

Min barndom og opvækst.

I foråret 1951 have min far købt ejendommen, der har adressen Sinding Hedevej 65 af Johannes Skorstensgaard og hans hustru Elsie. De to ældre mennesker havde været min fars forældres nabo siden 1928. De flyttede til et hus i Kragelund, i øvrigt ved siden af og næsten samtidig med deres naboer gennem mange år, Niels og Else Brink. De to familier boede i næsten ens huse, Kragelundvej 30 og 32. Skorstensgaards søn, Arne, drev en ejendom ved præstens skov (nu Sinding Hedevej 45), og deres søn, Jørgen, skulle jeg siden komme til at gå i klasse med i 7 år.

På denne ejendom blev jeg født den 18. august 1953 som familiens første barn. Det var måske sigende for tiden og forholdene på landet dengang, at mine forældre begge er vokset op få hundrede meter fra mit fødehjem, dog med nogle års mellemrum. Min mor, hvis familie levede i Kragelund og området nord og nordøst herfor, var født på den ejendom, der nu er Sinding Hedevej 51. Min morfar og mormor solgte denne ejendom sidst i 40-erne og flyttede ca. 15 km. nordpå til Vium. Mor tjente en sommer i huset hos en af deres tidligere naboer, og mine forældre mødtes på den måde.

Min far, hvis familie overvejende kom fra området ved Galten, var født i Flensted på en nu nedrevet ejendom, men farfar og farmor havde i 1928 købt Skovgård (nu Sinding Hedevej 69) som de ejede til 1959 – dog med min farbror som forpagter i den sidste del af perio-

den. De flyttede derefter til det hus, farfar havde bygget i Skovgårds sydligste hjørne (Sinding Hedevej 67) - det runde hus. Rundt, fordi farfar efter eget ud-sagn ikke kunne lide at mure hjørner.

Mine forældre var altså begge født og opvokset på landet. Efter 7 års folkeskole havde de plads som karl og pige på forskellige landbrug. Først tæt på deres hjem, senere for fars vedkommende længere væk, i Salling, vest for Herning, på Skanderborg og Odderkanten og ved Skamlingsbanken.

Far havde dog i 1946 været indkaldt til aftjening af værnepligt i Viborg, hvor han noget mod sin vilje blev udtaget til befalingsmandsskolen i Sønderborg. Herfra blev han sendt 1/2 år til Den Danske Brigade i Tyskland. Brigaden var en allieret besættelsesenhed, der virkede i den engelske zone. Far gjorde tjeneste i Jever ved Bremerhaven. Opholdet i Tyskland og især det knuste Hamburg, som forsyningstogene passerede, var noget, far ofte vendte tilbage til. Det havde virkelig præget ham.

Jeg skulle siden få 4 yngre søskene, alle piger, Inga, Britta, Susanne og Hanne.

Mit barndomshjem ligger ca. 2 km. øst for Kragelund. Det satte nogle begrænsninger i kontakt med mange andre børn de første år. Fordi der bortset fra nogle af mine fætre og kusiner, der flyttede i 1959, ikke var børn i området på min alder.

En af de første ting, jeg rigtigt kan huske, måske fordi det var et sted, jeg sjældent kom, var at vi en søndag gik op til den nuværende Sinding Hedevej. Fordi den var ved at blive asfalteret. Jeg har ingen erindring om dens tilstand før. Og ej heller om, om den nye belægning på vejen fortsatte inde i Sejling-Sinding Kommune 500 meter længere østpå. Der var ingen kollektiv trafik den vej. Den overvejende trafik på strækningen har nok været mælkevojnene til Sinding Andelsmejeri og transport af foder og foderstoffer.

Familien

Når jeg tænker tilbage, slår det mig, hvor mange i Kragelund og omegn dengang, der var beslægtede. Min egen familie var en del af det. Og det er i dag bemærkelsesværdigt, hvor mange år, der kunne være mellem en families ældste og yngste barn.

Min fars forældre var naboer i en afstand på vel 500 meter. Dog boede min farbrors familie til 1959 i Skovgård endnu tættere på. Farfar og farmor kom jeg hos flere gange om ugen. Og min fars søskende så vi ofte. Min farmor kom til at præge mig meget med sin glæde ved læsning. Og hun forærede mig ofte bøger.

På min mors side boede mine oldeforældre i Kragelund, huset på Frederiksdalvej 32, lige overfor skolen, er nu nedrevet. Fire af min mormors søstre boede i Kragelundområdet, og min mormors lillebror var næsten mine forældres naboer. Jeg er jævnaldrende med tre af min

mors fætre og har gået i klasse med 2 af dem – da vi gik 2 klasser sammen, Knud Bøgelund og Martin Seerup. En af min mors kusiner, Yrsa Bøgelund, der vist er 5 år ældre, er med på skolebilledet fra den gamle hovedskole.

Min mors mostre og morbror var en del af mine forældres omgangskreds. Og jeg husker stadig meget tydeligt min oldemor, Johanne Rasmussen. Hun døde i 1963. Hun havde da været enke siden oldefar døde i 1957.

Det er også slående, hvor mange af de 10, der startede i 1. klasse i 1960, der har forældre, man kan finde på lokalarkivets skolebilleder ca. midt i 30-erne.

Landbrug i slut 50-erne og start 60-erne

Da far overtog ejendommen, moderniserede han stuehuset med toilet m.v. mens landbrugsbygningerne, en rimelig god lade og den ældre stråtækte stald stod uændrede. I 1961 blev der bygget en ny stald med plads til flere dyr og mere moderne arbejdsforhold. Der var plads til lidt flere dyr, vel på grund af den stigende produktion af især korn, men også fordi de foderkrævende heste blev sat ud og erstattet af den velkendte grå Ferguson (vores havde nu røde skærme og kølerhjul), og fordi far i 1959 havde købt den skov, der hørte til Skovgård. Der var 2 græsmarksarealer med i skoven, som gav basis for lidt flere køer end der var før.

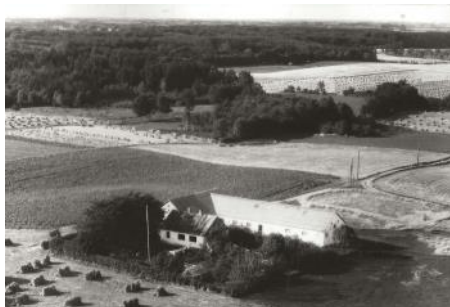
Farfar og far lavede selv langt

Ca. 1954 Sinding Hedevej 65

den største del af byggearbejdet. En lokal tømrer, Anders Konradsen, var ansat over sommeren til at lave tømrerarbejdet, i det væsentlige tagkonstruktionen og de bærende bjælker. Anders Konradsen kom cyklende med sit værktøj i en stor kasse fra Kragelund og spiste med i familien midt på dagen mens byggeriet stod på. Hvad hans løn var, husker jeg ikke, mens farfars løn var ud over daglig frokost en cerut formiddag og eftermiddag. Det har Anders Konradsen nok også fået. Elektriker- og smedearbejde blev udført af lokale håndværkere.

Træ til byggeriet var fra skoven, som far jo havde købt et par år før. Gran til spær, lægter, bjælker, forværk og rumadskillelse hos svinene og eg til de bærende stolper hos køer, kalve og svin. Alt træ blev savet på Charlottenlund Savværk. Som noget nyt blev der lavet støbt loft til halm og kornmagasin. Det nyeste, og det blev overvejet længe, var, at stalden fik stangbindsler

Ca. 1962. Sindinghedevej 65 efter byggeri af ny stald

til køerne. Man kunne med ét håndtag binde og frigøre alle dyr. Og i forværet var der så ud over vacuumrør til malkemaskiner noget så moderne som drikkekopper. Man skulle ikke længere vande køer med spand.

Landbruget blev som de fleste steder i Kragelundområdet frem til starten af 60-erne drevet med heste. Maskiner var der, bortset fra en vogn, en radrenser, en plov og en harve ikke meget af - man lånte sig i et vist omfang frem, hvis der var brug for andet. Høsten klaredes med en selvbinde som fire ejendomme havde i fællesskab. Kom ikke og sig, at maskinfællesskaber i landbruget er noget nyt. Da ingen ejendom havde mere end 2 heste, og en selvbinde krævede trespand, lånte man så en hest hos hinanden. Det kunne godt være lidt svært at få tre heste, der ikke var vant til at følges, til at trække ens. Jeg husker nu ikke min far på noget tidspunkt har brugt en pisk mens han kørte med heste. Et slag med

tømmen og et par eder løste opgaven.

Da far som den første af de fire, der delte selvbinderen, fik traktor, købte han sin egen selvbinde, fordi trækkrævede forandringer fra den store hammel til en kortere og enklere trækstang. Den var nu kun i brug få år, fordi mejetærskerne og maskinstationerne hastigt vandt frem.

Landbrug, som det blev drevet dengang, krævede periodevis megen arbejdskraft. Det var i høst, det var med roehakning, opsamling af kartofler, indsamling af roer, og indkørsel om vinteren fra kulen m.v. I alle disse tilfælde måtte børnene tage del - og naturligvis den ældste især. Det var selvfølgelig spændende at køre traktor, men ellers kunne noget være ret hårdt. Høst med korn i neg, der skulle helt op i spidsen af laden, eller halm på loftet over stalden. Begge dele støvede som bare pokker. I hele min skoletid fra 1. real og til jeg blev student skulle jeg hjælpe i stalden om aftenen, især malkningen var min tjans. Men var der travlhed, kunne det også være min opgave at muge fra køer og grise.

Grovvarer blev der ikke indkøbt meget af de første år. Kvælstofgødning og kraftfoder til køerne i vinterhalvåret var det væsentligste. Det blev hentet på det udsalg af foderstoffer, som Brugsen havde, vel indtil foderstoffene på Møllevvej blev bygget.

Brugsen blev jo udvidet betydeligt omkring 1960 med en ny butik med indgang og store udstillingsvinduer

Ca. 1960 Gunnar Porse pløjer

mod Engesvangvej. Jeg husker indvielsen og især undrede den meget store kælder under hele det daværende butiksareal. Jeg har siden tænkt på, om den var beregnet som et beskyttelsesrum. Vi var jo i den kolde krigs tid.

Det store dræningsprojekt

Uden at kende initiativet og forhistorien, erindrer jeg ret tydeligt det store landvindingsprojekt, som Hedeselskabet først i 60-erne gennemførte med dræning af marker og afvanding af moser i området. Et betydeligt antal ejendomme var berørt og fik dels større dyrkbare arealer og dels større dyrkningssikkerhed. Det var et omfattende projekt, hvor vandet fra det store område mellem den nuværende Sinding Hedevej og Charlottenlundvej blev ledt til Sømosen og derfra løb via Hinge sø til Gudenåen. Arbejdet, der faktisk omfattede alle mine forældres marker og flere steder i en dybde på over 3 meter, blev ud-

ført af entreprenør Bækgaard i Moselund. Han havde 2 gravemaskiner og en bulldozer, husker jeg. Den ene gravemaskine, den mindste, var bygget på ladet af en lastbil. Den kørte Bækgaard selv med. Den anden, en stor kabelmaskine på larvefodder, blev oftest kørt af en yngre ansat. Så vidt jeg husker var han fra Thy. Han kørte på motorcykel og boede og spiste på kroen i Kragelund. Derinde gik det, som det vel ofte gjorde; snakken og kortspillet trak ud. Og ikke hver dag var gravearbejdet i gang fra morgenen af. Men i arbejdstiden var der nu ingen øl. Gravemesteren, som vi kaldte ham, drak derimod en underlig sodavand, brunlig og med en sær smag, syntes jeg. Det var første gang, jeg smagte cola! Jolly Cola vel at mærke.

Skolegang

Min første skoledag var den 16. august 1960. Det var i den lille forskole, med skolegården grænsende til Forsamlingshusets grund. Det var faktisk noget overraskende for mig at jeg skulle i skole, var meget lidt forberedt på det. Ganske vist havde min søster Inga og jeg i sommerens løb fået cykler og lært at køre på dem. Men nogen egentlig forberedelse husker jeg ikke rigtigt. - Og jeg havde lidt svært ved at se nytten af det. Mine forældre fortalte, at så skulle man sidde stille, høre efter og lære at læse. Men jeg kunne jo læse i forvejen. Mor havde købt en Ole Bole ABC og lært mig først bogstaver og siden at sætte dem sammen til ord.

Vi startede 10 drenge i den år-

gang. Lidt senere, vist året efter, kom der en pige til, Karen Rasmussen. To af de 10, Frode Andersen og Gudmund Keller kom jeg til at gå i klasse med til 1970, da vi fik realeksamen. Mig bekendt lever 8 af vi 10 fra dengang stadig.

Læreren i 1. klasse, hvor vi kun var en årgang, og kun var i skole hver anden dag, var Mie Christensen. Hun og ægtemanden Hans fik året efter job på Kornmod i Silkeborg. Afløseren var fru Skovmand. I en periode, hvor hun havde barselsorlov, havde vi vikar, Aage Ravn fra Silkeborg. I 2. og tredje klasse var vi to årgange i hver klasse.

I 4. og 5. klasse, hvor vi også var 2 årgange sammen, gik vi på hovedskolen. Den lå, hvor nu plejehjemmet ligger. Her fik vi Harry Jensen som lærer. Vi fik samtidig et nyt fag, gymnastik. Rasmus Jensen (Kurv), der drev landbrug i Buskhede (Buskhedevej 24), og som vistnok var uddannet delingsfører fra gymnastikhøjskolen i Ollerup, forestod denne del. På fodboldbanen et stykke ude af Møllevej, hvor der siden blev bygget parcelhuse og den nye foderstof. Om vinteren foregik det i forsamlingshuset. Om sommeren var det fodbold, om vinteren traditionel gymnastik med march i takt, armsving, spring over buk m.v.

I 1965 blev byggeriet af en ny skole for Kragelund og Frederiksdal afsluttet. Forud var gået en heftig debat, ikke om nybyggeri, men om placeringen. Frederiksdal

mente, den skulle være der. Med en mulig variant, der hed en fælles skole med Vinderslev. Og Kragelund, der løb med "sejren" mente, byen var den største - som bekendt blev skolen dog placeret i Frederiksdal siden af byen.

Eleverne fra Frederiksdal blev kørt i bus til Kragelund. Drengene derfra på vores egen årgang kendte vi nu, fordi de havde deltaget i gymnastikundervisningen i forsamlingshuset hos Rasmus Kurv i 4-5. klasse.

Med starten i den nye skole fik vi nye fag og flere lærere. Skolen havde sløjdløkal, gymnastiksal, og formning- og ikke mindst fysik- og kemilokale. Og i stedet for enelærerne fik vi nu mere fagorienterede lærere.

Harry Jensen underviste den nye 6. klasse i engelsk og regning - matematik var ikke på skemaet. Poul Aa. Andreasen havde fysik, dansk og gymnastik, E. Jokumsen havde geografi, historie og formning, og frk. Hansen havde tysk. Engelsk og tysk var jo nye fag og jeg var også dengang glad for denne del af skolen. Jeg husker ikke noget specielt fra Jensens engelskundervisning, som jeg dog et par år senere måtte erkende ikke havde givet mig det nødvendige. Derimod sidder der noget i mig fra en tysktime. Ester Thorsager, eller rettere frk. Hansen, som hun hed før hun blev gift, gennemgik en tekst som en af os så skulle læse højt. Et af de nye ord, vi skulle lære var fræk (i betydningen uvorn eller rapmundet) Jeg blev så bedt om at læse teksten højt med begrundelsen "Peder, du bist ja ein

Kragelund Skole skoleåret 1961-62

Thomas – Ernst – Jørgen – Jørn - Jens Verner – Henning - Knud Erik –
 Carl – Per – Jørn – Villert - Arne - Tonny.
 Søren – Arne – Peter – Ingvard - Hans Jørgen – Henning – Erik – Tonny –
 Hans – Torben – Jørgen – Orla – Hardy - Jens Jørgen – Birk - Harry Jen-
 sen.
 Rigmor Skovmand – Karen – Lilli – Elly – Jytte – Yrsa – Grethe – Tove –
 Kirsten – Gitte – Birgitte – Margit – Gurli - Ellen Margrethe - Frida-Varny.
 Bruno – Jytte – Inga – Jane – Karen – Karin - ukendt (Karins søster?) –
 Inger – Lis – Bente – Inga - Rigmor Skovmands datter (Lone?)
 Klaus – Martin – Knud – Ole – Holger – Hans – Lars – Theodor – Gudmun
 - Johnny – Jørgen – Peder – Jørn - Poul Erik – Frode - Jørgen.

frecker Junge”. Det var nok ikke så bogstaveligt ment. Men rapt kom det så fra mig ”Ja, und Sie sind auch”. Selv om det var vort første år med tysk, forstod de fleste vist vor lille ordveksling. Jeg fik læst teksten (bogstaveligt talt) og der blev ikke talt mere om det.

Ellers var frisprog mellem elever og lærere bestemt ikke noget, man oplevede i Kragelund. Vi var på efternavn, men ikke De's med lærerne. Der herskede en ret streng disciplin, som startede med klassevis opstilling på række i skolegården efter frikvarter. Om

der stadig faldt egentlige øretæver i den nye skole, husker jeg ikke. Men før 5 klasse har jeg flere gange oplevet lærere af begge køn slå elever – givetvis i afmagt i nogle tilfælde – på en måde, der i dag helt uden tvivl ville have haft alvorlige konsekvenser for de pågældendes videre ansættelse.

Regning og historie var mine yndlingsfag. Harry Jensen trænede os hyppigt i hovedregning - en evne, der har siddet i baghovedet lige siden. Sammen med Bent Jensen fra Tøndborg var jeg ret skrap til at gange tocifrede tal i hovedet. Det var kommet sognerådsformanden, Jens Jørgensen, for øre. Og da den nye skole officielt skulle indvies nogle måneder efter skolestarten, skulle han vise stiftsamtmanden fra Viborg, Egede Larsen, at eleverne skam lærte noget i Kragelund. Efter et par indledende øvelser til Bent og jeg, blev jeg så bedt om i hovedet at gange et to- og et trecifret tal. Det lykkedes. Og amtmanden kontrollerede med papir og blyant. Siden nævnte Jens Jørgensen det flere gange, at jeg kunne regne det ud og amtmanden ikke kunne!

Midt i 7. klasse begyndte snakken om hvad der skulle ske, når 7. klasse og dermed undervisningspligten var overstået. Det var ikke noget, der var snakket om derhjemme, så jeg var egentlig ikke særlig forberedt på det. Og lysten til at gå i skole var ikke udpræget. Selv om det egentlig gik godt karaktermæssigt.

Overvejelserne var dengang

enten at forlade skolen, at tage 8-9 klasse eller realeksamen. De to sidste muligheder indebar så at fortsætte på Kornmod i Silkeborg, som Kragelund Kommune havde et mangeårigt samarbejde med. At forlade skolen efter 7. klasse var vel en nogenlunde sikker indgang til at blive landmand. Men det frarådede min far mig. 1966-67 var økonomisk hårde på landet. På trods af udsigten til 3 års skolegang yderligere valgte jeg reallinjen. Og en ny periode begyndte.

Ikke med nye fag som sådan. Men med andre lærere. Og betydeligt større krav. Det mærkede jeg specielt i engelsk, hvor der manglede betydeligt såvel i ordforråd som kendskab til grammatik. Det tog et par år, før det og min selvtillid i det fag var indhentet. Tysk havde jeg ikke de samme kvaler med. Der havde frisproget jo også ligget lige for allerede i Kragelundtiden, jf. ovenfor.

I slutningen af 2. real blev jeg engageret i elevråd og ikke mindst skolebladsarbejdet. I 3. real brugte jeg meget tid med redigering af skolebladet, men også med at lave aktiviteter. Et enkelt arrangement gik der en del røg af: Vi havde vist i starten af 1970 engageret en gruppe unge mænd fra Skjern til at spille til en fest på skolen. Ikke fordi vi kendte dem. Men de var billige. Og havde et sjovt navn. De skulle, så vist jeg husker, have 600 kroner plus kørsel. Af en eller anden grund havde nogle elever fået rigeligt at drikke og nogle havde også fået lidt mere betænkelige ting, inden de

kom. I hvert fald blev det om mandagen fastslået fra skolens ledelse, at det band ville man ikke se på skolen oftere. Hvad de hed: Gnags såmænd. Det var et af deres allerførste engagementer. Og de var efter min bedste overbevisning dengang og fortsat uden skyld i det skete. Og siden er det jo gået dem ganske godt.

Realeksamen og derefter.

Vel især på grund af arbejdet med skolebladet blev jeg meget optaget af at skrive, og begyndte at spekulere i en fremtid som journalist. Der var dengang mesterlære i det fag. Og man skulle være 18, hvad jeg jo manglede et år i. Det følgende år arbejdede jeg så på et dambrug med en mindre minkfarm i Skærskovhede. At være udendørs passede mig fint. Arbejdet med fisk og mink var egentlig meget interessant. I dag er begge erhverv ildesete. Det forstår jeg faktisk ikke.

I perioden ændrede jeg lidt efter lidt fremtidsplaner. I hvert fald førte lidt snak med folk i pressen til, at jeg mente, en studenterek-samen nok var et bedre grundlag. Mine forældre accepterede mine nye planer uden betænkeligheder.

I august 1971 startede jeg derfor på Th. Langs Gymnasium på Skoletorvet på den matematiske linje.

Det var en anden verden, der åbnede sig. Det havde Kornmod også været 4 år før. Men springet til gymnasiet var langt større. De faglige krav og skolearbejdet med

hjemmearbejde krævede langt mere, end jeg nogensinde havde oplevet under min skolegang. Og man fik klassekammerater fra en langt større område. Og fra helt andre miljøer.

Da der efter 1. g skulle vælges linje, var det den samfundsfaglige, jeg fulgte. Interessen for politik og samfundsforhold var blevet stærkere og stærkere.

Det var i gymnasiet, min senere store interesse for Steen Steensen Blicher blev vakt. Nok havde man ved besøg hos mine bedsteforældre i Vium fra naboerne hørt om digterpræsten, og også set stenen for ham i præstegårdshaven. Men det var dansklæreren på Th. Lang, Niels Kjærulff, der satte gang i min interesse. Vi skulle arbejde med Blicher, og Kjærulff mente jo nok, en ung mand fra landet, tæt på Blicher-sognene kunne læse E Bindstow højt. Og det kunne han! Det gik op for mig, at det dagligsprog, jeg hørte fra især min mor og nogle af naboerne, faktisk var ganske tæt på Blichers gengivelse af dialekten i skolestuen i Lysgård.

Vi var 3 af de 10 fra den oprindelige 1. klasse i Kragelund, der fik realeksamen. Springet til gymnasiet var langt større. I 1974 var vi 2 der havde gået i Kragelund Skole, der blev studenter, året før var der så vist jeg husker ingen, og i 1972 havde der været 3. Der var enkelte, der gik på HF. Men samlet set var en skoleuddannelse ud over folkeskoletiden ikke normal i Kragelund dengang.

Efter studentereksamen i 1974 startede jeg 1. september på statskundskabsstudiet på universitetet i Aarhus. Jeg forlod Krage-lund - ikke med vemod, men med mod på noget helt nyt og spændende.

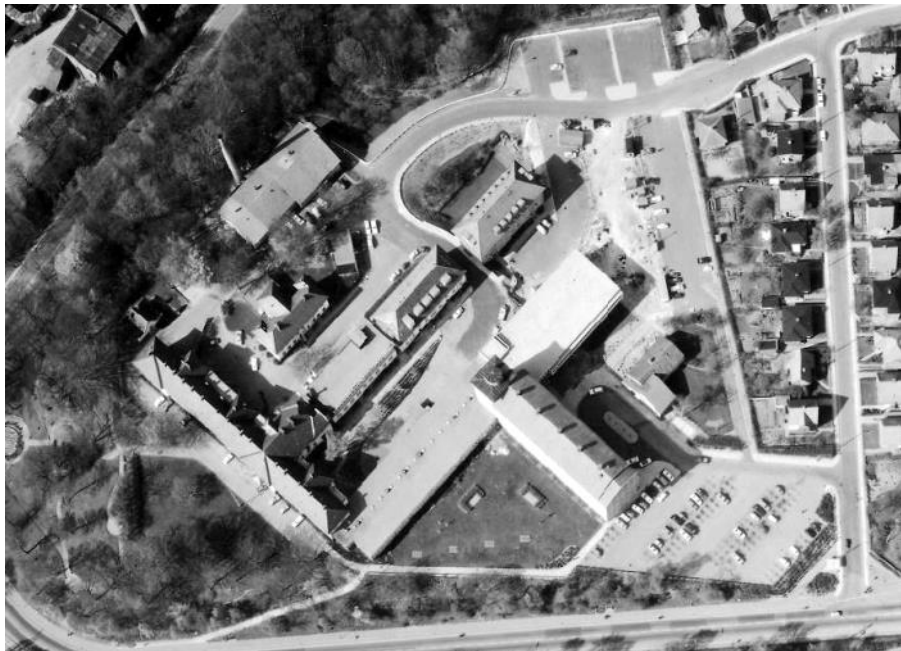
Og det blev det.

ca. 1958 Forfatteren med Sigurd, Poul og Gunnar Porse

Portør på sygehuset

Af Jens Jensen 2023

Silkeborg sygehus 1972 og nu

Søndag den 4. maj 1957 fragtede jeg mine få ejendele til mit værelse i den nye funktionærbolig på Centralsygehuset i Silkeborg. Den var bygget i 1940'erne.

Det var et stort lyst værelse med centralvarme, samt et tekøkken bad og toilet, der var fælles med de øvrige portører. Det var ikke den slags værelser vi kendte til, når jeg tænker på et karlekammer på en landbrugsejendom i 1950'erne.

Funktionærboligen indeholdt et

antal værelse til sygeplejeeleverne og et antal 1 1/2 værelsers lejligheder til afdelingssygeplejersker og yngre læger.

Så mandag morgen var jeg klar til at indgå i portørgruppen:

Arne Nielsen, den portør der havde været der længst, ca. 1 1/2 år før mig var kommet ind fra landet. Arne var ansat i godt 42 år. Fik Fortjenstmedaljen efter 40 års ansættelse, den anden modtager i Sygehuset historie. Den første var kontorassistent, H. Høj.

Funktionærbolig

Ove Dohn, den næstældste i gruppen, var kommet ind fra landet også ca. 1 ½ år før mig. Stoppedede med portørarbejdet ca. 3 mdr., efter mig, blev derefter mælkekemand i Bjerringbro, men kom senere tilbage og var ansat i alt ca. 35 år.

Ejvind Lassen, kom ind fra landet og afløste Dohn, Arbejdede mest på medicinsk afd. sammen med mig, vi kørte også dagens bytur på skift, den blev kørt på budcykel. Først senere kom der en varevogn. Blev senere fast portør i fys. afd. Døde som 62-årig efter 30 års ansættelsen.

Krag, en godmodig fyr, der var plaget af to dårlige hofter, så han var ikke særlig godt gående, rejste 1. februar 1958 og blev efterfulgt af:

Erik Jakobsen, der også kom fra landet. Arbejdede mest på kirurgisk afd. og kørte i sommerhalvåret isblokke ud til lægernes is skabe. Det foregik med kurv på budcyklen. Han blev senere fast-ansat på operations afd. og blev ekspert i at lægge gipsbandager. Var ansat i godt 39 år.

Efter nogle år blev portørgruppen udvidet med:

Erik Andersen, den sidste hyrde-dreng blev han kaldt, fordi han som barn havde vogtet får på heden. Erik Andersen gik efter ca. 30 år på efterløn på grund af dårligt helbred, døde i 2007, 72 år gammel. Efter hånden voksede portørgruppen støt hen over årene, da den var størst, omkring år 2000, var der 15/16 mand i portørvagten og 5 mand ude på specialafdelingerne.

Hvad lavede vi så?

Først og fremmest transport af patienterne til og fra undersøgelser og behandlinger, alle patienter blev transporteret i sengene, det gik nok små 10 år inden sygehuset anskaffede 4 kørestole, (af en primitiv model). Der var løft af patienter, afhentning af affald og snavset vasketøj, senere på dagen blev det rene vasketøj kørt ud, sygehuset havde på det her tidspunkt eget vaskeri, der var omdeling af post og aviser ud til afdelingerne, en daglig bytur nogle gange blev det til ekstra ture, rengøring af lofter og kældere, hejsning og nedtagelse af det store flag, der var pasning af kapellet f. eks. ved ilæggelse i kiste af de døde og senere ved udlevering eller klargøring til bisættelse og udsang.

Kapellet var en af Sygehusets ældste bygninger fra år 1902 og tegnet af arkitekt Anton Rosen, der har tegnet flere af sygehusets og byens ejendomme. I en bygning af den alder var arbejdsforholdene ikke gode, først langt op i 1980'erne kom det nye kapel. Samtidig med den nye bygning blev taget i brug, blev Arne Nielsen fast tilknyttet til kapellet. I ferierne og under sygdom

var det mest mig der var hans afløser.

Arbejdsdagen

En arbejdsdag begyndte kl. 7, når vi nåede til 12.30 var der pause til kl. 14, (kaldet delt tjeneste), patienterne skulle have ro til deres middagssøvn, kl. 17 var der fyraften, undtagen for den der skulle have vagt.

Vi fire skiftedes til at have vagt. En hverdagsvagt startede kl. 7 morgen den første dag med almindelig arbejdsdag, herefter tilkaldevagt til næste morgen og sluttede med almindelig arbejdsdag til kl. 12.30 dagen efter. En weekendvagt foregik på samme måde, blot 2 1/2 dag i træk

Desuden var der en af de andre inde hver søndag morgen ca. 1-2 timer for at tømme affald i funktionærboligerne.

Når vi havde vagt, opholdt vi os på vores værelse uden for normal arbejdstid. Var vi heldige kunne vi måske få noget søvn imellem tilkaldene.

Da jeg blev gift, og vi flyttede i lejlighed, foregik tilkaldevagterne fra et vagtværelse. Da der den første tid ikke var kantine, måtte Margit bringe mad hjemme fra Borgergade 60 til mig på gåben med børn og barnevogn flere gange i løbet af en weekendvagt.

Ansættelsesforhold

Som sygehusportør blev man medlem af DKA, (Dansk Kommunalarbejderforbund, der senere blev til FOA), der først i 1950'erne fik forhandlingsretten med Syge-

husforeningen efter at forbundet havde fået en statsanerkendt Akasse.

Da jeg blev ansat, var ansættelsesformen som når man ansatte karle på landet: Løn, kost og logi. Lidt tilbage i tiden var titlen ofte sygehuskarl eller sygehusarbejder.

Ca. 1 1/2 år efter min ansættelse, kom den overenskomst, der betød, at man kunne bo og spise uden for sygehuset, sagt kort: En portør kunne gifte sig og endda beholde sit job. Min løn var i starten ca. 375 kr. plus kost og logi. Den sidste i hver måned kunne vi hente vores lønnen på kontoret, hvor vi så fik kontanter i en lille pose med sedler og mønter. Af lønnen blev der betalt skat det næste år, efter en selvangivelse var afleveret ved årsskiftet. Vi fik først kildeskat i 1970, året 1969 var et skattefrit år.

Da vi hentede vores løn den 31. juli 1958, lød udbetalingen på ca. 800 kr. plus kost og logi, det skulle fejres! Edvind, Erik og jeg blev enig om at tage på "Landsbyen" i Herning som var en kendt danserestaurant med Svend Åge Esbensen Orkester, der var kendt fra radioens dansemusik i de sene aftentimer lørdag aften.

Den 24. august blev datoen hvor Edvind lejede en bil uden fører og var turens chauffør. Men vi skulle jo have to piger med, og piger der kunne danse. Det blev to sygeplejeelever, Lis og Margit, der var modig nok til at tage med. Det blev en særdeles vellykket aften, der for øvrigt blev gentaget den 4. oktober. De to arrangementer og Silkeborgs Ildregattefest kom til at sætte

sig et varigt spor i det Margit og jeg blev gift i oktober 1959, Lis og Erik i 1962, og det holder stadig her 60 år efter. (2020)

Herefter fulgte vi det øvrige arbejdsmarked, her i 1960'erne var lønnen dyrtidsreguleret, et system der blev afskaffet senere. Vi fik fri uniform, der blev betalt for delt tjeneste, aften og nat arbejde mm. i dag en naturlig ting, men det tog tid inden vi nåede alt det. Da vi når frem til 1990'erne ændres portørbegrebet og det bliver til serviceassistenter på mange af vore sygehuse, men da gik jeg på efterløn.

Nogle af de specielle arbejdsopgaver.

Som portør var der virkelig mange opgaver som vi i dag synes var helt utrolige. Når der skulle hentes personale, f.eks.: En af røntgensygeplejerskerne boede yderst på Nylandsvej og havde ikke telefon (mange havde ikke telefon i 1950'erne). Så når der efter et trafikuheld, kom tilskadekomne ind på skadestuen og der skulle røntgenfotograferes, da måtte portøren afsted på cykel ud for hente hende på overnævnte adresse. Det tog ca. 50 minutter inden patienten kunne behandles! En lørdag - søndagsvagt kunne godt give flere cykelture efter vagter. En af de øvrige røntgenvagter boede i Tværgade, hun havde telefon, men turde ikke gå alene hjem fra sygehuset om aftenen og om natten, hun ville, at en af portørerne skulle følge hende hjem, det blev til at vi skulle stå ved ha-

velågen og holde øje med at hun kom godt op i Østergade, hvad hun ikke viste var, at så snart hun forsvandt ned sygehusbakken var portøren for længst gået ind.

Det kan lige bemærkes at mange af de trafikulykker vi fik ind her 1950'erne og 1960'erne var fra ulykker, der var sket i Pårupkrydset, der hvor hovedvej 15 og 13 krydser hinanden. Senere kom der en bro over hovedvej 15.

Det skete ofte i en weekendvagt, at vi søndag morgen måtte afsted på cykel efter en af pigerne på en af afdelingerne (dengang kaldet gangpiger) der ikke var mødt, men for det meste fik vi ikke nogen af pigerne med tilbage, enten var de ikke ædru eller de havde en "dejlig fyr" med i sengen, så hvorfor så tage på arbejde. Men jeg kom til at kende det gamle Silkeborgs små værelser rundt på lofter, i baggårde og i kældere, mange steder ikke særlig hyggelige. Før min tid som portør boede gangpigerne øverst i den gamle funktionærbolig. Det blev en stor lettelse da Sygehuset anskaffede sig en varebil!

Hvad gør en aftenvagt på en afdeling når hendes patienter ikke kan sove på grund af en ugle der tuder i et højt træ uden for deres vinduer, man ringer til portøren, men hvad pokker gør man med en ugle i det højeste træ på sygehuset? Der er ikke noget at gøre, ugler bestemmer selv, så kuren er noget sovemedicin til de lidende patienter. Eller når alarmklokken på vores gang ringede, det betød at et af de store olie fyr var gået i stå, da måtte vi forsøge os som montør. Hvis det ikke lykkes

os at få det til at køre igen, så måtte vi på cyklen efter maskinmester Jørgensen eller en af maskinarbejderne, Sørensen eller Larsen, det var staben i maskinhuset (senere Tekniskafdeling).

En aften i december gik alarmer på den store elevator, 15 Luciapiger, (sygeplejeelever), var gået ind i elevatoren der var beregnet til 7 personer, med det resultat, at den gik i bund og pigerne ikke kunne komme ud. De skulle beroliges, så der ikke opstod panik imens der blev arbejdet på at køre elevatoren op til dørhøjde. Det kunne kun gøres med et håndsving, og alt lykkes i ro og orden, men mange af pigerne kørte ikke i elevator længe efter.

Så var der dagens bytur, og for det meste var det mig, der på sygehuset budcykel var afsted. Da varevognen kom til blev det så mest Edvind Lassen der klarede dagens tur. Turen startede kl. 15. De steder vi jævnlig kom, var byens banker, sygekassen, posthusene - det store på Drewsens vej og det lokale på Århusbakken -, socialforvaltningen, rådhuset, banegården/ fragt gods. Små butikker som: Danskpapirvare, isenkramforretninger med mange flere. Måske var der kanyler der skulle slibes, dengang var der jo genbrug. Mange af stederne kendte vi en bagindgang hvis der var lukket.

Det kunne godt tage 2 timer på sådan en bytur, men det kunne også være en nem tur, hvor der var tid til en pause ved kaffevognen på Torvet eller et besøg hos

min bedstemor, Mette, der boede på Kirkebakken. Der var jo ingen grund til at komme for tidligt hjem! Men det kunne være der var kommet noget til, der også skulle ud, det kunne være at sygehusformanden skulle underskrive et vigtigt dokument, det kunne være bankdirektør Norup eller Skoleforstander Ravn, der skulle træffes på privaten. Det kunne også være en tur ud til en af Overlæge Roelsens private patienter med blodfortyndende medicin, "marcoumar", det skulle afleveres personligt til patienten og med en mundtlig forklaring. Med alt den cyklen rundt i byen, blev jeg i alt fald lokalkendt.

Når lønudbetalingsdagen nærmede sig, skulle vi i Silkeborg Bank (senere Jyske Bank) efter de penge, der skulle bruges ved udbetalingen af lønninger til personalet. Det var mange penge efter den tids forhold. Sedlerne i den store prangertegnepog og mønterne i lommerne, derefter kom sedler og mønterne i kurven på budcyklen og så kørte vi bare rundt i byen ene mand. Der var da ingen der kunne forestille sig, at det kunne være farligt, at vi kunne blive udsat for et røveri, det var ellers nemt gjort.

Da jeg langt senere i 1990'erne kørte medicinen ud til de forskellige afdelinger, var Chefsygeplejersken meget bekymret for min sikkerhed på gangene og i tunnelerne, der var jo nogen der var på jagt efter stoffer, selv de tomme medicinballager kunne vi ikke have i fred, dem måtte vi låse forsvarligt inde, sådan skifter tiderne, her ikke til det bedre.

Sygehuset havde ikke udtag til de forskellige gasarter, det var særligt ilt vi brugte meget af, på den nye medicinske afdeling var der godt nok to stuer på hver afdeling, der havde et udtag, men de patienter, der havde brug for ilt, lå gerne i badeværelserne, det blev så de store iltflasker man brugte, men de skulle transporteres rundt. Da respiratorerne holdt sit indtog, blev flaskerne megastore, så det var virkelig et hårdt arbejde ene mand at skulle håndtere dem rundt, for de blev som oftest opbevaret udendørs. Enkelte specielle gasarter skulle fyldes hos Hede Nielsen i Horsens, så cyklede vi, på budcyklen med flaskerne foran på ladet ned til fragtcentralen, der så sørgede for transporten. Engang kunne det havde gået rive galt for mig, en tom flaske trillede af cyklen midt på Århusbakken for derefter at trille, hurtigere og hurtigere ned ad cykelstien, over vejen og stoppede først da den med et brag ramte en stenstøtte ved papirfabrikken. Den holdt til turen, og til alt held kom der ingen biler eller personer imellem. Det var simpelt hen uforvarsligt at cykle med de store flasker.

Nogle af vores vagter kunne godt være hårde. F.eks. lørdag

Der var mange forskellige funktioner udover transport af patienter og budkørsel efter varer.

nat. (Den gang gik unge mennesker i byen lørdag aften), hvor tilskadekomne fulde og berusede kom ind på skadestuen. De skulle jo holdes under opsyn, transporteres og ofte holdes fast imens behandlingen foregik, alt den fuldemandssnak man måtte lægge øre til, ofte i mange timer imens ens nattesøvn forsvandt.

Sjov var det heller ikke når der kom psykiatriske patienter ind, ofte ledsaget af to velvoksne Falckreddere, så blev der sagt værsgo og så gik de igen. Der stod så en portør og en sygeplejerske med patienten der ofte kunne være stærkt opkørt, ofte måtte vi fiksere dem, ved at lægge dem i bælte. Værst var det når patienten skulle tvangsindlægges på den lukkede afdeling i Risskov, det tager så lang tid at få papirerne i orden, når der skal indlægges patienter på "rødtpapir". Idet Politimesteren skal underskrive sammen med den vagthavende læge. Da vi fik en rigtig Psykiatrisk afdeling, blev det noget lettere, her var der et personale der var uddannet til at behandle den patientgruppe. Da afdelingen senere fik en lukket afdeling, kom der to portører i vagt, så en kunne komme til hjælp hvis overfaldsalarmen lød over personsøger.

Når der havde været dødsfald på

en afdeling, kom portøren og transporterede afdøde til 6-timers stuen i kælderens. Efter 6 timer skulle liget synes af vagthavende læge, der så skulle konstatere, at der var sikre dødstegn, og dødsattesten kunne skrives. Portøren transporterede derefter liget til kapellets kølerum for senere at blive lagt i kiste. Det var nemt nok. Værre var det når det var døde fra trafikuheld, selvmord eller hvis det var en afdød, hvor der var mistanke om mord, her stod vi så med familien som havde fået besked fra politiet, der så henviste dem til os. Da måtte man hurtigt indtage en væremåde, der passede til den alvor som de efterlodte stod i, være deltagende og forklarer, hvad der nu skulle ske med afdøde. Senere kom politiet og embedslæge for at foretage ligsyn og udfærdige dødsattesten. Kunne der være mistanke om mord blev en retsmediciner fra Århus tilkaldt. Hvis en af de her nævnte dødsfald skete i en vagt, havde man nok at gøre. Vi skulle være tilstedet for at assistere politiet og embedslægen og det kunne godt tage lang tid, og jeg kan tilføje, det blev gjort grundigt. Vi hørte meget spændende om de dodes liv og levned, som blev oprullet og nedskrevet i deres journal. Vi havde tavshedspligt, men jeg husker stadig mange af de sager jeg assisterede ved. Det gav ekstra betaling fra politimyndigheden ved deltagelse i disse ligsyn.

1. november 1995 fyldte jeg 60 år, og dermed kunne man den-

gang gå på efterløn. Jeg var dog stadig glad for mit arbejde. Siden jeg 1. juni 1974 blev overportør, havde jeg ikke deltaget i vagterne, men kun haft dagarbejde, så det var ikke så belastende mere, og mit helbred var udmærket. Så jeg fik en aftale om en ugentlig fridag og arbejde 30 timer om ugen. Jeg valgte at holde fri hver onsdag. Det var dejligt, og gav overskud til mine fritidsinteresser samt at fortsætte med at holde foredrag i foreninger og ældreklubber.

Men 1. januar 2000 var det slut og jeg startede på et nyt livsafsnit efter godt 42 år på sygehuset.

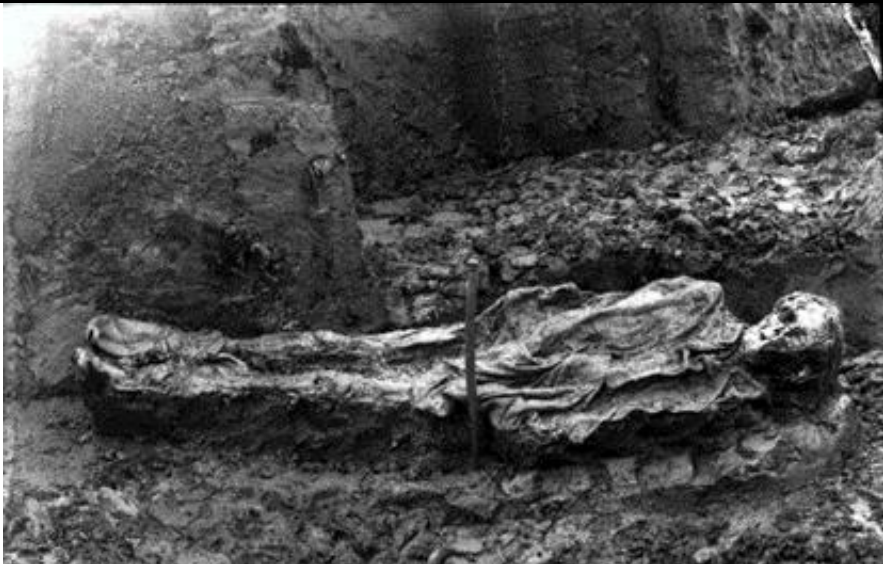

Besøg hos dronningen på Amalienborg efter medalje

Frederiksdalmanden

Teddy Greibe 2023

For 125 år siden den 26. maj 1898 blev Frederiksdalmanden fundet i Fattiggårdens mose, fattiggården var fælles for Engesvang – Funder og Kragelund kommune som var en fælles kommune indtil 1915, fattiggården blev oprettet i 1881 og sluttede i 1946 og var bl.a. datidens plejehjem mosen ligger i den nordlige del af området lige op til daværende Vinderslev Kommune, Frederiksdalmanden var den første fotograferede moselig i Danmark.

Det er ret godt, næsten almindelig kendt, at der den 8. Maj 1950 fandtes et moselig i Tollund i Funder Kommune. Det var, mente man, fra jernalderen, og det fik

navnet Tollundmanden. Det er ligeledes kendt, at der den 26. April 1952 fandtes et moselig i Nebel mose ved Grauballe i Svstrup kommune. Det blev kaldt Grauballemanden og er opbevaret i Moesgård Museum.

Hvad der ikke er så godt kendt, næsten helt glemt, er, at der den 26. Maj 1898 under tørvegravning på matr. Nr. 6b, Neder Frederiksmose, Frederiksdal i Kragelund Sogn, fandtes et moselig, som vel så herefter kan kaldes "Frederiksdalmanden". Finderne var to arbejdere Kristian Pedersen (kaldet daglejer) og Carl Chr. Jensen (kaldet Knækkeborg) begge

Fra tørvemosen hvor mosemanden blev fundet med Fattiggården i baggrunden

boende i hver sin ejendom på Mausing Mark. Deres jord grænsede op til fattiggårdens marker, i hvis mose liget blev fundet. Med riskniv eller tørvespade stødte de mod noget hårdt i en dybde af $1\frac{1}{2}$ alen. Arbejdet blev straks standset, og fundet blev anmeldt til "autoriteterne", hvilket i dette tilfælde var assistent G. Sarauw ved Oldnordisk Museum i København. Han ankom til mosen dagen efter, tilkaldt pr. telegram, og gik straks i gang med undersøgelsen, hvoraf fremgik, at liget var meget vel bevaret. Det var en mandsperson med langt hår og fuldskæg. Han lå på ryggen. Ørene og øjeæble var hele, medens næsen og den ene kind var noget beskadiget af tørveredskabet. Liget var iført en kappe

af uld, der nåede fra Skulderen til ned midt på lårene (lårkort). Kapten var vævet på samme måde, som man vævede i bronzealderen. På fødderne havde han en slags skindstøvler, der var snøret sammen over vristene med skindremme, og benene var nøgne. Manden målte 170 cm. (65 danske tommer), og ved hans side fandtes en stok stående i lodret stilling.

Liget blev transporteret til Oldnordisk Museum, hvor det blev registreret og præpareret, så godt det dengang var gørligt, men Nationalmuseet oplyser nu, at liget desværre er bortsmuldret, men der findes xeroxkopier af kjortlen og et fotografi af liget i mosen.

I en turistbrochure med omtale af den gamle hærvej, hvori der gives

en kort beskrivelse af vejen mod Kragelund, er fejlagtigt anført at fundet er gjort i Stenrøgel eller Christianshøj moser, men det er ikke rigtigt. Ved hjælp af fhv. uddeler Laurits Jensen, Frederiksdal, der er 83 år, (1967) er det lykkedes at udpege det rigtige findested. Som dreng har han set liget i mosen den dag, det blev fundet. Stedet hører ind under fattiggården som i 1946 kom til at hede "Lykkeholm", der fra 1881 til 1946 var fælles fattiggård for Funder, Engesvang og Kragelund kommuner. (Indtil 1915 var de en kommune).

Oplysninger er samlet af sognerådsformand Jens Jørgensen, Frederiksdal, efter samtale med thv. uddeler Laurits Jensen, Ane Jensen, Charlottenlund Savværk og Søren Vindum, Mausing mark samt oplysninger fra Nationalmuseet og en kort omtale i Silkeborg Avis, da fundet blev gjort.

Afskrift af G. Sarauw s rapport

Beretning om optagelse af et moselig i Neder Frederiksmose. I mosen på matt. 6b af Nederfrederiksmose, tilhørende Kragelund Fattiggaard, Kragelund Sogn, Rids Herred, Viborg Amt, stødte husmændene Peder Christian Pedersen og Carl Christian Jensen, begge af Mausing, den 25. maj 1898 ved tørvegravning paa liget af et menneske.

Fundet blev straks meldt til Fattiggaardsbestyrer Karl Nielsen, som sendte underretning herom til Herredskontoret i Kjellerup og til læge B. Langhoff sammesteds.

Da Bestyreren fik liget at se var det helt afdækket, han lod det efter lægens anmodning tildække med 3 sække. Fundet vakte megen opsigt, folk strømmede til fra alle kanter og fik mod en lille "entre" tilladelse til at se liget. Herved mente man bedst at sikre det mod overlast. Bortset fra disse afsløringer forblev liget tildækket med sækkene.

Da Nationalmuseet var underrettet om fundet, overdroges det til under tegnede at begive sig til stedet for at undersøge og eventuelt optage liget. 27—28/5 -98.

Mosen ligger ca. 400 alen NNØ for Fattiggaarden. Tørvegravningen var begyndt den 23. Maj. Liget fandtes midt i mosen, afstanden til det nærmeste faste land, mod syd, var 45 meter.

Spaden havde først ramt pandeskallen, af hvis venstre side den af skar et stykke, som senere ved eftersøgning fandtes i en oplagt tørv. Derefter af skrællede arbejderne tørvten forsigtigt om liget. Foto 1 (pl. 1) viser dette, som det efter afdækning forefandt ved min ankomst. Fot. 2 og 3 (pl. 2) viser liget rensat for tørv, umiddelbart før optagelsen. Tørvevæggen ved ligets fødder var 1,15 m. høj.

Liget lå udstrakt på ryggen med hovedet i NNØ., fødderne i SSV. Hovedet og overkroppen hældede om mod venstre side, mod øst. (Fotografierne er taget fra Sø.).

Ansigtshuden om panden og over højre venstre kind var afskrælet over mod venstre side enten ved tørvespaden eller måske ved tørvemassens tryk.

I venstre øje var øjeæble og øjen-

laag bevarede. Begge ører uskadte. Tandrækken var halvt blottet. Det mørke hovedhaar var ca. 15 cm langt, kinden glat, hagen dækket af kort, rødligt skæg. Højre haand laa ind over venstre hofte og har vistnok fattet om en her ved ligets side ned stukket træstok. Denne stok var imidlertid og af arbejderne skåret over med spaden, siden trukket op og atter nedstukket, saa at dens oprindelig plads ikke ganske nøje kunde påvises. At haandens knogler var kommet i uorden kan forklares herved. Medens muskelvævet paa hele liget var ganske fortæret eller dannede en grødagtig masse, var knogler, haar og negle velbevarede. Huden var læderagtig, den var paa mange steder bristet ved tørvemassens tryk.

Huden var således revnet over brystet og sammenpresset i en fast valk ved venstre side, medens ribbenene var blottede. Efter bevaringsstanden var liget nærmest at betragte som mumie.

Paa højre skinneben iagttoges et benbrud, lagt ved en Callus knude, som kan ses paa foto 3 (tæt over støvleskaftet).

En særk eller kofte af groft, to skaftet vævet tøj, naaede fra halsen til midt paa laaret, sammenpresset i stive folder.

Benene var nøgne, fødderne var dækkede af korte læderstøvler, der med læderremme var snøret over vristen. Længden fra issebenet til spidsen af højre støvle var 1,70 m.. Særken var sammensyet af mange stykker, forsynet med ærmer, men uden knapper. Stokken sagdes at

have staaet omtrent lodret, tørve-spadens snit godtgør ogsaa dette, 2 korte stykker var afskaarne af dens øvre ende og fandtes senere.

En tørvepille udtoges 0,5 m vest for fødderne. 0,15 m under liget naaede man et skovlag, bestaaende mest af birkegrene. Med en stang kunne man endnu 2 m dybt under liget ikke nå bund i tørve-mosen. Under det nævnte skovlag fulgte hundekød tørv, hvori birkerødder. Nær land er der ved mosens søndre ende fundet træstammer, men ingen længere ude.

Liget blev optaget helt i en træ-kasse, udforet med tørv. Det indkom velbeholdent til museet og var ved udpakning den 8. Juni ganske uforstyret som ved optagelsen.

Klæderne blev da aftagne, hvorved det ikke kunne undgaas, at liget blev bragt noget i ulave.

Liget syntes at være nedlagt paa sin plads i mosen, ikke styrtet deri ved et ulykkestilfælde. Mosefladen og den dybe tørv ses paa fotografierne.

En pille af tørven var medtaget til undersøgelse. Tørvepillen blev kasseret i museet.

Nyt i 1998

Da der har været mange gisninger om hvem moseliget var og hvorfor den var i mosen her, var han faret vild og faldet i mosen, eller har der været boplads her, og var han 500 eller 3000 år gammel, var det en mand eller kvinde,

men da han havde skæg må det formodes at være en mand.

100 år efter han blev fundet har Nationalmuseet lovet at lave en kulstof 14 prøve på nogle tråde af dragten og i løbet af 1998 kom resultatet af prøven og det var, at stoffet er fra ca. år 1045 -1145.

Det vil sige at manden er fra den sidste tid af vikingetiden. Han har sikkert ikke set nogle af kirkerne blive bygget, men hvorfor er han begravet her, har der boet mennesker her, har han været på gennemrejse eller måske på fisketur, han kan muligvis også have været med i slaget på Græthe Hede (Gråheden) som gik omkring hærvejen, i Syd fra Klode Mølle til Haller å udløb fra Hauge sø i nord og fra i Vest det der i dag er Kompedal og til Frederiksdal i øst. Dette må på den tid været et stykke vildt og storslået landskab der har været her. Og de mange mose områder her omkring har sikkert været sump og lavvandede søer med skove mest af birk.

I området nord for den gamle Fattiggård ligger området hvor findestedet var. I 1946 blev Fattiggården solgt og fik navnet Lykkeholm. Den tidligere mose er i dag en stor dal på mange tønder land som er opdyrket, men når man går på stedet kan man tydelig mærke og se mose undergrunden, under opdyrkingen af mosen som blev foretaget af Per Ginnerup er der fundet en del store træstammer i kanten omkring den gamle mose.

Avisen skrev

Silkeborg Avis den 26.maj 1898
**Interessant mosefund i Krage-
lund Fattiggaards Mose.**

Ved tørvegravning i Kragelund Fattiggaards Mose, fandt i dag nogle arbejdere 1 ½ alen nede i tørvejorden, et velkonserveret lig af en mandsperson, med langt haar og fuldskæg, liggende udstrakt på ryggen. Huden var som sædvanlig ved mosefundne lig, brun og mumieagtig. Om klæde- dragten kan der endnu ikke oplyses andet, end at der på ligets fødder fandtes skindstøvler, som var snørede om ankelen og uden særlig saal. Da arbejdet ved udgravningen straks standsedes, for at den endelige udgravning kan ske under sagkyndig ledelse. Denne fornuftige adfærd fra arbej- dernes side kan ikke nok roses.

Efter arbejdernes skjøn var den omliggende mosejord urørt, og må således have dannet sig efter manden er kommet i mosen. Og liget stammer efter al sandsynlig- hed fra en fjern oldtid.

Fundet er meldt til autoriteterne, og vi skal holde vore læsere ajour med oplysninger, der senere maatte fremkomme.

Silkeborg Avis den 28.maj 1898
Fundet i Fattiggaardens Mose.

I gaar ankom assistent Sarauw, ved oldnordisk museum, hertil efter at være hidkaldet pr. tele- gram, og tog staks ud til Krage- lund Fattiggaards Mose for at un- dersøge det fundne lig.

Det fremgik af undersøgelsen,

at liget var velbevaret, ørerne og øjenæblerne var fuldstændig hele, medens næsen og den ene kind var bleven noget beskadiget af tørve- spaden.

Liget var iført en kappe af uld, der nåede fra skulderne ned til midt på lårene, kappen var vævet paa sam- me maade, som man vævede i Bronzealderen. Paa fødderne havde manden som meddelt, en slags skindstøvler, disse var snørede sammen over vristen med skindrem- me, benene var nøgne, hvilket er et bevis for, at liget stammer fra længst svundne dage.

Manden målte 170 cm. (65 dan- ske tommer) og ved hans side fand- tes en stok staaende i lodret stilling. I dag fortsættes undersøgelsen, og liget vil sandsynligvis blive transpor- teret til Oldnordisk Museum i Kjø- benhavn, for der at blive omhyggelig præpareret og undersøgt.

Silkeborg Avis den 1. 6. 1898,
**Den 1500 Aar gamle Mand. Et In-
terview.**

Nord for Kragelund Fattiggaard ligger en Mose, der har lagt der i mange Hundrede Aar.

Gang efter Gang har Solen sendt sine Foraarsstraaler ned til Birken og Egen og lokket Løvet frem; Gang efter Gang har Efteraarsstormen revet de visne Blade af Grenene og hvirvlet dem sammen i Bunker. Træ- erne har vokset sig store og stærke og trosset Vestenvinden derude på Bakkerne; men Tiden har bragt dem til Fald. De er faldne om og sunket med den ene Stamme oven på den anden - de er presset sammen,

Vandet har sivet ned, og lidt efter lidt har Tørvene dannet sig lag på lag; der groede Græs og Kjæruld mellem Lyngen, og aarene randt, indtil der blev knap tid på brændet, saa kom Tørveskærene og skar Mosen op. 2-300.000 Tørv om Aaret skæres der nu på Fattiggaardens Jord; det er de gamle Solstraalers Varme, der bringes rundt til Urne stederne og varmer Stuerne op. Saaledes skete nu i Onsdags, at Arbejderne, der ude i Mosen stod og skar Tørv, med et stødte Spaden mod et lig. Det rygtedes snart i Egnen og mange var de gisninger, der kom frem om, hvem det var, der havde endt sit Liv på dette afsides Sted.

Efterretningen om Fundet nåede ogsaa til Silkeborg, rundt om i byen begyndte man at diskutere Sagen. Man troede vel nærmest, det var en eller anden, der var faret vild og saa styrtet i Mosen.

Da Sagen syntes at være temmelig mystisk, og det blev paa-staaet af Assistent Sarauw fra oldnordisk Museum, at liget hidhørte fra en fjern Tidsalder, kjørte en af "Silkeborg Avis" Medarbejdere ud til Mosen for at tage Stedet nærmere i øjesyn. Bakke op og Bakke ned, ad krogede Veje og gennem dybe Hjulspor gaar vejen til Kragelund Fattiggaard, der ligger en halvanden Fjerdingvej fra Byen af samme Navn. Efter at være bleven overordentlig venligt og gjæstfrit modtaget af Bestyreren paa Gaarden, gik Turen ud til Mosen.

Nogle faa Hundrede Alen fra Gaarden ligger den, og mange og

mange Tusind Tørv er bleven kjørt bort herfra i Aarenes Løb, men der er aldrig før fundet noget, som tyder paa, at Mennesker har haft deres Gang og Færden der i længst forsvundne Tider.

Det syntes derfor lidt mærkeligt, at man pludselig skulde gjøre et saa værdifuldt Fund som et vel konserveret Lig fra Oldtiden.

Et Interview af en saa gammel Person kan jo i Sagens Natur ikke blive meget oplysende, men noget læres der dog altid.

Først om Manden selv, for det var en Mand og endda en velvoksen kraftig Mand. Skindet var skrumpet ind og blevet helt læderagtigt. Paa Hovedet havde han langt mørkt Haar og Hageskæget havde et rødt lig Anstrøg.

Tænderne var ikke fordærvede af alle Slags moderne Retter, de var stærke og hele og tilstede i fuldt Antal. Ørene var fuldstændig hele og havde bevaret deres oprindelig Facon. Det ene øje var noget medtaget, i den anden Øjenhule saa's Øjeæblet derimod tydeligt. Klædedragten var yderst primitiv. En Skjorte eller Kofte af groft vævet Tøj naaede fra Skuldrene ned til midt paa laarene. Benene var nøgne, medens Fødderne var beskyttet af Skind, der var snøret sammen om Anklerne med skindremme.

Liget laa c. 7 Kvarter under Mosen Overflade, noget paa den ene Side og fuldt udstrakt med Benene sammen en Stilling, der ikke tyder paa, at Manden er død paa Stedet, idet han i saa Tilfælde under Døds-kampen vilde have indtaget en fordrejet Stilling.

G. Sarauw rapport

Maastricht of Nieuwmarkt.
27/5-1898.

Grondlijn A-B = 4.00 M. in est of S, A is start
B; Sp. Maat met tot. a-b = 2.10 M.
Kraai chaal met vast (in handen af Graven).
Dunckt. A B a b Aflees.

Station I. Steppunkt ..... 1.08 M.

Overplak af liny } 3.00 1.50 ..... 1.10 M.
grat. torenmole }

Chaal af liny - } 1.57 2.35 ..... { 1.17 foms
graven. Lot. } 2.75 2.65 ..... { 2.27 foms
rotte bag } 3.37 2.55 ..... { 1.12 - over
3.10 2.10 ..... { 2.35 - molen
5.50 3.00 ..... { 1.07
2.07
2.07
2.14
2.47

Coopille wdt. .... 3.00 1.57 ..... 1.05 Overpl.

Ligat. in de wdt. paa Pijpen:

Spire tot maal 3.90 2.35

Spire Kru 3.52 2.67

Keustre Rad 3.66 2.77

Koebanck 3.35 2.77

Dunckt a 6.65 5.11

" b 6.50 6.32

Issen 3.29 3.25 2.15

Masw 3.28 3.20

Lagon 3.20 3.20

Spire Schuur (hijest. Dunckt) 3.37 2.29 2.07

Spire Alben 3.57 3.50

Spire Slofte 3.40 3.76

Spire Kru 2.25 3.81

Keustre Kru 3.10 3.76 2.26

Spire Hal (Iko) 3.25 4.05

Spire af hijer Iko 3.07 3.90 2.10

Spire af keustre Iko 3.00 3.07 2.10

Overkant af hijer Kru 3.20 3.90

Omrids af Klappen	3.10	3.55	
	3.00	3.30	
	3.05	3.20	
	3.17	3.17	
	3.25	3.38	
	3.15	3.53	
	3.43	3.69	2.14
	3.39	3.71	
	3.28	3.57	

Stak, lodret (flattet) 2.90 3.30

Punkt.

Station I (fortsat) a b Aflesn.
 Tovegravens Rand. 2.80 2.60 2.35

Længden for Issebenet

til Spids af høje Stak = 1.70 M.

Station II 21/5 99.

Skovet og Ligt	1.22	
med Danks af Stak	2.07	3.19 2.62

Der blev gravet under Ligtet Plante ient
 p. 1.6 M. under Morsens Overflade.

København, d. 3. April 1899.

G. J. Sørensen.

Fattiggaarden 1907, gården brændte 7/7 1897 efter lynnedslag og blev genopført som på billedet. Her var Fattiggård fra 1881 - 1/4 1946 for Funder - Engesvang - Kragelund kommune

På billedet:

Hunden Palle, Jens Chr. Jensen, søn, senere tømrer/snedker i Pederstrup, Jens Peter Viktor Jensen, bestyrer og tømrer (1907-1911), Marie Jensen hans kone, pige Kristiane Jørgensen Moeslund, Niels Elgaard, flere i baggrunden, mælkekusk Jens Peter Pedersen (Siim).

Den store sandflugt

Af Margit Jensen 2024

Fra Kompedal 2024

Baseret på beskrivelsen "ALHEDENS SANDFLUGTS HISTORIE" på 62 sider i Årbog for Viborg amt 1945 ved Anth. Fuglsang

I året 1786 opstod en stor naturkatastrofe her i landet, som også ramte Kragelundegnen. Store områder blev begravet i sand, der var føjet ind vestfra. Katastrofen skyldtes flere store hedebrande og flere varme tørre somre, der havde forvandlet lynghederne i hele den store alhede, der dengang dækkede det meste af Vestjylland, til sandmarker. Når

lyngheder brændes af, skyder lyngen med friske nye skud, men hvis den begravnes i sand, rådner rødderne og sandet blottes. Da der så, denne sommer stormede voldsomt fra nordvest, lettede sandet og blæste ind over store arealer mange steder i landet, blandt andet også her i det Midtjyske.

Faktisk kom der så meget sand, at de sidste rester af byen Gl. Frederiksdal blev begravet i sand til op over vinduerne. Skønt det ikke var nogen stor by, faktisk bare et kolonisted med 3 gårde tilbage, var det for dem, der boede der, jo

slemst nok. Frederiksdal lå hvor Kompedallejren ligger i dag og Frederiksmose som lå øst for og blev oprettet i 1760 - 61 med 15 dobbeltgårde i hver og pga. ugunstige forhold blev det i 1764 bestemt at der kun skulle blive 8 tilbage i alt, resten skulle flyttes til nuværende Frederiksdal, Christianshøj, Stenrøgel og Gråmose, der ligger stadig nogle få ejendomme tilbage i Frederiksmose nu Gl. Gråmose.

I året 1786 afholdes der i august synsforretning på stedet og kolonibestyrer, stamhusbesidder og major H. C. Moldrup indberetter til amtmand Buchvald blandt andet, at Gl. Frederiksdal er ubeboelig. En gammel mand uden børn ønsker dog at blive boende, men de to andre kolonister må flytte. De bliver lovet at få en anden kolonigård, når der bliver nogen ledig.

Angående sandflugten vil det være nødvendigt at foretage en dæmpning af denne i en strækning af 2 mil, da den ellers vil tage så meget overhånd at der er frygt for Vester Christianshøj og de 2 gårde og kroen i Stenholt. Dette lader sig næppe gøre uden at så strandhavre som man kender det i bl.a. Thy og Vestervig.

Amtmanden beder Moldrup om at redegøre for hvordan arbejdet med sanddæmpning kan gribes an.

Moldrup svarer at på grund af det store areal det drejer sig om, er det ikke muligt, at de lokale beboere i kolonierne alene kan gøre arbejdet. Enten må hele Lysgaard

herred eller alle beboere i en afstand af 1 a. 2 mil (1 Mil = 7,32 Km.) omkring stedet pålægges arbejdet. Eller også må et kompagni soldater beordres hertil.

Så snart dette er afgjort vil der blive lavet beregninger over hvor meget der hvert år skal tilsås.

I de år beplantningen står på, må ansættes en vagt der med nogle soldater, får magt til at holde de mange kreaturer, der dels drives af hærvejen og dels slipper løs fra gårdene i egnen, ud af området.

Da der ikke vokser klittag i området, må det fremskaffes f.eks. fra Thy over Aalborg hertil.

I 1787 bliver Major Moldrup afløst som kolonibestyrer af landvæsenkommisær M. F. Giørup.

Han meddeler i august, at ladehuset i kolonigården i Gl. Frederiksdal, som stadig bebos af Jens Rasmussen, er så brøstfældig og ødelagt af sandflugten, at det ikke kan svare sig at istandsætte det og det bør nedrives, da den nuværende beboer har så lidt avl, at den nemt kan få plads i stuehuset. De to andre gårde på stedet er fraflyttet og totalt ødelagt.

I 1789 er man endelig ved at gøre klar til såning af strandhavre (marehalm). I mellemtiden har sandet bredt sig, og beregninger siger at der skal udsås ca. 30-35-sække vipper. Men først skal der skaffes sække til vipperne, de koster 35 skilling stykket som amtet bevilger.

Ved midten af september er der skibsløjlighed fra Hjarbæk til Thisted, så man må transportere sækkene med heste- eller studevogne derop, og derefter senere hente de fyldte sække hjem. Der blev lavet opgørelse af hvor mange folk der kunne samles til at så. F.eks. skulle Kragelund sogn stille med 38 gårdmænd og 2 husmænd, i alt skulle 140 personer indkaldes.

Da vipperne ankom, viste det sig desværre at næsten alle var gølle! Kun i 4 sække var der kærner, som blev sået. Og stadig blæste sandet videre.

1790: Strandhavren på den ene tdr. land der blev sået til, gror godt, men det haster med at få sået mere, da sandflugten fortsætter med at brede sig. Endelig 1. nov. kan amtmand Ferslev meddele, at han har modtaget 118 Tønder klitvipper fra Thy, og at de er gode. De blev nedlagt på den store sandflugt ved Gråmose. Der har medvirket i alt 889 folk med det store arbejde. Heraf 50 fra Kragelund sogn.

Ferslev har antaget en person, Didrik Klock af Nr. Knudstrup som klitvogter. (Hans far Lucas Klock havde et lidt blakket ry, da han var inspektør i forbindelse med oprettelse af kolonierne! Men man anser sønnen for at være en due-lig mand).

1791: I oktober modtager man 180 tdr. vipper som sås, og man regner med at man næste år kan

klare sig med at så vipper af de første man såede. Klitvogter Klock klarer sit arbejde med, at i alle situationer at holde kvæg ude af nyplantningen, dels ved at udskrive bøder og dels ved at beslaglægge kvæg der antræffes i plantningen. Ligesom han skal være til stede og overvære den store skare folk, der foretager plantningen.

1793: Klittaget er nu vokset så godt til, at man kan høste 300 tønder (1 tøndes rummål = 144 liter) klitvipper af egen avl, og man forudser at kunne høste i alt 5-600 tønder. Hermed håber man, at hele arealet med sand, der nu er nået helt til Kragelund by, vil være tæmmet.

Man begynder at overveje at så frø af nåletræ på de først tilsåede arealer.

1794: Man er nu i stand til at tilbyde vipper til flere andre egne. Skagen og Horns herred ønsker at modtage 400 Tønder. Det tilbydes mod betaling til 300 lokale folk for plukning og desuden skal klitfoged Klock rejse med som assistance og en midlertidig afløser for ham ansættes.

Transporten er dog et problem. En pram bliver lastet i Hjarbæk og sejler vipperne til Aalborg, men herfra må de transporteres videre som ægtkørsel, (ægtkørsel er en del af det hoveri en herremand kan pålægge sine fæstebønder), da det ikke er muligt at finde en skipper der vil sejle dem op over

Nordsøen så sent på året. Professor W. Wiborg fra Københavns botaniske have, der har fulgt arbejdet med sandflugtsdæmpningen, kommer forbi på vej til Skagen. Han er dybt imponeret af hvor langt man er nået her. Han er sikker på, at en gylde fremtid venter beboerne da klittaget kan høstes 2 gange om sommeren til hø, og kan bruges til vinterfoder til dyrene. Det planlægges foråret 1799, at udså 2000 pund. (1pund = ½ kilo) fyr og 500 birke frø som kan købes enten i Norge eller Celle i Tyskland.

1804: De unge fyr og birk vokser frodigt, og Klock bliver ansat som skovfoged ved Kompedal plantage, medens der ansættes en ny klitfoged.

Der er nu stille om sandflugten i omkring 20 år, men i marts 1826 anmelder Sognefoged Anker Andersen, Klosterlund i Kragelund sogn, at der adskillige steder i sognet er opstået sandflugt. Helt galt er det ved Refshale og Bedehøj, og Anker Andersen tilbyder selv at varetage opsynet her uden beregning, han modtager dog et gratiale af 10 Rbdlr. (Rigsbankdaler – En møntfod der blev indført efter statsbankerotten og havde værdi af ½ Rigsdaler.) Der må igen hentes vipper fra Thisted til plantning, og desuden skal områderne dækkes med fladtør.

1830. I alt er der nu 11 sandflugter i sognene Karup, Thorning og Kragelund. Vinderslev, Sejling og Sinding sogne er henlagt som hjælpsogne. Området er behandlet ved hjælp af 5 spænddage (med hest og vogn) og 118 gangdage (personer), adskillige steder har måtte udsættes til næste år.

Klittaget i Refshale vokser frodigt, men ved Kristianshøj (Bedehøj) skole er en sandflugtbanke der overfyger nogle lave områder med sand.

1834 anmoder Skovrider Bang om at få tilstillet skovfrø: 50 pund fyr, 50 pund Birk, 10 pund rød og 10 pund hvid el, 20 pund rødgran og 20 pund lærk til anvendelse på Refshale sandflugt.

1836. I Refshale står Klittaget i herlig grøde. De såede skovfrø er kommet godt op.

1837. Flyvesandet i de snævre mellemste stejle sider, som omslutter dalen i Refshale sande, udbreder sig i østlig retning, og her er igen strøet vipper. Bang meddeler, at skovplanterne i Refshale lykkes og fra foråret kan der fremplantes.

1842. Bang rapporterer i juni, at forårets lange tørke med hyppig nattefrost, voldsomme storme og brændende solhede har virket ødelæggende på al vegetation. I Refshale plantes 240 neg klittag. Næsten alle fyr er gået ud, hvor-

imod granerne står godt. Alle kanter og brinker er sløjftet ud, hvorfor vinden får mindre magt til at svøbe og hviste sand op.

1843. Sent på efteråret findes plantningerne på Refshale sands skrænter og sandbanker aldeles overdækkede med sand, oprødede eller bortblæst. Bang håber at beplantningen ellers holder og sætter grænser for sandet.

1844: På grund af stormskader arbejdes i foråret med 25 folk i Refshale til plantning af 6 læs rygtang, desuden dækkes området med 128 læs fladtørv. Hertil benyttes 16 vogne og 78 folk. Udgift: 100 Rbdl. 4 Sk.

1845: Bang indsender en dæmpningsplan, som Rentekammeret (Den del af centraladministratio-

nen der tog sig af finanserne) bifalder. Den går ud på at ejerne af sandflugtsstrækninger skal afgive lyngtørv uden beregning, og at arbejdet med at skære, køre og pålægge tørvene udføres af sognebeboerne som hoveri.

I Bedehøj sande beklædes med fladtørv medens Refshale sande på grund af den regnfulde sommer har klaret sig uden hjælp.

1847: Her afsluttes Anth. Fuglsangs skildring, dels fordi Sandflugten i alt væsentligt var standset, og dels blev arbejdet standset, da Treårskrigen mellem helstaten Danmark og den slesvigholstenske oprørsbevægelse brød ud.

Gården Klosterlund som i dag er museum har i øvrigt en naturlig tilknytning til kartoffeltyskernes historie. Koloniernes landmåler Ancher Grolau boede her fra 1764 til sin død i år 1800. Han opmålte alle kolonigårdene med matrikelkort og fortsatte opmålingen af statens første plantager Stendalgård, Ulvedal og Havredal. Klosterlund ligger tæt ved flere af de oprindelige kolonier fra 1760'erne: Frederiksdal, Frederiksmose, Julianehede og Christianshede.

Inspektør Lucas Kloch flyttede hertil fra Nørlund hvor koloniernes kasserer Søren Thestrup og Lucas Kloch boede, og var på Klosterlund i årene 1763-1768.

Herunder kort over Frederiksdal og Frederiksmose tegnet efter udfytning var begyndt. Tegnet af Kaptain og landmåler Ancher Grolau

Kompedal er på ca. 27 km² nu Plantage, dengang lyng og sand

Frederichs Dal, efter udflytning var begyndt

Frederiksmose, Gråmose og Stenrøgel

